

Společnost pro radiobiologii a krizové plánování České lékařské společnosti

Jana Evangelisty Purkyně

České vysoké učení technické v Praze, Fakulta biomedicínského inženýrství

STUDIA

**Ochrana obyvatelstva v případě krizových situací a mimořádných
událostí nevojenského charakteru IV**

„Zdravotnické a humanitární aspekty řešení krizových situací“

Název: Ochrana obyvatelstva v případě krizových situací a mimořádných událostí nevojenského charakteru IV

Podnázev: „Zdravotnické a humanitární aspekty řešení krizových situací“

Účel: STUDIA (monografie)

Autoři: Ing. Jiří Halaška, Ph.D., PhDr. Mgr. Rebeka Ralbovská, Ph.D. a kol.

Recenzenti: prof. Ing. Gustav Šafr, DrSc., Mgr. Renata Havránková, Ph.D.

Vydavatel: ČVUT v Praze

Vydání první, Praha 2016

© ČVUT, Fakulta biomedicínského inženýrství

ISBN 978-80-01-05982-1

Publikace neprošla jazykovou úpravou

Tato studia vznikla na podkladě uskutečněné mezinárodní konference Aspekty práce pomáhajících profesí (AWHP) 2016

005.931 * 355.02 * 35.078.7 * 351-022.326.5 * 502.131.1 * 620.9:327.5 * (4)

- krizový management -- země Evropské unie
- bezpečnostní politika -- země Evropské unie
- integrovaný záchranný systém -- země Evropské unie
- kritická infrastruktura -- země Evropské unie
- udržitelný rozvoj -- země Evropské unie
- energetická bezpečnost -- země Evropské unie
- kolektivní monografie

Kolektiv autorů

PhDr. Václav Adámek

Mgr. Pavel Böhm

Ing. Břetislav Čupr

Mgr. Martina Dingová Šliková

Ing. Yulia Efremova

Ing. Václav Fišer

Ing. Jiří Halaška, Ph.D.

Mgr. Zdeněk Hon, Ph.D.

Mgr. Monika Kimličková

Mgr. Radim Kruba

Ing. Tomáš Kučera

Mgr. Irena Novotná

Ing. Denisa Charlotte Ralbovská,

PhDr. Mgr. Rebeka Ralbovská, Ph.D.

Ing. Roman Říha

kpt. Mgr. Jan Smetana

Ing. Pavel Smrčka, Ph.D.

Ing. Martin Staněk

MUDr. Ing. Robin Šín, MBA

Ing. Lukáš Veselý

Ing. Martin Vítězník

PÁR SLOV ÚVODEM

Začátek XXI. století, v rozporu s očekáváním, se nese v duchu napětí a rozporů. S obavami sledujeme stoupající počet vojenských, náboženských, etnických a sociálních rozporů, které se více či méně dotýkají každého z nás. Lidstvo ohrožují nejen ozbrojené konflikty, ale i teroristické útoky, které mohou ohrožit obyvatele kteréhokoli státu na světě.

Je logické, že tak jako přírodní katastrofy, tak i násilí nejvíce postihuje ty nejchudší. Je proto morální povinností vyspělých států podat jim pomocnou ruku, která nespočívá jen v materiálním zabezpečení, ale má podstatně širší rozměr, morální, etický, lidský. Stát však nesmí zapomínat ani na ochranu vlastního obyvatelstva.

Výuka ve studijním programu Ochrana obyvatelstva na Fakultě biomedicínského inženýrství Českého vysokého učení technického v Praze je zaměřena i na tyto nezbytné morální aspekty.

Proto s radostí předkládáme veřejnosti sborník „Zdravotnické a humanitární aspekty řešení krizových situací“, na kterém se převážně podíleli posluchači doktorského a magisterského stupně tohoto studijního programu a který dokumentuje, jak vysokou vážnost této problematice věnujeme.

prof. MUDr. Leoš Navrátil, CSc.

předseda Společnosti pro radiobiologii a krizové plánování ČLS JEP
vedoucí katedry zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva FBMI ČVUT

ÚVOD

Monografie „Ochrana obyvatelstva v případě krizových situací a mimořádných událostí nevojenského charakteru“ je svým obsahem a formou zpracování propedeutikou široké a náročné problematiky, týkající se všech vrstev obyvatelstva České republiky. Studentům i jiným zájemcům o danou problematiku ve svých dříve vydaných částech poskytuje základní pojmový aparát, zákonné a podzákonné normy týkající se nevojenských ohrožení a krizového řízení. Následně poskytuje souhrn nezbytných základních informací o tom, jakou odezvu na nastalé ohrožení, tj. mimořádnou událost (dále jen „MU“), nebo krizovou situaci (dále jen „KS“) může občan očekávat od systému ochrany obyvatelstva (dále jen „OOb“). Tedy co (zejména varování, evakuace, ukrytí a nouzové přežití obyvatelstva a další opatření k zabezpečení ochrany života, zdraví a majetku obyvatel), kým (orgány veřejné správy a samosprávy, právníckými a podnikajícími fyzickými osobami, samotným občanem) a jakým způsobem musí být připravována a činěna opatření, vedoucí nejen k minimalizaci možností vzniku MU/KS, ale i jakými opatřeními (činnostmi) se v nastalé situaci bude realizovat OOb před nepříznivými účinky a následky MU/KS.

Veřejnosti v současnosti předložená IV. část je výsledkem teoretických názorů i praktických zkušeností, přednesených odborníky a studenty v rámci konference, která se konala pod záštitou Společnosti pro radiobiologii a krizové plánování České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně a Českého vysokého učení technického v Praze, Fakulty biomedicínského inženýrství v říjnu roku 2016.

Cílem předloženého materiálu bylo a je přiblížit studentům i jiným zájemcům o problematiku OOb v případě MU/KS nevojenského charakteru významnou problematiku zdravotnických a humanitárních aspektů řešení MU/KS. Současně se očekává, že zveřejnění názorů a zkušeností vyvolá odbornou i laickou diskuzi k problematice, která se bytostně dotýká nejen postižených MU/KS, ale nás všech.

Kladno, listopad 2016
prof. Ing. Gustav Šafr, DrSc.

Obsah	
PÁR SLOV ÚVODEM.....	4
VÝUKA OCHRANY OBYVATELSTVA A BRANNÉ VÝCHOVY NA ZÁKLADNÍCH A STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH	7
ZVYŠOVÁNÍ KVALITY ODBORNÉ PRAXE OBORU ZDRAVOTNICKÝ ZÁCHRANÁŘ NA FAKULTĚ BIOMEDICÍNSKÉHO INŽENÝRSTVÍ ČVUT V PRAZE.....	16
ÚČELY A ZPŮSOBY INFORMOVÁNÍ VEŘEJNOSTI O TERORISTICKÝCH ÚTOCÍCH.....	21
VÝZNAM ETIKY A ZKUŠENOSTI S JEJÍ VÝUKOU V OBORECH ZAMĚŘENÝCH NA KRIZOVÉ ŘÍZENÍ	28
LOGISTICKÉ ZABEZPEČENÍ ZDRAVOTNICKÉ SLOŽKY PRO OCHRANU OBYVATELSTVA	35
ORGANIZAČNÍ A PSYCHOSOCIÁLNÍ ASPEKTY ŘEŠENÍ KRIZOVÉ SITUACE SPOJENÉ S DLOUHODOBÝM A ROZSÁHLÝM VÝPADKEM ELEKTRICKÉ ENERGIE	42
NASAZENÍ OSOBNÍCH DOHLEDOVÝCH SYSTÉMŮ V OBLASTI BEZPEČNOSTI A OCHRANY ZDRAVÍ PŘI PRÁCI SLOŽEK IZS.....	51
FYZIOTERAPEUTICKÁ INTERVENCE U NOVODOBÝCH VÁLEČNÝCH VETERÁNŮ.....	61
MULTIKULTURALITA U ÚČASTNÍKŮ ZAHRANIČNÍCH MISÍ.....	70
PARTNERSKÉ VZTAHY V RODINÁCH POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍ	77
HUMANITÁRNÍ ASPEKTY PROPAGANDY V SOUČASNÝCH KONFLIKTECH	87
POSKYTOVÁNÍ HUMANITÁRNÍ POMOCI PŘI MIMOŘÁDNÝCH UDÁLOSTECH.....	99

VÝUKA OCHRANY OBYVATELSTVA A BRANNÉ VÝCHOVY NA ZÁKLADNÍCH A STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH

PhDr. Václav Adámek

Souhrn

Ochrana obyvatelstva a příprava obyvatel na zvládání krizových situací a jevů představuje multiresortní disciplínu. Vzdělávání v oblasti ochrany obyvatelstva a krizových situacích, tak není jednoduchou záležitostí, právě z pohledu své komplexnosti, kdy se výstupy realizují v několika oborech. Přestože se nejedná čistě o vědní disciplínu, jsou obecné znalosti ochrany obyvatelstva důležité. Klíčovým faktorem zapojení obyvatel do systému ochrany obyvatelstva je tak možnost vzdělání v této problematice. Sektor vzdělání je možné rozdělit do několika kategorií. Dobře zmapovaný je segment vzdělávání odborníků na ochranu obyvatelstva v rámci Integrovaného záchranného systému a ostatních spolupracujících oblastí. Specifickou část představuje terciární vzdělávání v konkrétních oborech na vysokých školách a vyšších odborných školách soukromého, veřejného nebo státního zřizovatele. Stranou stojí vzdělávání na středních a základních školách a vzdělávání předškolní, přičemž právě tyto oblasti představují možnost jak efektivně podchytit vědomí mladé populace o problematice ochrany obyvatelstva. V rámci příspěvku nastíním vývoj vzdělávání v úseku primárního a sekundárního školství, současnou platnou legislativu, příležitosti i nebezpečí, které současné vzdělávání řeší. Stranou nezůstane ani konkrétní rozpracování učiva pro základní školy a přehled obecných výstupů, které by žáci měli znát z problematiky ochrany obyvatelstva a branné výchovy.

Klíčová slova: Ochrana obyvatelstva. Krizové situace. Vzdělávání. Základní a střední škola.

Summary

Civil defence and preparation of inhabitant for managing the crisis moments and situation is multi resort discipline. Education in sphere of civil defence is not an easy issue for complexity and multi task level goals. Despite of civil defence is not clearly scientific subject, knowledge of basic conditions are important. Main goal for functional system of civil defence and participation of inhabitant is a functional education. This sector in Czech Republic we can divided to some categories. Suitably functional system is predominantly for professionals from security sphere. Specific part is education on college. Away from college education is teaching at high and basic schools although this sector is the best for efficiency. In my article I describe history of education in civil defence at high and basic schools, today's valid legislation, opportunities and threats. In last part I write concrete school curriculum and ascents that pupils must know.

Key words: Civil defence. Crisis situation. Education. Primary school. High school.

HISTORIE VÝUKY

V minulosti, stejně jako dnes, neexistoval v rámci primárního a sekundárního vzdělávání žádný předmět, který by nesl název ochrana obyvatelstva. Výuka byla realizována vždy v rámci souvisejících školních předmětů, které měly těžiště svého zájmu v jiné oblasti, ale svým záběrem zasahovaly i do problematiky ochrany osob a krizových situací. Ukázkovým předmětem byla v minulosti tělesná výchova, která mimo čistě pohybové průpravy, rozvoji pohybových a silových dovedností, vždy měla i vyšší mravní a informační rozměr. Ten se zakládal na myšlence vzájemného působení mravní a fyzické síly na celkový charakter člověka. Posilování fyzických vlastností, tak mělo rozvíjet i vlastnosti morální a jednou z takto rozvíjených oblastí byla i oblast branné povinnosti, která úzce souvisí i s ochranou obyvatelstva. Žáci se tak setkávali s apely na vyšší hodnotové cíle, vedoucí k obraně vlasti a pomoci potřebným v nouzi.

Reálně lze ale tvrdit, že dominantní v tomto systému výuky byla stále tělesná výchova, a vše další byla jen aditiva. Ve školství tak do roku 1918 neexistoval žádný předmět, který by explicitně vyučoval tuto problematiku. Po vzniku samostatného Československého státu se výuka nezměnila, respektive nevznikl žádný takto strukturovaný samostatný předmět. Vzdělávání na tomto úseku zůstalo v rámci morálních apelů při hodinách tělesné výchovy a v rámci mimoškolní edukace v zájmových uskupeních. V době I. republiky zejména pak populárního Sokola. Změna nastala až s příchodem nacistické hrozby na počátku třicátých let 20. století. Přímé ohrožení republiky se projevilo jak do vzniku institutu ústředí obrany obyvatelstva z roku 1929, tak do reformy školních osnov, které začaly implementovat prvky branné výchovy a prvky přípravy žáků na možný válečný stav. (Mika, 2012) Klíčové byly základy chemické kázně a povědomí o nebezpečí leteckých útoků. Mezi lety 1939-1945 v období existence tzv. Protektorátu Čechy a Morava, byla tato problematika opomíjena, kdy školství bylo pod silným germanizačním tlakem a na strukturální reformy nebyl ani čas a ani prostor. Situace po válce přinesla změny i do školství, kdy nastal výrazný příklon k sovětským vzorům a obecné militarizaci společnosti. Tento obecný trend se promítl i do situace na školách. První změna nastala v roce 1951, kdy byl přijat Zákon o branné výchově. Tímto aktem se začala cíleně projektovat i branná výchova ve školství. Celkový obraz výuky byl značně ideologicky zatížen prizmatem trvající Studené války a bipolárním soužitím sovětského a kapitalistického bloku. Prvky ochrany obyvatelstva, které se vyučovaly, byly zejména zaměřeny na připravenost na masivní vojenský střet, který zasáhne i civilní obyvatelstvo. Klíčovou se ukázala edukace žáků o možnosti vzniku jaderné války a rovněž individuální ochrany obyvatelstva před následky jaderné exploze. I tato skutečnost plně odpovídala duchu doby a obavě z možné vojenské konfrontace Varšavského paktu a NATO na jaderné úrovni. Doba zostřeného mezinárodního napětí se plně projevila i ve školních lavicích.

Důležitou změnu přinesla novela branné výchovy z roku 1973, kdy byla branná výchova a prvky výuky obyvatelstva rozpracovány do vzdělávání již v mateřských školách a následně i do ostatních stupňů škol zákonem číslo 73/1973 Sb. (Mika, 2012) Důraz byl kladen jak na teoretické, tak na praktické dovednosti. Jakýmsi obecným pojítkem byla opět příprava na možnost masivního vojenského střetu za použití zbraní

hromadného ničení. Nedílnou součástí byla i příprava na budoucí základní vojenskou službu pro chlapce. Celkově lze říci, že celý systém výuky byl silně militarizován, což odpovídalo plně duchu doby. V této podobě se výuka žáků udržela až do roku 1989. Po ukončení Studené války a nastalé demontáži bipolárního uspořádání ztratila takto realizovaná koncepce smysl a byla zrušena. Výuka v nové formě či formě novelizované nebyla zavedena, z části proto, že poptávka v průběhu devadesátých let 20. století byla více než slabá, částečně proto, že turbulentní změny ve společnosti se přenesly i do tvorby školských osnov, které tento stav reflektovaly a na výuku takto zaměřeného předmětu nebyl prostor a často ani chuť. Studenti se tak se základy prvků ochrany obyvatelstva, branné výchovy a chováním během krizových situací setkávali nárazově, zejména v hodinách tělesné výchovy či hodinách chemie a občanské výchovy.

V devadesátých letech 20. století, doznívalo měření žáků na velikosti plynových masek. Hlubší vědomosti škola, ale nepřinášela. Změna nastala po roce 2001, kdy s nástupem globálního terorismu se změnil i pohled na posuzování rizik a umění jejich předcházení. Dalším mezníkem byla i souhra několika ničivých povodní, které ukázaly nutnost přípravy na krizové situace nejen pro dospělé osoby, ale zejména pak žáky.

Poslední výraznou změnou reflektující změnu kurzu ve výuce těchto předmětů byl vstup ČR do EU v roce 2004. V současné době je problematika ochrany obyvatelstva rozpracována do několika dokumentů a je i součástí výukových programů v rámci primárního a sekundárního vzdělávání. Výuka na vysokých školách probíhá v jiném režimu a trpí jinými problémy oproti vzdělávání na nižších stupních, k této problematice se vyjadřuje obšírněji například platná Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem na rok 2030. (MV GR HZS, 2013)

LEGISLATIVNÍ RÁMEC VÝUKY A JEJÍ TŘÍDĚNÍ

Současná výuka je v rámci ČR primárně řízena zákonem 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Tento zákon koncepčně vychází ze základního dokumentu o vzdělávání v ČR obecně známém jako Bílá kniha. Zákon zavádí do praxe nové rozdělení školních kurikulárních dokumentů, které ošetřují obecně problematiku všech vyučovaných předmětů na školách pro žáky mezi 3-19 lety. Základem je rozdělení dokumentů na státní a školní. (MŠMT, 2016)

Státní dokumenty jsou:

- Národní program vzdělávání (dále jen NPV)
- Rámcový vzdělávací plán (dále jen RVP)

Přičemž NPV představuje závazné normy pro vzdělávání jako celek, RVP pak rozpracovává závazné rámce pro jednotlivé etapy tedy základní střední atp.

Školní dokumenty jsou:

- Školní vzdělávací plán (dále jen ŠVP)

Dle tohoto dokumentu jsou rozpracovány výstupy z RVP do vzdělávání na konkrétní škole. ŠVP je tak obrazem školy, jejího pojetí žáka, učitele, výuky i schopností a dovedností, které by měl žák umět a jak by se měl žák prezentovat.

Zavedením této reformy se školní osnovy výrazně proměnily. Zákon 561/2004 Sb., definuje obecné rámce (NPV, RVP), ale každá škola si je může přizpůsobit svému profilu a zaměření a vytváří tak specifický vzdělávací rámec (ŠVP). Markantní změnou je důraz na propojenost výuky, mezioborové vztahy a klíčové kompetence žáků. Obsah učiva se tím výrazně rozšířil od čistě memorovaných faktů k učení dovedností a schopností. Prvky výuky ochrany obyvatelstva a přípravy na obranu státu a krizové řízení, tím dostalo širší možnost rozpracování do školních osnov, byť nikoli jako samostatný předmět, ale jako předmět s výrazným mezioborovým přesahem.

Důležité je uvědomit si přístup dokumentů k problematice vzdělávání. RVP stanovuje co by mělo být marketem pro předškolní, základní a střední vzdělávání. Důraz je kladen na schopnosti a výstupy výuky. Žáci by tak měli zvládat kritické myšlení, přemýšlení v souvislostech, umět obhájit svůj názor, pracovat v kolektivu, umět vyhledat informaci, respektovat sebe navzájem. Tento ideální stav je vyučován skrze tzv. klíčové kompetence a vzdělávací oblasti, které opět mají výrazný mezioborový přesah, a primárně se nejedná o učení faktů.

Klíčové kompetence jsou:

- Kompetence k učení.
- Kompetence k řešení problému.
- Kompetence komunikativní.
- Kompetence občanské.
- Kompetence pracovní.
- Kompetence sociální.
- Kompetence personální.

Vzdělávací oblasti jsou:

- Jazyk a komunikace.
- Matematika a její aplikace.
- Informační a komunikační technologie.
- Člověk a jeho svět.
- Člověk a společnost.
- Člověk a příroda.
- Člověk a zdraví.
- Člověk a svět práce.
- Umění a kultura.

Průřezová témata jsou:

- Mediální výchova.
- Multikulturní výchova.
- Environmentální výchova.
- Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech.

- Výchova demokratického občana.
- Osobnostní výchova.

Tato struktura umožňuje vytváření vzdělávacích předmětů buď v rámci jedné oblasti, nebo propojením několika oblastí, tím vznikne integrovaný předmět. Výstupy u všech předmětů musí respektovat kompetence na praktické využití, musí být též ověřitelné. Výuka ochrany obyvatelstva, krizových situací a základy branné výchovy byla zařazena do dvou vzdělávacích oblastí a to Člověk a jeho svět a Člověk a společnost odpovídající stupni ZŠ. Základní vzdělávání má tímto náskok před vzděláváním středním, kde tato implementace ještě zcela neproběhla. Výraznou změnou bylo zařazení výuky přípravy k obraně státu do dvou výše napsaných vzdělávacích oblastí rozhodnutím vlády v lednu 2013. Tímto se v obecných vzdělávacích oblastech explicitně objevily prvky ochrany obyvatelstva. (MŠMT, 2016)

A to v sekci učiva:

Člověk, stát a právo

Znalosti žáků z dané vzdělávací oblasti jsou, či by měly být tyto:

- Přiměřeně uplatňuje svá práva včetně práv spotřebitele a respektuje práva a oprávněné zájmy druhých lidí, posoudí význam ochrany lidských práv a svobod, rozumí povinnostem občana při zajišťování obrany státu.

Mezinárodní vztahy, globální svět

- Uvede některé významné mezinárodní organizace a společenství, k nimž má vztah ČR, posoudí jejich význam ve světovém dění a popíše výhody spolupráce mezi státy, včetně zajišťování obrany státu a účasti v zahraničních misích.
- Uvede příklady mezinárodního terorismu a zaujme vlastní postoj ke způsobům jeho potírání, objasní roli ozbrojených sil ČR při zajišťování obrany státu a při řešení krizí nevojenského charakteru.

Člověk ve společnosti

- Zhodnotí a na příkladech doloží význam vzájemné solidarity mezi lidmi, vyjádří své možnosti, jak může v případě potřeby pomáhat lidem v nouzi a jak pomoci v situacích ohrožení a obrany státu.

Opětovně platí pro rozpracování RVP pro I. a II. stupeň ZŠ, gymnázia nemají zatím pro své RVP toto rozpracování zavedeno. (MŠMT, 2016)

PŘEDMĚTY A ROZPRACOVÁNÍ VÝSTUPŮ

Jak jsem již uvedl výše, výuka se na území ČR odehrává na základě existence kurikulárních dokumentů, ty jí dávají formu. Konkrétní výklad stále připadá na výuku v předmětech. Podle zařazení tematiky do vzdělávacích oblastí, jsou důležité předměty, vlastivěda, občanská výchova. V menší míře dějepis, chemie, fyzika specifické je postavení tělesné výchovy. Pro současné pojetí je rozhodující role občanské výchovy/výchovy k občanství a pedagoga, který ji vyučuje. Ostatní předměty na její

výuku navazují nebo ji doplňují v rámci mezioborových vztahů. Na gymnáziích tento status přejímá nebo bude přejímat předmět základy společenských věd. Rozpracování výstupů znalostí žáků je v současné době následující:

I. stupeň ZŠ, vzdělávací oblast „Člověk a jeho svět“

- Výstupy jsou zaměřeny na poslední dva roky I stupně, tedy čtvrtou a pátou třídu.
- Žáci by měli umět objasnit pojem obrana státu.
- Žáci by měli umět zařadit subjekty podílející se na obraně státu.
- Umět vysvětlit použití ozbrojených sil ČR.
- Vysvětlit úkoly AČR.
- Poznat vojáka AČR od ostatních příslušníků IZS.
- Vědět kdo je vrchním velitelem ozbrojených sil.
- Znat postavení armády v demokratickém státě.
- Za účelem dosažení znalostí v těchto výstupech musí být probráno adekvátní učivo probírající tyto tematické celky.

II. stupeň ZŠ, vzdělávací oblast „Člověk a společnost“

- Výstupy jsou zaměřeny pro žáky v osmé a deváté třídě.
- Orientace v demokratických prvcích státní správy-vláda, parlament, prezident, soudy.
- Význam pojmu obrana státu a branná povinnost.
- Význam fungování kolektivní obrany v rámci mezinárodních institucí.
- Mezinárodní organizace EU a NATO.
- Znat rozdíl mezi ozbrojenými složkami a AČR.
- Umět uvést příklad použití AČR při krizových situacích.
- Dokázat vysvětlit roli armády v demokratickém státě.

Gymnázia - Pro gymnázia nebyl reformován v roce 2013 RVP, tedy v rámci víceletých gymnázií se na šestiletém a osmiletém studiu žáci seznamují s výukou a jejím obsahem dle RVP pro základní školy. Na úrovni klasického čtyřletého gymnaziálního vzdělávání zatím nedošlo k rozpracování prvků ochrany obyvatelstva a branné výchovy tak explicitně jako na nižším stupni vzdělávání.

Metodika výuky - Nikde není explicitně řečeno, jak má probíhat výuka bodů zabývajících se ochranou obyvatelstva, brannou výchovou a krizovými stavy. Samostatný předmět neexistuje, tudíž není ani vytvořena samostatná učebnice pro tento předmět. Výuka závisí na zařazení do učiva v rámci daného ŠVP školy. Zde existuje široká paleta možností jak výuku pojmout, a seznámit studenty s předmětem.

Frontální výuka - Klasický výukový model, který je zaměřen na předávání informací ze strany kantora žákům. Představuje málo výhodný model, vzhledem k věku žáků a i vzhledem ke své atraktivitě.

Pracovní listy - Možnost doplnění výuky o aktivní práci samostatnou nebo ve skupinách. Problémem je současný stav neexistence ucelených metodických pomůcek

pro výuku ochrany obyvatelstva u příbuzných oborů, tím je i daná slabší metodická podpora.

Semináře a hosté - Zajímavá možnost, jak přiblížit obsah předmětu žákům. Oblíbené jsou besedy se zástupci IZS či AČR nebo legionářské obce. Dopad je zejména v rovině seznamovací. Nicméně tento model může osvěžit výuku, a pokud bude host dostatečně atraktivní, tak jistě bude mít jeho přítomnost dopad i na žáky a jejich zabývání se danou problematikou.

Exkurze - Vhodný model výuky, který je zaměřen na mimoškolní působení a komplexní pedagogiku. Velmi často se realizuje v rámci tzv. projektových dnů, které zpracovávají přidělené téma jako doplněk a rozšíření klasické výuce. Tento model výuky je u žáků populární. Příkladnou realizací mohou být návštěvy na centrech IZS, například hasičských stanicích nebo dalších objektech, které se ve své činnosti zabývají daným tématem. V úvahu připadají úpravny vody, kolektorové sítě nebo exkurze v rámci dnů otevřených dveří složek IZS.

Projektové dny - Jedná se o součást moderního projektového vyučování, kdy se v rámci probíraného předmětu - skupiny předmětů místo klasické školní hodiny trávající 45 minut realizuje celý blok specializačních přednášek nebo cvičení jak na půdě školy tak mimo ni. Výuka v takovémto prostředí není často na kmenových kantorech, ale na externistech z oblasti dané problematiky. Na školách tímto způsobem probíhá realizace tzv. minimálních preventivních programů a různých celoevropských dnů evropské kultury jako jsou například Den jazyků a evropské kultury, Den země nebo již zmíněný Den prevence patologických jevů, právě posledně zmíněný projektový celek představuje nejvhodnější platformu pro výuku ochrany obyvatelstva a branné výchovy. Jedná se zejména o možnost využití odborníků z IZS na první pomoc a prevenci kriminality. Tato problematika je u dětí školou povinných velmi aktuální. V neposlední řadě lze využít možnost nácviku balení evakuačních zavazadel a seznámení žáků se systémem varovných signálů. V rámci projektových dnů je tak propojována velmi účinně jak frontální faktografická výuka, tak nácvik dovedností prakticky využitelných, doplněných i o vlastní prožitek.

POKOS - Jedná se o zkratku slov „příprava obyvatel k obraně státu“. Celý program je v gesci Ministerstva obrany ČR. V rámci výuky se jedná o seznamování žáků s rolí AČR ve společnosti a s úlohou jakou armáda realizuje v rámci demokratického státu. Program je primárně určen pro žáky druhého stupně ZŠ. Jádrem programu jsou akce příslušníků AČR přímo ve školních budovách, nejčastěji tělocvičnách, kde vojáci seznamují žáky s armádou jako institucí, její historií, posláním, zapojením do misí vojenského i humanitárního charakteru. V rámci programu je realizována i ukázka výstroje a výzbroje příslušníků AČR a ukázka prvků první pomoci. Pro funkčnost programu vznikla i metodická příručka, která vychází z bodů v RVP pro ZŠ. Učitelé tak mají možnost pracovat s žáky na základě metodické podpory přímo od resortu obrany. Příručka kromě obecných věcí, zahrnuje i opakovací testovací otázky k probíraným tématům. (POKOS, 2004-2014)

PŘÍLEŽITOSTI A HROZBY VÝUKY NA ZÁKLADNÍCH A STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH

V rámci současného školství představuje výuka ochrany obyvatelstva, branné výchovy a výuka připravenosti na krizové situace nedokončený projekt. Výuka je realizována jak v primárním, sekundárním, tak terciárním systému školství. Terciární systém je, co se týče výuky nejpokročilejší, toto plyne již z merita věci, jelikož se výuka realizuje na vysokých školách, které se touto problematikou zabývají a mají ji akreditovanou do výukových předmětů. Problémy v terciární sféře, tak leží zejména v roztržitosti výuky a nejasné standardizaci výuky.

Pro obecné povědomí je důležitější kvalitní a koncepčně dobře propracovaná výuka na středních a základních školách. V tomto segmentu došlo zatím jen k částečné realizaci. Výuka se na tomto typu škol řídí závazným programem ministerstva školství, který určuje standardy znalostí žáků napříč republikou, tento model se nazývá RVP. V rámci kurikulární reformy českého školství si následně každá škola vypracovává vlastní ŠVP, které je jejím osobitým obrazem práce s nařízením RVP. V případě takto pojaté výuky může docházet k rozdílnému pojetí předávání informací ze strany učitelů k žákům dle dané školy.

Pro oblast gymnaziálního vzdělávání a obecně vzdělávání na středních školách nejsou v RVP explicitně rozpracovány výstupy výuky ochrany obyvatelstva a branné výchovy. Pokud jsou studenti seznámeni s jejími prvky, tak zejména v předmětu ZSV- základy společenských věd, který se zabývá státem, státními symboly, funkcí vlády, krajů a samospráv. Jedná se zejména o teoretickou přípravu pro zájemce o studium politických a sociálních věd. Obecná výuka může být doplněna konkrétní výukou seminární, exkurzemi nebo participací na projektových dnech.

Pro oblast základního školství je v systému českého školství nejlépe rozpracována znalost okruhů z oblasti ochrany obyvatelstva a branné výchovy. RVP je zde rozpracován jak pro nižší stupeň (1. až 5. třída), tak pro vyšší stupeň (6. až 9. třída). Pro oba stupně byly zařazeny specifické body do oblastí vzdělávání Člověk a společnost a Člověk a jeho svět, které přímo řeší dotčenou problematiku. Od roku 2013 je díky nařízení vlády kladen důraz na seznámení studentů s prvky AČR, obranou státu a mezinárodním terorismem. Výuka na ZŠ probíhá jak na prvním tak na druhé stupni, zejména v předmětech vlastivěda a občanská výchova/výchova k občanství. Základní hodinová dotace může být navíc posílena prací s žáky na exkurzích, při seminářích s odborníky nebo projektových dnech se specifickou činností je realizace programu POKOS ze strany AČR.

V současné době je další snaha rozšířit výuku těchto předmětů, ale naráží na několik následujících mezníků. Hodinová dotace výuky není nafukovací, a pokud někde přidám hodiny, zákonitě některé předměty nebo vzdělávací oblasti musí být oslabeny. Tento systém přelévání hodinové dotace představuje značný problém a do budoucna bude asi hlavní překážkou vzniku samostatného předmětu, který by v osnovách měl ochranu obyvatelstva a brannou výchovu, jelikož již dnes je hodinová dotace výuky žáků naplněna na maximum.

Mezi další otázky pro funkční výuku patří neexistence ucelených didaktických materiálů vhodných pro výuku na ZŠ popřípadě na gymnáziích. Tvorba materiálů je roztržena a i jejich kvalita je značně kolísavá. Tento problém opětovně mizí až ve sféře terciárního vzdělávání, kde je kvalitních materiálů celá řada. Na oblast tvorby didaktických pomůcek navazuje sektor vzdělávání učitelů. V současné době se opět jedná jen o jednorázové kurzy nebo školení v rámci grantových iniciativ. Výběr školení není bohatý ani v rámci Národního institutu dalšího vzdělávání. Specifickou činnost v tomto ohledu vyvíjí některé složky Integrovaného záchranného systému, zejména Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru, ale opět se jedná o činnost kontinuální, která by připravila veškerý učitelský personál na hlubší výuku probíraných předmětů.

ZÁVĚR

V současné době tak dochází k prohlubování výuky prvků ochrany obyvatelstva a obrany státu zejména na základních školách, které mají nejpokročilejší právní úpravu učiva. Hloubka a kvalita výuky závisí na ŠVP dané školy a zájmu konkrétního učitele o vyučovaný předmět. Do budoucna by bylo dobré uvažovat o rozšíření výuky i na gymnáziích, tím by bylo zajištěno pokrytí předání základních znalostí mladé generaci dětí, pro které je často školní výuka zásadním zdrojem ucelených a verifikovaných informací, které již později v přehledné formě nenačerpají. S tímto modelem rozšířeného působení na mladé lidi navíc počítá i současná platná Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem na rok 2030, kde je vzdělávání jednou z klíčových priorit. (MV ČR HZS, 2020) Pokud k tomuto má dojít bude muset pokračovat koncepční práce na rozvoji osnov, přípravě metodických materiálů a možnost certifikované školení učitelů.

Seznam použité literatury:

1. MIKA, J. a kol. *Ochrana obyvatelstva, Malé kompendium ochrany obyvatelstva díl I.*, Jihlava 2012, ISBN 978-80-87035-67-2
2. MV ČR HZS, *Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030*, Praha 2013, dostupné z: <http://www.hzscr.cz/clanek/ochrana-obyvatelstva-v-ceske-republice.aspx>, [cit. 10. 10. 2016]
3. MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, Praha 2016, dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani> [cit. 10. 10. 2016]
4. POKOS. 2004-2014, dostupné z: <http://www.pokos.army.cz>, [cit. 10. 10. 2016]

Kontakt na autora

PhDr. Václav Adámek

České vysoké učení technické v Praze

Fakulta biomedicínského inženýrství

Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva

e-mail: adamek@kgm.cz

ZVYŠOVÁNÍ KVALITY ODBORNÉ PRAXE OBORU ZDRAVOTNICKÝ ZÁCHRANÁŘ NA FAKULTĚ BIOMEDICÍNSKÉHO INŽENÝRSTVÍ ČVUT V PRAZE

Mgr. Pavel Böhm

Souhrn

Fakulta biomedicínského inženýrství patří historicky k nejmladším součástem Českého vysokého učení technického v Praze. Fakulta nabízí i obory zdravotnické, které však s technikou denně pracují. Velmi specifickým oborem, který využívá kombinaci užívání fyzikálního vyšetření a techniky v praxi, je obor zdravotnický záchranář. Naši studenti se učí aplikaci jednotlivých přístupů k pacientovi a užívání medicínských přístrojů ve cvičeních. A dále tyto poznatky aplikují při odborných praxích. Do výuky byly během trvání akreditace oboru implementovány moderní způsoby učení a to již od úvodního soustředění, které kladou důraz hlavně na seznámení se nových posluchačů mezi sebou a teambuildingem. Týmová spolupráce se nese celým studiem zdravotnického záchranáře a k její realizaci je uplatňován přístup formou tzv. „výuka formou zážitku“.

Klíčová slova: Zdravotnický záchranář. Výuka. Praxe. Fakulta biomedicínského inženýrství.

Summary

Faculty of Biomedical Engineering is historically the youngest sized workpieces of Czech Technical University in Prague. Faculty also offers medical courses, which are significantly linked to technology. Very specific area is paramedics who use physical examinations and techniques in practice. Our students learn the applicate different approaches to patient and medical devices in trained. This knowledge is applied to professional practices. In the teaching field they were implemented modern methods of teaching right from the initial concentration, which deals mainly with an emphasis on introducing new listeners and teambuilding. Teamwork carries the full duration of paramedic study and its implementation is an approach in the form of so-called. „Teaching in the form of experience.“

Key words: Paramedic. Teaching. Practice. Faculty of Biomedical Engineering.

Studijní program Specializace ve zdravotnictví obor Zdravotnický záchranář byl na Fakultě biomedicínského inženýrství (FBMI) Českého vysokého učení technického v Praze (ČVUT) poprvé akreditován pro akademický rok 2010/2011. Výuka nejprve probíhala v jedné odborné učebně, která byla umístěna v hlavní budově fakulty. K akademickému roku 2014/2015 došlo k úspěšné reakreditaci oboru. V současné době má obor Zdravotnický záchranář k dispozici jednu laboratoř (Laboratoř urgentní medicíny) a dvě odborné učebny (Učebna sanitka, Učebna akutního ošetřovatelství), které jsou umístěny v nové budově fakulty (tzv. Kasárna).

Pro studenty byly již v původní akreditaci v rámci praxe připraveny exkurze a odborné školení v délce 80 hodin ještě před zahájením výuky v semestru. Na těchto

praxích (původní předmět Praxe pod přímým dohledem v semestru Ia) se podíleli jak zaměstnanci fakulty, tak většina odborných pracovišť, na kterých následně studenti další odborné praxe vykonávali. Avšak z feedbacku od studentů, tento způsob představení práce zdravotnického záchranáře v nemocnicích, na zdravotnické záchranné službě a v dalších institucích, ve kterých může působit, nebyl hodnocen příliš pozitivně. Nejčastěji zmiňovaným bodem byla problematika dojíždění, časové náročnosti pro jednotlivé dny a překryv některých témat na navštěvovaných pracovištích např. typu anesteziologicko-resuscitační oddělení (ARO) a oddělení chronické resuscitační a intenzivní péče (OCHRIP). I tyto připomínky byly brány v úvahu při reakreditaci oboru.

V posledních několika letech je stále více kladen ve vzdělávacích kurzech, školeních atd. akcent na tzv. „výuku se zážitkem“. Prakticky se jedná využití původní myšlenky J. A. Komenského, kterou uvedl v díle Schola Ludus. (Tauber a kol., 1977) Tento koncept výuky uvádí i vzdělávací programy Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky ve svých strategických dokumentech pro základní a střední školy, využití tzv. klíčových aktivit. (Hausenblas a kol., 2008) Na stejných pilířích jako výuka zážitkem pro děti stojí i výuka zážitkem pro dospělé. V rámci andragogiky však rozhoduje zaměření odborného kurzu či školení a dispozic posluchačů. Pro výuku oboru Zdravotnický záchranář se uplatňují prakticky všechny tři standartní styly učení – auditivní (přednášky), vizuální (přednášky, cvičení) a kinestetické (cvičení a praxe). (Hargreaves et al., 2006) Forma výuky zážitkem se nejvíce projeví u studentů, kteří preferují celostní kognitivní styl přístupu ke vzdělání. (Krejčová, 2011)

Na podkladě feedbacku a využívaných moderních vyučovacích přístupů jsme při reakreditaci přetvořili stávající odbornou praxi na předmět Praxe pod přímým vedením – úvodní soustředění.

Praxe pod přímým vedením – úvodní soustředění je ve stejné hodinové dotaci jako původní předmět. Hlavním cílem praxe je seznámení se s oborem, seznámení se s principy studia na vysoké škole a možnostmi, které toto studium nabízí, a v neposlední řadě seznámení se se skupinou a jednotlivci. Do prvního ročníku je přijímáno zpravidla sedmdesát studentů a organizaci zajišťují vyučující fakulty, studenti vyšších ročníků oboru Zdravotnický záchranář a pozvaní hosté z praxe. Participující hosté jsou profesionálové z praxe, a to ze zdravotnické záchranné služby z různých krajů (v roce 2014 to byly dva kraje, v letošním roce 2016 to bylo již z pěti krajů), z Policie ČR, Armády ČR, sboru dobrovolných hasičů, městské policie a zvláštních složek ministerstev.

Obr. 1: Společné foto před zahájením Úvodního soustředění 2016 (foto: H. Fládrová)

Studenti mají každý den rozdílnou denní i noční náplň. Praktická cvičení jsou prokládána krátkými teoretickými přednáškami, jejichž obsah vzápětí využívají v praktických úkonech. Pro denní cvičení jsou studenti rozdělováni systematicky do skupin tak, aby ve skupinách byli neustále s novými spolužáky. Principem rotace je vzájemné poznávání se v kolektivu, nutnost komunikace a kooperace při řešení problému či dosáhnutí cíle. Stěžejní denní činnosti, které studenti absolvují během týdne, jsou např. základy první pomoci, představení oboru urgentní medicína a kompetence jejich povolání v medicínském systému, základy lezení, základy záchrany z vody, základy pohybových aktivit a sebeobrany nebo celodenní závod.

V druhé polovině Úvodního soustředění čeká studenty celodenní soutěž – Budoucí záchranář. Studenti jsou náhodně rozděleni do týmů po pěti lidech a absolvují trasu o délce 10,5 km, kde je čeká deset soutěžních úkolů. Z pohledu organizace se jedná o nejtěžší část Úvodního soustředění. Jednotlivé úkoly jsou seskládány tak, aby studenti použili vše, co během předcházejících dnů naučili s důrazem na kooperaci celého týmu při jednotlivých disciplínách. Na závěr jsou nejlepší tři týmy odměněny putovními poháry a zápisem na fakultní plaketu závodu.

Obr. 2: Udílení cen studentům za závod Budoucí záchranář 2016 (foto: P. Nášel)

Předposlední den je studentům přiblížen pohled na kooperaci a práci jednotlivých složek IZS na místě mimořádné události, konkrétně dopravní nehody s vyproštěním zraněné osoby z havarovaného automobilu. V místě mimořádné události pracují všechny tři základní složky integrovaného záchranného systému a studenti mají možnost tuto práci sledovat z bezprostřední blízkosti. Po ukázce vyproštění postiženého měli studenti možnost shlédnout eliminaci agresivního občana policií a eliminaci ozbrojeného útočníka v podání členů Armády ČR. Po praktických ukázkách následuje beseda s jednotlivými aktéry zásahů, kteří se studenty rozebírají jednotlivé postupy a práci složek integrovaného záchranného systému.

Obr. 3: Ukázka vyproštění postiženého z automobilu (foto: P. Böhm)

ZÁVĚR

Praxe pod přímým vedením v semestru – úvodní soustředění je v současnosti uceleným konceptem výuky k nastolení kompletních znalostí posluchačů o studiu na Fakultě biomedicínského inženýrství ČVUT a následně práce jak přednemocniční, tak i nemocniční neodkladné péči. Přináší nástin jednotlivých úkolů, které čekají posluchače během nadcházejících šesti semestrů. Následně poodkrývají slabé i silné stránky posluchače, který se na ně tak může zaměřit.

V úvodním soustředění využíváme všech metod klasické výuky. Zároveň aplikujeme dnes tak velmi využívanou formu výuky zážitkem, kterou úspěšně nabízejí i soukromé firmy ke komerčnímu vzdělávání. Jednotlivé úkony a střídání posluchačů ve skupinách výborně tvaruje vztahy v daném ročníku. Studenti s nástupem na fakultu vstupují již do známého kolektivu. Vědí, co od sebe mohou očekávat a zároveň, co se očekává od jejich role vysokoškolského studenta. Zároveň díky lektorské činnosti studentů vyšších ročníků na úvodním soustředění je provázanost studentů i mezi jednotlivými ročníky. Zároveň si starší studenti vyzkouší dovednosti správné prezentace a práce s lidmi.

Úvodní soustředění navíc napomáhá zvyšování kompetencí participujících kolegů z praxe, např. rozšíření pedagogické praxe. Dále rozšiřuje spolupráci Fakulty biomedicínského inženýrství s jednotlivými složkami integrovaného záchranného systému a umožňuje tak navázání spolupráce nejen v medicínských projektech, ale i v projektech ochrany obyvatelstva. K projektům využíváme laboratoře urgentní medicíny, odborné učebny akutního ošetřovatelství a odborné učebny sanitka, která je vybavena plně funkčním sanitním vozem a projektována jako výjezdové stanoviště zdravotnické záchranné služby.

Seznam použité literatury:

1. HARGREAVES, A. & GOODSON, I. (2006) Educational change over time? The sustainability and non-sustainability of three decades of secondary school change and continuity, *Educational Administration Quarterly*, 42, pp. 3–41.
2. HAUSENBLAS, Ondřej, SLEJŠKOVÁ, Lucie (ed.). *Klíčové kompetence na gymnáziu*. V Praze: Výzkumný ústav pedagogický, c2008. ISBN 978-80-87000-20-5.
3. KREJČOVÁ, Lenka. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3474-3.
4. TAUBER, Jan B. a Věra TAUBEROVÁ. *Komenského Škola hrou znovu oživená: (Comenii Schola ludus rediviva): příspěvek k výchově a vzdělávání dospělých*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.

Kontakt na autora

Mgr. Pavel Böhm

České vysoké učení technické v Praze

Fakulta biomedicínského inženýrství

Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva

e-mail: Pavel.bohm@fbmi.cvut.cz

ÚČELY A ZPŮSOBY INFORMOVÁNÍ VEŘEJNOSTI O TERORISTICKÝCH ÚTOCÍCH

Ing. Břetislav Čupr, Ing. Yulia Efremova

Souhrn

Každodenní informace z médií o teroristických útocích patří mezi dnešní realitu. Kromě samotného poskytování informací je tím ale bohužel i naplňován účel páchaných útoků, kterým je šíření strachu. Pro teroristy tak tuto službu vykonávají paradoxně hlavně média na straně obětí. Na to reaguje tento článek, který se věnuje účelům a způsobům informování veřejnosti o teroristických útocích z pohledu obyvatel České republiky. V úvodu se článek zabývá problematikou šíření strachu jako prostředku pro dosahování cílů teroristů. Obsahem empirické části článku je pak prezentace výsledků provedeného dotazníkového šetření. Z provedeného šetření bylo zjištěno, že v obyvatelích České republiky informace o teroristických útocích přílišný strach nevyvolávají, množství informací poskytované médii o terorismu považují za přiměřené a přestože vidí mezi informováním o teroristických útocích a jejich dalším pácháním souvislosti, nepřejí si být o této závažné trestné činnosti informováni neúplnými informacemi.

Klíčová slova: Terorismus. Teroristický útok. Informace. Média

Summary

Media provide information about terrorist attacks on a regular daily bases. The supply of information however also accomplishes spreading of fear - the goal of terrorist attacks. Paradoxically enough, the media perform the service for terrorists. This article is dedicated to the purposes and methods of terrorist attacks informing. Point of view of the Czech citizens is investigated. Introductory part of the article deals with the spreading of fear as a tool for achieving the goals of the terrorists. The research part of the article presents the results of the questionnaire survey. It was found out that the inhabitants of the Czech Republic don't have excessive fear about the terrorist attacks. The amount of information provided by the media about terrorism is considered as adequate. However, although the citizens see connection between the information about the terrorist attacks and their further committing, they do not wish to be informed less.

Keywords: Terrorism. Terrorist attack. Information. Media

ÚVOD

Spolu s rostoucími obavami z útoků globálního terorismu ve světě, jsou stále dokola laickou veřejností i odborníky hledány odpovědi na otázky, jakým způsobem těmto útokům zabránit. Pro účinný boj proti globálnímu terorismu je nepochybně třeba pochopit jeho příčiny a záminky a je třeba poznat jeho strategie a metody. V první řadě je ale třeba si uvědomit, co to vůbec terorismus je. Snad jen málokdo bude rozporovat, že se jedná o zvlášť závažnou trestnou činnost. V definici terorismu už však všichni tak jednotní nebudou. Definice terorismu existuje totiž celá řada. Většinou obsahují slova násilí, hrozba násilím a strach. (Souleimanov, Belfer, 2010) Dnes asi nejpoužívanější

definice terorismu, definice anglosaská, představuje terorismus jako „*promyšlené použití násilí nebo hrozby násilím, obvykle zaměřené proti neúčastněným osobám, s cílem vyvolat strach, jehož prostřednictvím jsou následně dosahovány politické, náboženské či jiné cíle*“ (Strmiska, 2001) Právě část uvedené definice, která hovoří o cíli vyvolat strach, naznačuje, že pro naplnění účelu teroristického útoku se o něm musí co nejvíce mluvit. To je zásadní bod, kterým se terorismus liší od drtivé většiny ostatních trestných činů. U těch se pachatelé snaží zamaskovat stopy vedoucí k nim a v ideálním případě zamaskovat stopy, že se vůbec nějaký trestný čin stal. U teroristických útoků to ale neplatí. Tam se pachatelé ke svým zločinům většinou přiznávají a snaží se, aby se o nich dozvědělo, co nejvíce lidí. (Eichler, 2010) K tomu teroristům paradoxně nejlépe slouží média na straně jejich obětí. Je tedy otázkou, zda i regulace poskytovaných informací o teroristických útocích nemůže být způsobem, jak množství těchto útoků snižovat. S touto myšlenkou nedávno přišel i francouzský deník Le Monde, který po vraždě faráře Jacquese Hamela z července 2016, oznámil, že již nebude mediálně podporovat takové násilné akty. S pomocí dotazníkového šetření byly pro účely tohoto článku zjišťovány názory vybrané skupiny obyvatel České republiky na souvislosti mezi informováním o teroristických útocích a jejich dalším páčáním. Cílem bylo zjistit, jak jsou obyvatelé České republiky o teroristických útocích vyrozumíváni, jaké pocity v nich takové informace vyvolávají a jaký názor mají na možnou regulaci informací o již spáchaných útocích za účelem prevence dalších podobných aktů.

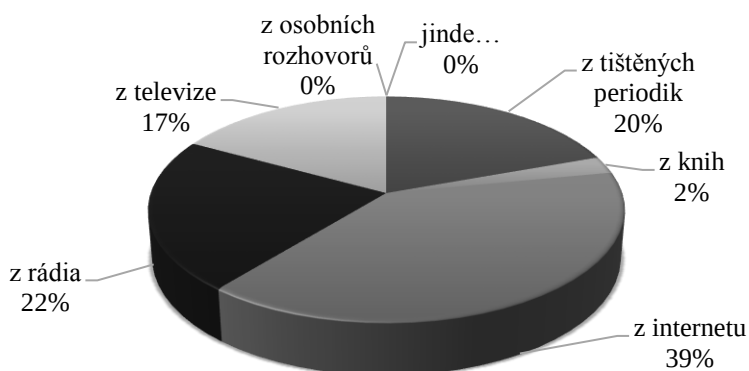
MATERIÁL A METODIKA

S ohledem na cíl práce byla zvolena kvantitativní metoda výzkumu formou dotazníku. Dotazník byl rozeslán v měsících srpen - říjen 2016 celkem 53 respondentům. Vzhledem k tomu, že dotazník byl adresován konkrétním osobám, byla jeho návratnost poměrně vysoká. Zodpovědělo ho 41 respondentů.

Dotazník byl tvořen 2 polouzavřenými a 6 uzavřenými otázkami. Výběrový soubor zastoupilo 27 mužů a 14 žen. Ve věkové kategorii do 18 let se nacházeli 2 dotazovaní. Ve věkové kategorii 19 – 26 let se nacházelo 13 respondentů, v kategorii 27 – 40 let 18 respondentů, v kategorii 41 – 60 let 5 respondentů a v kategorii nad 60 let 3 respondenti. První 3 otázky se týkaly osobních údajů dotazovaných. Byly to jednak již zmíněné otázky na věk a pohlaví, dále pak i otázka na nejvyšší dosažené vzdělání. Jako nejvyšší dosažené vzdělání uvedli základní školu 2 dotazovaní. Oba byli v té době studenty střední školy. 5 jich dosáhlo středoškolského vzdělání bez maturity, 17 středoškolského vzdělání s maturitou, 2 vyššího odborného vzdělání a 15 jich dosáhlo vysokoškolského vzdělání. Dalších 5 otázek se již týkalo zjišťování samotných pocitů a názorů respondentů na informování o teroristických útocích. Odpovědi respondentů byly následně zpracovány a graficky znázorněny.

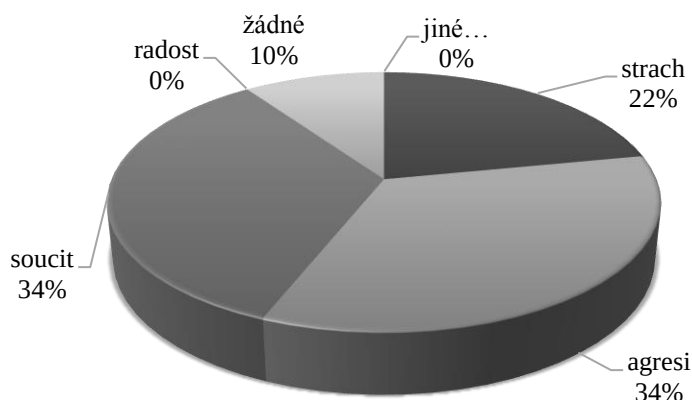
VÝSLEDKY

První otázkou týkající se informování obyvatelstva o teroristických útocích, byla otázka, kde získávají respondenti nejčastěji informace o spáchaných teroristických útocích (viz obr. 4). Jednalo se o polozavřenou otázku s možnostmi odpovědí: 1) z tištěných periodik, 2) z knih, 3) z internetu, 4) z rádia, 5) z televize, 6) z osobních rozhovorů, 7) jinde. U sedmé odpovědi měli respondenti možnost uvést sami, kde jinde informace získávají. 8 z respondentů uvedlo, že informace o spáchaných teroristických útocích nejčastěji získávají z tištěných periodik, 1 z knih, 16 z internetu, 9 z rádia, 7 z televize, nikdo z osobních rozhovorů a nikdo ani neuvedl, že z nějakých dalších zdrojů.

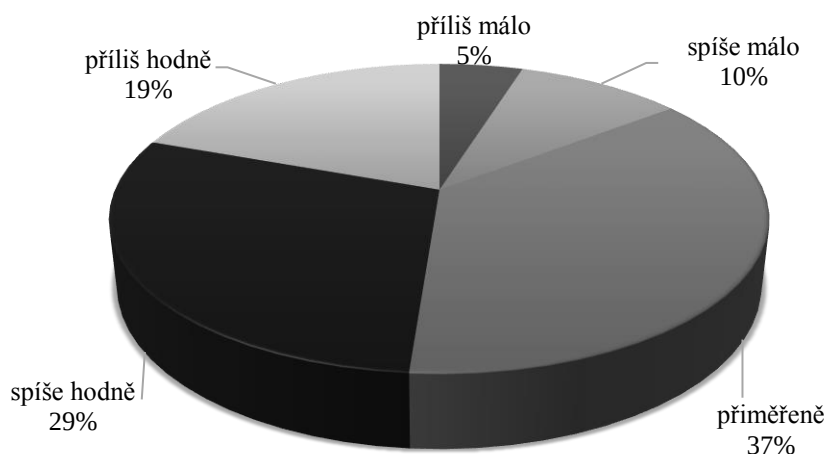
Obr. 4: Odpovědi respondentů na otázku: Kde získáváte nejčastěji informace o spáchaných teroristických útocích.

Druhá otázka se respondentů ptala, jaký pocit v nich informace o terorismu nejčastěji vyvolávají (viz obr. 5). Jednalo se opět o polouzavřenou otázku, jelikož se předpokládalo, že v respondentech mohou informace o terorismu vyvolávat všemožné pocity. Respondentům byly předloženy možnosti odpovědí: 1) strach, 2) agrese, 3) soucit, 4) radost, 5) žádné 6) jiné. U šesté odpovědi měli respondenti možnost opět uvést sami, jaký pocit v nich informace o terorismu nejčastěji vyvolávají. 9 z respondentů uvedlo strach, 14 agrese, stejně tak 14 uvedlo soucit, 4 uvedli, že takové informace v nich nevyvolávají většinou žádné pocity, žádný neuvedl radost a žádný z nich nevyužil možnost uvést další pocit.

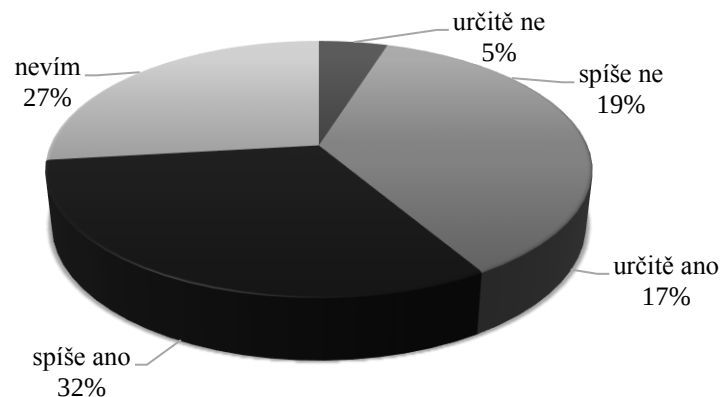
Obr. 5: Odpovědi respondentů na otázku: Jaký pocit ve Vás informace o terorismu nejčastěji vyvolávají?

Třetí otázka se zabývala názorem respondentů na množství informací poskytovaných médii o terorismu (viz obr. 6). Otázka byla uzavřená s možnostmi odpovědí: 1) příliš málo, 2) málo, 3) přiměřeně, 4) spíše hodně a 5) příliš hodně. Nejvíce respondentů si myslí, že média informují o terorismu přiměřeně. Myslí si to 15 ze 41 dotázaných. 12 respondentů si myslí, že informací je v médiích o terorismu spíše hodně, 8 si myslí, že příliš hodně, 4, že spíše málo a 2, že příliš málo.

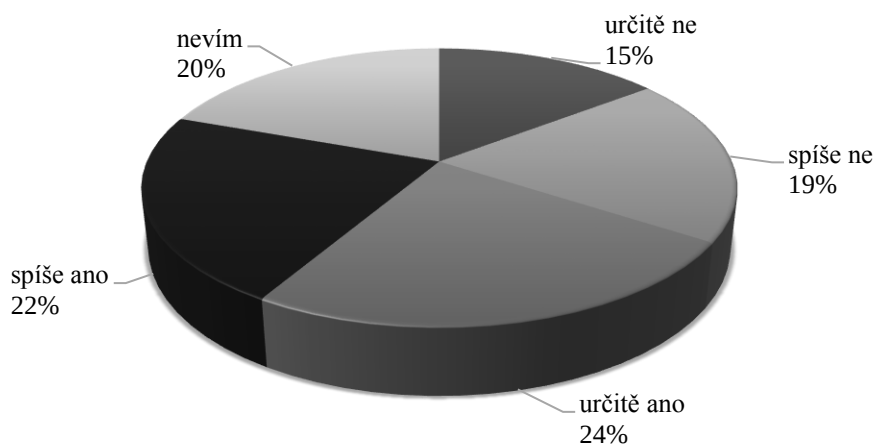
Obr. 6: Odpovědi respondentů na otázku: Informací o terorismu poskytují média dle Vás:

Čtvrtá otázka se zabývala tím, zda si respondenti myslí, že informování o teroristických útocích v médiích může přispívat k páchání dalších teroristických útoků (viz obr. 7). Třetí otázka byla otázkou uzavřenou. Respondenti měli možnost odpovědět: 1) určitě ne, 2) spíše ne, 3) určitě ano, 4) spíše ano, 5) nevím. Na tuto otázku 2 dotazovaní odpověděli, že určitě ne, 8 jich odpovědělo, že spíše ne, 7 určitě ano, 13 spíše ano a 11 uvedlo, že neví.

Obr. 7: Odpovědi respondentů na otázku: Myslíte si, že informování o teroristických útocích v médiích může přispívat k páchání dalších teroristických útoků?

Poslední, pátou otázkou byl respondentům položen dotaz, zda by pro možné zvýšení prevence teroristických útoků byli ochotni přistoupit na to, že by jim byly předkládány omezené informace o teroristických útocích (viz obr. 8). Opět šlo o uzavřenou otázku, kde měli respondenti možnost odpovědět 1) určitě ne, 2) spíše ne, 3) určitě ano, 4) spíše ano, 5) nevím. 6 z dotazovaných uvedlo, že určitě ne, 8, že spíše ne, 10 určitě ano, 9 spíše ano a 8 uvedlo, že neví.

Obr. 8: Odpovědi respondentů na otázku: Byl/a byste pro možné zvýšení prevence teroristických útoků ochoten/ochotna přistoupit na to, že by Vám byly předkládány omezené informace o teroristických útocích?

DISKUSE

Na základě dotazníkového šetření bylo zjištěno, jak jsou nejčastěji respondenti informováni o teroristických útocích, jaké pocity v nich takové informace nejčastěji vyvolávají a jaký názor mají na možnou regulaci informací o již spáchaných útocích za účelem prevence dalších podobných aktů.

Ohledně získávání informací respondentů o teroristických útocích se potvrdil předpoklad, že nejvíce takových informací je dnes získáváno prostřednictvím internetu. Z výběrového souboru bylo zjištěno, že z internetových zdrojů tyto informace získává celých 39 % dotazovaných. Jako druhý nejčastější zdroj informací bylo uváděno rádio, které uvedlo 22 % respondentů. O 2% se tak dostalo před tištěná periodika, které uvedlo 20 % dotázaných. Až na čtvrtém místě se umístila v počtu odpovědí televize. Uvedlo ji 17 % dotázaných. To nepřekvapivě potvrzuje dnešní trend přechodu od televizního zpravodajství k internetovému. 2 % respondentů uvedlo knihy. Žádný neuvedl, že informace o terorismu získává nejčastěji z osobních rozhovorů a žádný ani neuvedl, že tyto informace získává nejčastěji někde jinde. Zcela jistě všichni z respondentů získávají informace o terorismu jak z rozhovorů, tak i jinde, ale nejedná se o jejich nejčastější zdroje. I z tohoto krátkého výzkumu je tak zřejmé, že drtivá většina informací o terorismu se k obyvatelům České republiky dostává přes média, kterými jsou internet, tištěná periodika a rádiová a televizní vysílání.

Jako nejčastěji vyvolané pocity z informací o spáchaných teroristických útocích uváděli respondenti agresi a soucit. Jak agresi, tak soucit uvedlo 34 % dotázaných. Vliv na to mělo jistě i složení výběrového souboru, který tvořilo 27 mužů a pouze 14 žen. Ve skupině mužů totiž takové informace vyvolávají pocit agrese zcela nejčastěji, a to ze 49 %. Strach, který se dle výše uvedených definic teroristé snaží primárně vyvolat, skončil u respondentů tohoto výzkumu až na třetím místě s 22% procenty odpovědí. 10% respondentů dokonce uvedlo, že informace o teroristických útocích v nich nevyvolávají většinou žádné pocity. Že v některých respondentech informace o teroristických útocích nevyvolávají většinou žádné pocity, je dáno zřejmě tím, že informování o terorismu jsou prakticky denně a na takové informace se tak stávají méně citlivými. Navíc se jedná většinou o informace o útocích v místech dosti vzdálených od našeho státu a tak může vzniknout pocit, že se nás to netýká. Přesto, že o terorismu jsou informace poskytovány různými médii prakticky denně, respondenti se jimi necítí být úplně přehlčeni. 37% z nich si myslí, že média takovýchto informací poskytují přiměřeně. 15% dotázaných si dokonce myslí, že média o terorismu informují málo. 29 % dotázaných si pak myslí, že informací o terorismu je spíše hodně a pro 19 % dotázaných je těchto informací příliš hodně.

Na otázku, zda si respondenti myslí, že informování o teroristických útocích v médiích může přispívat k páchání dalších teroristických útoků, nemají všichni stejný pohled. 27% z nich na to nemá žádný názor a uvedlo, že neví. 32% respondentů uvedlo, že spíše ano. 19% respondentů uvedlo, že spíše ne, 17% uvedlo určitě ano a 5% si myslí, že určitě ne. Z výsledků je tak patrné, že většina z dotazovaných souvislosti mezi informováním o teroristických útocích a jejich dalším pácháním vidí. V čem konkrétně tyto souvislosti vidí a jaké konkrétní informace mohou dle nich přispívat k dalším

útokům, nebylo v tomto krátkém výzkumu zjišťováno. Co se týče toho, zda by pro možnou prevenci dalších teroristických útoků byli ochotni přijmout, že by jim byly předkládány pouze omezené informace o teroristických útocích, většina z respondentů, kteří k tomu vyjádřili svůj názor, by s tím souhlasila. Souhlasilo by s tím 46 % respondentů. Z toho 24 % jich uvedlo, že určitě ano a 22 % jich uvedlo, že spíše ano. 20 % respondentů uvedlo, že neví. S omezováním informací za účelem možné prevence dalších teroristických útoků pak nesouhlasí 34 % respondentů. 15 % z nich odpovědělo určitě ne a 19 % spíše ne.

ZÁVĚR

Cílem tohoto článku bylo poukázat, jak jsou obyvatelé České republiky informováni o teroristických útocích, jaké pocity v nich takové informace nejčastěji vyvolávají a jaký názor mají na možnou regulaci informací o již spáchaných útocích za účelem prevence dalších podobných aktů. Z provedeného dotazníkového šetření bylo zjištěno, že v obyvatelích České republiky informace o teroristických útocích přílišný strach nevyvolávají, množství informací poskytované médií o terorismu považují za přiměřené a přestože vidí mezi informováním o teroristických útocích a jejich dalším pácháním souvislosti, nepřejí si být o této závažné trestné činnosti informováni neúplnými informacemi. Výzkum proběhl v omezeném rozsahu a tak jeho význam spočívá hlavně v tom, že může být podkladem pro rozsáhlejší výzkum, který by se již konkrétně zabýval názory obyvatel České republiky, v čem konkrétně vidí souvislosti mezi informováním o teroristických útocích a následnými dalšími takovými útoky. Zároveň by mohlo být zkoumáno, proč obyvatelé České republiky konkrétně souhlasí nebo nesouhlasí s tím, aby jim byly, v souvislosti s terorismem předkládány cenzurované informace a zda by v tom případně viděli i omezování svobody slova.

Seznam použité literatury

1. SOULEIMANOV, Emil a Mitchell A. BELFER. *Terorismus: pokus o porozumění*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Sociologické aktuality. ISBN 978-80-7419-038-4.
2. STRMISKA, Maxmilián. *Terorismus a demokracie: pojetí a typologie subverzívního teroristického násilí v soudobých demokraciích*. V Brně: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2755-X.
3. EICHLER, Jan. *Terorismus a války v době globalizace*. 2., dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1790-9.

Kontakt na autory

Ing. Břetislav Čupr

Ing. Yulia Efremova

FBMI ČVUT v Praze

Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva

e-mail: cuprbret@fbmi.cvut.cz

e-mail: efremyul@fbmi.cvut.cz

VÝZNAM ETIKY A ZKUŠENOSTI S JEJÍ VÝUKOU V OBORECH ZAMĚŘENÝCH NA KRIZOVÉ ŘÍZENÍ

Mgr. Martina Dingová Šliková

Souhrn

Etika by měla představovat nezbytnou součást přípravy studentů na náročná povolání orientovaná na krizový management. V současnosti, kdy ve světě nejen, že narůstá počet mimořádných událostí nadnárodního charakteru v souvislosti s celosvětovou situací a ohrožení je skutečně reálné, ale i celá společnost prochází změnami, je třeba etice a její výuce věnovat dostatečný prostor a pozornost. V příspěvku se zabývám významem etiky pro profesionály, řešící mimořádné události a krizové situace. Následně se zaměřuji se na jednotlivé aspekty výuky etiky v oborech určených pro studenty, připravující se na povolání v různých složkách integrovaného záchranného systému.

Klíčová slova: Etika. Výuka etiky. Integrovaný záchranný systém. Krizový management. Studium.

Summary

Ethics should be an essential part of preparing students for demanding professions of crisis management. At the time, when the world faces the increased number of incidents of global proportions in the context of the global situation and the new threats are indeed real, when the whole society is undergoing changes, it is necessary that ethics and its teaching get sufficient space and attention. The paper deals with the importance of ethics for professionals dealing with emergencies and crisis situations. Then I focus on the individual aspects of teaching ethics in the fields intended for students preparing for professions in the various components of the integrated rescue system.

Key words: Ethics. Integrated rescue system. Crisis management. Teaching ethics. Study.

ÚVOD

Na Fakultě biomedicínského inženýrství v Kladně je etika vyučována u většiny oborů od počátku jejich vzniku. Před několika lety byla zřízena i fakultní Etická komise, která slouží potřebám výzkumných záměrů celého Českého vysokého učení technického, pod které tato fakulta patří. Demonstrována je tak snaha o komplexní přípravu studentů na povolání a povědomí o existenci etických problémů současné biomedicínské praxe.

Cílem tohoto příspěvku je poukázat na význam etiky, která má své opodstatnění ve výuce, zejména pro připravenost na praxi pracovníků integrovaného záchranného systému.

Hlavním důvodem zvolení tématu je situace studentů, kteří přicházejí studovat na Fakultu biomedicínského inženýrství, se kterou se potýkám již několik let při výuce etiky, jako samostatného předmětu. Problémem je samotný fakt, že se mají „učit“ etice. Většinou ji totiž považují za zbytečný předmět, který jim ubírá čas na „akčnější“,

techničtější a pro ně atraktivnější výuku, aniž by tušili, co pojem „etika“ vlastně znamená. Tato skutečnost souvisí i s dalším jevem a tím jsou mezery v humanitních znalostech, bez nichž vůbec nelze začít diskutovat o etických problémech, natož je pochopit a případně je řešit.

Velká část uchazečů o studium, vycházející mnohdy ze svých předpokladů o profesi, které získali z obrazu médií, příliš netuší, že v budoucnu je čekají nejen technické postupy, ale i morálně náročná rozhodnutí v časové tísní. Klasickým příkladem dobře ilustrujícím problém, je etický rozměr třídění raněných při hromadném postižení zdraví.

Třídění raněných patří mezi odborné medicínské postupy, nicméně je pro toho, kdo třídění provádí, zdrojem nejen psychologicky náročných situací, ale i řady etických otázek. (Šeblová, 2011)

VÝZNAM ETIKY PRO POVOLÁNÍ ORIENTOVANÁ NA ŘEŠENÍ MIMOŘÁDNÝCH UDÁLOSTÍ

Etika se v současné době stala běžnou součástí výuky mnoha vysokých škol. O etice se mluví, píše, diskutuje a je součástí různých projektů i v běžném profesním životě. Dalo by se říci, že se poslední léta stala dokonce až módní záležitostí. V dnešní době je velmi žádána v mnoha odvětvích lidské činnosti, včetně ekonomické oblasti, což se projevuje mj. i tvorbou více či méně zdařilých etických kodexů. (Haškovcová, 2015)

Otázkou zůstává, proč je poptávka po etice dnes tak vysoká? Vypadá to, že stále více lidí si uvědomuje, že základní morální hodnoty jsou rozvolněny. Podoba rodiny, jako základního prostředí, kde je možné získat morální principy, se mění a stejně tak se mění společnost, osobní vztahy jsou nahrazovány neosobními, ztrácíme individualitu, převládá masovost a spolu s ní se ztrácí odpovědnost jedince, která se v masovosti rozmělní. (Sokol, 2008)

Profese, které se zabývají řešením mimořádných událostí a krizových situací, jsou více než kdo jiný vystaveny tlaku na rychlá a efektivní řešení za náročných podmínek. V krizových podmínkách je apel na rozhodnutí v souladu s morálkou vysoký a veřejnost mnohdy očekává i osobní oběti.

V praxi je výsledek krizového řízení často vyjádřený ekonomickými následky, což nemusí úplně korelovat s etickými principy. Je tedy určitě chvályhodné, že byla a je snaha integrovat hodnotu lidského života a hodnoty lidských významných děl i do podoby institucemi vytvářených pravidel. (Kovařík, 2014)

Žádný vydaný etický kodex ale nezaručuje, že se jím pracovníci budou řídit, pokud není diskutován, pochopen a přijat, ani nelze počítat s tím, že vydáním kodexu je vše jasné a ukončené. Má zkušenost se studenty z kombinovaných forem studia, kteří jsou již činnými pracovníky integrovaného záchranného systému, ukazuje, že naopak bývají tyto vnější podoby etických norem posuzovány spíše negativně. Pracovníci je vnímají jako další omezení v řadě příkazů a zákazů, při nástupu do pracovní pozice je častou praxí podpis smlouvy, vnitřních směrnic a etického kodexu. Etické kodexy jsou pak uváděny mezi strategickými dokumenty instituce a také bývají vyvěšeny na veřejně

přístupném místě, čímž proces přijetí etických pravidel profese končí. Význam takto pojatých etických kodexů takto spíše spočívá v demonstrování určitého standardu kvality instituce, součást public relation, než ovlivnění vnitřní morálky pracovníků, kteří se jimi mají řídit.

Takovýto etický kodex slouží jako náhražka vlastní odpovědnosti. Nahrazování vlastního intuitivního rozhodování vnějšími pravidly vyplývá z potřeby jistoty odpovědných za rozhodnutí před jejich případnými následky a zároveň z pocitu nedůvěry v podřízené. Snaha o vymezení rozhodování pomocí předpisů vede nejen k omezení pravomocí, ale i odpovědnosti. Jakési „přeprávnění“ má neblahé následky v podobě bránění se jakékoliv invenci, bez níž to ale v moderní společnosti nejde. (Sokol, 2007) Podobný osud mohou mít i etické komise, pokud se stávají pouze formální záležitostmi.

Určitý vzor pro to, jakým způsobem lze postupovat v této problematice, můžeme čerpat z oblasti lékařské etiky, která má dlouhou tradici. V medicíně existují odedávna etická dilemata, kterým lékaři čelili a byli praxí nuceni je řešit. Během staletí proto vznikaly etické kodexy deontologické povahy, kde klasickým příkladem je slavná Hippokratova přísaha, jejíž poselství slouží až do dnešních dnů. Postupně vznikaly i deontologické kodexy určené nelékařským povoláním a zároveň byly vytvořeny kodexy chránící práva pacientů. Tyto kodexy ovšem tvoří jen základní rámec, stále jsou totiž vedeny mezinárodní odborné diskurzy medicínských etických témat různými odborníky, ať již samotnými lékaři, či právníky, psychology i filozofy. (Haškovcová, 2015)

Stanovená pravidla je totiž potřeba vysvětlovat a diskutovat kontinuálně s těmi, kdo se jimi mají řídit. V rámci praktických problémů je však nutné stále tato pravidla kriticky přehodnocovat, jednak vzhledem k nárůstu nových okruhů etických problémů, jako např. etické problémy vzniklé na podkladě migrační vlny, jednak díky již zmíněným změnám ve společnosti.

Krizové řízení při různých typech mimořádných událostí a krizových situací lze naplánovat i nacvičit, v praxi však tyto události sebou nesou problémy nejen technické, ale skoro vždy i etické povahy a v tom případě je nutné, aby zasahující profesionál byl předem připraven i na tento druh „potíží“, protože často bude vystaven rozhodnutím, kdy každé řešení má neblahé následky a může být v rozporu jak s očekáváním veřejnosti, tak s vnitřním svědomím.

Současně vzhledem k tomu, že se jedná o výkon profese ve veřejných institucích, představují tito pracovníci veřejnou moc, která je odpovědná veřejnému mínění. Pracovníci integrovaného záchranného systému by měli dokázat zajistit takový výkon své profese, aby nedošlo k narušení důvěry obyvatel ve stát, který je má chránit. (Sokol, 2007)

VÝUKA ETIKY U STUDIJNÍCH OBORŮ PLÁNOVÁNÍ A ŘÍZENÍ KRIZOVÝCH SITUACÍ A ZDRAVOTNICKÝ ZÁCHRANÁŘ

Samozřejmě stále zůstává otázkou jakým způsobem nejlépe etiku vyučovat. Tento problém není dodnes vyřešen, stejně tak jako problém, zda ji vůbec vyučovat, jestli lze

morálku „naučit“. Např. prof. Piřha ve svém diskuzním příspěvku na konferenci s názvem Etická výchova, pořádanou Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy k příležitosti plánovaného zavádění etiky do výuky základních škol a víceletých gymnázií, uvedl, že: „*Zavedení etické výchovy je těžkým odsudkem stavu společnosti*“, zároveň ji ale vítá, jako alespoň jakousi snahu zvrátit morální krizi společnosti. (Piřha, 2010)

Naopak prof. Sokol, s jehož názorem se ztotožňuji, poukazuje ve svém příspěvku na zásadní význam dobrých mravů spojených s občanskou důvěrou a vidí jako nejúčinnější prostředek proti nežádoucím jevům v cílené prevenci. Výuka etiky pak plní roli pomocníka při formování mravních zásad. Dalším důvodem, proč etiku vyučovat, je stále udržování veřejného povědomí o morálce a pokud se má o etických i mravních věcech hovořit, je potřeba, aby se to lidé naučili. (Sokol, 2010)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR následně v roce 2015 vyhlásilo program na implementaci etické výchovy do vzdělávání základních škol a víceletých gymnázií, ovšem výuka naráží na nedostatek vyučujících odborníků a zatím je v projektu zapojeno kolem 500 škol.

Ve vysokoškolském studiu se naopak v posledním desetiletí výuka etiky stala běžnou součástí mnoha vzdělávacích programů. Fakulta biomedicínského inženýrství zařadila již od počátku etiku jako samostatný předmět pro bakalářské obory, nejen pro studenty pomáhajících profesí, ale i pro studenty oboru Plánování a řízení krizových situací a dokonce i do oborů technicky orientovaných. Můžeme tedy konstatovat, že máme již dlouholetou zkušenost s její výukou a z reakcí absolventů věřím, že výuka etiky má smysl.

Jakým způsobem lze tedy etiku učit v oborech připravujících studenty na práci v integrovaném záchranném systému? Samozřejmě se názory různí, ale vzhledem k některým shodným rysům se jeví nejvhodnější implementovat metodiku výuky podle vyučovacích modelů lékařské etiky i do těchto oborů.

Základem těchto modelů je seznámit studenty s naukovou částí etiky, které se doplní praktickými zkušenostmi a dovednostmi a následně vhodnými postoji. (Haškovcová, 2015)

Při samotné výuce problém často představuje nauková část etiky, protože studenti přicházejí z rozdílných středních škol a neznají základní filozofické pojmy. Dá se říci, že uspokojivější je situace jen u studentů z gymnázií. Vzhledem k výše zmíněnému projektu zavádění výuky etiky do základních a středních škol snad postupně dojde ke zlepšení situace, protože vzhledem k časovým možnostem (2 výukové hodiny ve formě přednášky týdně/ 1 semestr) by bylo lepší navazovat na již získané znalosti a pokračovat konkrétnějšími problémy. Takto je část výuky věnována obecným znalostem (filozofické pojmy, historický kontext) na úkor etických problémů z praxe.

Etiku je vhodné podle odborníků vyučovat formou diskuzí o problémech, což je při dané formě přednášek problematické, protože vzhledem k počtu studentů a omezenému času není příliš prostor na diskuzi. Vhodnější by byla forma seminářů či cvičení s menšími skupinami studentů.

Přínosné je i zadávání seminárních prací na etické téma, které se týká oboru studenta a následně společné diskuze, v této podobě je pak možné studenta hodnotit.

Nepřikláním se k názorům, že lze etiku zkoušet pomocí písemných testů, nicméně je dobré si ověřit ústní formou znalosti základních pojmů.

Výuka etiky probíhá v prvních ročnících, většinou v zimním semestru. Na úvod jsou zařazena všeobecnější témata, vysvětlující filozofický kontext aplikované etiky, následují další témata, obsahující konkrétní okruhy etických problémů, vycházející z praxe. Témata zdaleka nejsou vyčerpány existující etické problémy, nicméně vzhledem k časovým možnostem jsou zvolena tak, aby pokryla základní rozsah.

Témata jsou zařazena následovně:

1. Obor Plánování a řízení krizových situací:

- Základy etiky; Etika jako filozofická kategorie; Aplikovaná etika.
- Bioetika a lidská práva.
- Etické kodexy; Problematika etických kodexů v jednotlivých profesích.
- Etika v integrovaném záchranném systému.
- Etika ve veřejné správě.
- Manažerská etika.
- Etické aspekty krizové komunikace.
- Etické aspekty v rámci řešení hromadného neštěstí.
- Etický přístup k obětem katastrof.
- Etické aspekty interkulturní komunikace.
- Etika a média.
- Etika a informační technologie.

2. Obor Zdravotnický záchranář:

- Etika jako filozofická disciplína, základní terminologie etiky.
- Aplikovaná etika: lékařská etika, zdravotnická etika.
- Vztah právních a etických norem, vznik a vývoj současných etických kodexů.
- Etický kodex zdravotnického záchranáře.
- Práva pacientů a jejich role v humanizaci medicíny; práva pacientů a jejich dodržování v
- přednemocniční neodkladné péči a v urgentní medicíně.
- Ochrana osobních dat, povinnost mlčenlivosti a prolomení mlčenlivosti; výhrada svědomí.
- Problém bezpečnosti a lidské důstojnosti s ohledem na postupy zdravotnického záchranáře.
- Etické a právní normy regulující výzkum v medicíně.
- Etické problémy umírání a smrti.
- Etická problematika transplantace orgánů.
- Etické aspekty asistované reprodukce, klonování, genetického testování.
- Alokace zdrojů, problém ceny a nákladů ve zdravotnictví.
- Zavádění nových technologií v medicíně, etika reklamy.

Základem každého tématu je předložení informací různého charakteru a různých názorů. Příkladem může být na začátku zmiňovaný problém s uprchlickou vlnou. Pro posuzování a případné odsuzování muslimských věřících je potřeba velmi mnoho znalostí, historického i náboženského charakteru. Pokud student nikdy nečetl Korán, nezná nic z historie, ani ze současnosti muslimského světa, těžko může cokoliv hodnotit a zaujmout jakékoliv stanovisko. Dokonce, v případě pomáhajících profesí, nemůže mnohdy ani účelně pomoci. Je potřeba studenty seznámit se všemi dostupnými stanovisky, uvádět příklady z praxe a zůstat při diskuzích v roli vyučujícího etiky nestranným, ovšem v rámci morálních pravidel.

Zajímavým a přínosným prvkem ve výuce etiky může být kombinace přednášejících, kdy každý je nejen odborně, ale i osobnostně zaměřen odlišně, s jiným úhlem pohledu. Na Fakultě biomedicínského inženýrství jsou na obor etiky zaměřeni tři přednášející, jeden je posluchačem doktorandského studia Aplikovaná etika na Univerzitě Karlově s původní kvalifikací a zkušeností z praxe nelékařské profese, absolvent magisterského programu Sociální práce, dále absolvent psychosociálních studií na Husitské teologické fakultě, působící jako lektor psychologie, krizový intervent a psychoterapeut zároveň činný Křesťanské policejní asociaci a třetí je absolventem pedagogické, filozofické a lékařské fakulty Univerzity Komenského, doktorských studií psychologie a speciální pedagogiky se zkušeností z lékařské a nelékařské profese, přednášející psychologii, forenzní psychologii, psychologii krizových stavů a krizovou komunikaci.

Toto propojení je zajímavé z nejen hlediska odborných znalostí a zároveň zkušeností z praxe, ale i postoje ke křesťanské víře, či vzhledem ke genderu nebo odlišné národnosti.

ZÁVĚR

Výuka etiky, etické kodexy samy o sobě, ani etické komise nejsou samospasitelnou zárukou morálky společnosti.

K etickým problémům, které jsou obecně známé a řešené se přidávají nové, vzhledem k měnící se situaci ve světovém dění. Význam etiky pro přípravu profesionálů z oblasti integrovaného záchranného systému tkví v dostatku informací, diskuzi o konkrétních etických problémech z praxe, představení existujících názorů a stálém hledání nejlepších možných řešení. Vhodnou formou probírané a diskutované praktické problémy přispějí v profesích k lepší připravenosti absolventů na obtížné úkoly v praxi, které je čekají. Neméně důležité je otevření problémů a jejich vynesení „na světlo“.

V současné společnosti máme mnoho institucí, které zajišťují určitá pravidla. Ovšem postrádají schopnost dělat některé lidské věci nad rámec svých mantinelů. K tomu jsou uzpůsobeni pouze a jedině lidé a jedině oni mohou přinášet prvky, jako jsou odpuštění, smíření a odpovědnost. (Sokol, 2008)

Na závěr si vypůjčím slova doc. Jiřího Šimka: „Chceme-li být morálními činiteli, potřebujeme poctivě, i když ne dokonale, rozumět sobě (gnosi seauton) a světu, ve

kterém žijeme. K tomu se hodí jak zkušenost, tak i filozofické reflexe, teprve z nich pak mohou vyrůst pravidla.“ (Šimek, 2015)

Seznam použité literatury

1. HAŠKOVCOVÁ, H. Lékařská etika. 4.vyd. Praha: Galén 2015.
2. KOVAŘÍK, F. Úvod do krizového řízení. In ŠTĚTINA, J. a kol. Zdravotnictví a integrovaný záchranný systém při hromadných neštěstích a katastrofách. Praha: Grada Publishing 2014: 94-100.
3. PIŤHA, P. *K významu a reálným možnostem etické výchovy*. /přednáška/ Praha, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy 10. 4. 2010. [On-line 2010; cit. 2016-9-3]. / Dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/konference-eticka-vychova-duben-2010/>
4. SOKOL, J. *Etická výchova a svobodná společnost*. /přednáška/ Praha, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy 10. 4. 2010. Praha: MŠMT, 2010. [On-line 2010; cit. 2016-9-3]. / Dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/konference-eticka-vychova-duben-2010>
5. SOKOL, J. *Moc, peníze a právo: esej o společnosti a jejích institucích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2007.
6. SOKOL, J. *Filozofická antropologie*. Člověk jako osoba. 2. vyd. Praha: Portál 2008.
7. ŠIMEK, J. *Lékařská etika*. Praha: Grada Publishing 2015.
8. ŠEBLOVÁ, J. Komunikace a etika v urgentní medicíně. In PTÁČEK, R., BARTŮNĚK, P. at al. *Etika a komunikace v medicíně*. Praha: Grada Publishing 2011: 209-219.

Kontakt na autora

Mgr. Martina Dingová Šliková
České vysoké učení technické v Praze
Fakulta biomedicínského inženýrství
Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva
Sportovců 2311, 272 01 Kladno
e-mail: slikomar@fbmi.cvut.cz

LOGISTICKÉ ZABEZPEČENÍ ZDRAVOTNICKÉ SLOŽKY PRO OCHRANU OBYVATELSTVA

Ing. Václav Fišer

Souhrn

Zásadní význam zdravotnických složek pro ochranu obyvatelstva se v počátcích budování nového bezpečnostního systému od devadesátých let 20. století víceméně jen teoreticky připouštěl. S právním zakotvením integrovaného záchranného systému a zintenzivněním teroristické hrozby se po roce 2000 začalo pracovat s činnostmi zdravotnických složek při řešení následků mimořádných událostí jako se samozřejmostí, bohužel ne tak samozřejmě byla brána v potaz zdrojová náročnost zajištění těchto činností. Postupem doby se ale s odhalováním rozsahu úkolů zdravotnictví při ochraně obyvatelstva logicky dostalo i na tento aspekt a v rámci krizové připravenosti se začíná se řešit „krizová“ logistika zdravotnictví. Nabízí se tedy otázka, jaký je dnes stav a zda odpovídá potřebám?

Klíčová slova: Logistika. Zdravotnická záchranná služba. Krizová připravenost. Mimořádná událost. Ochrana obyvatelstva

Summary

The basic importance of health care system for the civil protection was admitted only theoretically in 90s, it is in the beginning of new security system building. After 2000, when the Law about the Integrated Rescue System was in force and terrorist attacks occurred more frequently, activities of health care system solving extraordinary situation were taken for granted. Unfortunately, necessary financial resources for these purposes were not granted. After some years, when the extent of necessary health care activities related to civil protection was discovered, this aspect was considered, too. The “crisis” logistics of the health care system starts to be solved in the framework of the crisis preparedness. So, the question suggests: How is the state of this crisis logistics? Does it meet our requirements?

Key words: Logistics. Emergency medical services. Crisis preparedness. Extraordinary situation. Civil protection

ÚVODEM – O CO JDE

Takováto otázka se může po letech usilování o vybudování bezpečnostního systému státu odpovídajícího dobovým potřebám a s nezbytnou oporou v legislativě jevit jako nepatřičná. To je přece jasné – jde o zajištění potřeb pro činnost zdravotnických složek při vzniku mimořádných událostí a krizových situací. To je (dobrá?) odpověď studenta někde na počátku bakalářského studia manažerských oborů. Bohužel, odpovědi této obsahové kvality se nám v praxi často dostane jak od manažerů zdravotnických složek, tak od odpovědných (?) pracovníků správy zdravotnictví... Možná si někdo i vzpomene na nejběžnější definici, podle níž je logistikou „*soubor činností, jejichž úkolem je zajistit, aby bylo správné zboží ve správném čase, ve správném množství, ve správné kvalitě na správném místě a se správnými náklady*“

(MV-GŘ HZS ČR, 2014). Dalo by se také obecněji říci, že jde o účelově podmíněnou správnou manipulaci se zdroji.

V čem je problém? Že v praxi se na otázku namířenou na ony zdroje popřípadě služby konkrétně, ve spojení s úkoly zdravotnických složek v ochraně obyvatelstva, dočkáme zpravidla rozpačitého mlčení. Málokdo si pak vybaví třeba úzkou souvislost s civilním nouzovým plánováním a krizovou připraveností zdravotnictví. Samozřejmě, že pro to existuje důvod. Především je jím dodnes systémově fakticky neukotvená krizová připravenost, vymezená přitom v Koncepci krizové připravenosti zdravotnictví ČR již z roku 2007 (na jejíž připomínání jsou někteří pracovníci aparátu alergičtí). Reálné potřeby služeb, sil a prostředků k zajištění úkolů krystalizující z konfrontace jednotlivých poskytovatelů zdravotních služeb s požadavky bezpečnostního systému státu lze pak logisticky propojit jen hypoteticky. Úplně stranou přitom nyní ponecháváme zkoumání kategorie, která je s logistikou již z definice neoddělitelně spojena. Tedy správnost, nebo chce-li, kvalitu.

ÚKOL ZDRAVOTNICKÉ SLOŽKY V OCHRANĚ OBYVATELSTVA

Pro popis stavu logistického zabezpečení zdravotnické složky je především nezbytné poznat účel, cíl, pro jehož naplnění jsou zapotřebí prostředky, nebo jinak věcné i lidské zdroje a také služby, které pak jsou (měly by být) předmětem logistiky. Zdravotnictví je ale tvořeno množstvím různých zdravotnických zařízení poskytovatelů zdravotních služeb, které můžeme považovat za zdravotnické složky v ochraně obyvatelstva. Jejich možnosti a od nich odvislé úkoly se také mohou i značně lišit a podrobné zkoumání by šlo dalece za rámec tohoto příspěvku. Vyberme si proto pro příklad zdravotnickou záchrannou službu kraje, která má v současném právním prostředí i praxi k ochraně obyvatelstva nejlépe čitelnou roli a úlohu, tedy úkol. Rozumějme přitom ochranou obyvatelstva „soubor činností a úkolů odpovědných orgánů veřejné správy, právnických a podnikajících fyzických osob a také občanů, které vedou k zabezpečení ochrany života, zdraví, majetku a životního prostředí, v souladu s platnými právními předpisy, jak je charakterizována podle Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030, nebo přesně podle Zákona č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému, plnění úkolů civilní ochrany (ve smyslu Ženevských dohod a vyhlášky MZY č. 65/1954 Sb., o Ženevských úmluvách ze dne 12. srpna 1949 na ochranu obětí války), zejména varování, evakuace, ukrytí a nouzové přežití obyvatelstva a další opatření k zabezpečení ochrany jeho života, zdraví a majetku. Nyní jde o to, vytáhnout z uvedených definic úkol zdravotnické záchranné služby (dále jen „ZZS“), která rozhodně dle zákona č. 374/2011 Sb., o zdravotnické záchranné službě není prvoplánově složkou k plnění úkolů ochrany obyvatelstva. ZZS v rámci ochrany obyvatelstva stále plní jen svůj základní úkol, tj. poskytování zdravotní služby přednemocniční neodkladné péče! Ovšem v situaci hromadného ohrožení zdraví obyvatelstva v důsledku mimořádné události a v rámci společného zásahu složek IZS. K plnění tohoto úkolu tedy musí také připravovat i zdroje, pomocí kterých bude tento úkol plnit a zabezpečit jejich dostupnost – logistikou!

Z jiného pohledu, ovšem ve stejné souvislosti, si přitom můžeme připomenout, že schopnost všech prvků systému zdravotnictví včetně ZZS plnit úkoly v ochraně obyvatelstva – v rámci úkolů k zajišťování bezpečnosti státu – je nazývána již zmíněnou „krizovou připraveností zdravotnictví“. I z její definice („je stavem schopnosti systému orgánů veřejné správy, poskytovatelů léčebně preventivní péče, orgánů a zařízení ochrany veřejného zdraví a dodavatelů léčiv a zdravotnických prostředků za mimořádných situací odborně způsobilými pracovníky zajistit zdravotní péči obyvatelstvu v rozsahu přiměřeném reálné situaci a na základě schválených postupů, a to při vnitřní i vnější operabilitě systému“) je zřejmé, že předpokladem připravenosti je logistika zdrojů potřebných k zajištění úkolů systému za mimořádných situací, včetně krizových. Proto by také bylo snad srozumitelnější, kdyby se v této souvislosti hovořilo o krizové logistice zdravotnictví? Dlužno ovšem dodat, že tato se jako prostředek strategického řízení na úrovni ministerstva ve vztahu k přípravě zdrojů do značné míry zaměřuje primárně na zdroje pro zajištění úkolů rezortu za situací krizových stavů, při využití hospodářských opatření pro krizové stavy dle zákona č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů.

Hovoříme však o úkolech ZZS v ochraně obyvatelstva a zůstaneme proto u logistiky toho, co pro ni potřebuje konkrétně tato složka. Tedy logistiky ke zvládnutí hromadných postižení zdraví osob při mimořádných událostech (dále jen „MU“)? To znamená dodatečných zdrojů nad rámec běžné činnosti, mimo režim zákona o hospodářských opatřeních pro krizové stavy. ZZS totiž i v rámci ochrany obyvatelstva plní úkoly řekněme okamžité a krátkodobé reakce na situaci hromadného postižení zdraví osob, není složkou spojenou s úkolem neurgentní zdravotní péče o obyvatelstvo, byť postižené ukrytím nebo evakuací. A k jejich řešení urgentní péče jsou pravidla upravující nouzové hospodářství, podmíněné vyhlášením krizových stavů, z časových důvodů téměř nevyužitelná.

ÚKOLY ZZS V OCHRANĚ OBYVATELSTVA A LOGISTICKÉ ZABEZPEČENÍ

Dospěli jsme zatím k tomu, že vybraná zdravotnická složka, ZZS, plní v rámci ochrany obyvatelstva úkol okamžité reakce na hromadné postižení zdraví, jinými slovy úkol pohotovosti k záchrannému zdravotnickému zásahu. Dospěli jsme také k tomu, že tento úkol plní jako složka IZS ve společném zásahu s dalšími složkami tohoto systému. Logickým vývodem úvah je, že jestliže musí být ZZS pohotová k okamžitému zásahu na hromadné postižení zdraví, musí být stejně tak pohotové i potřebné zdroje. Zbývá tedy zjistit, o logistiku jakých zdrojů a jakého rozsahu vlastně jde. Toto vymezení je relativně jednoduché, jestliže známe právní prostředí činnosti ZZS při mimořádných událostech a víme, že za tímto účelem je každá ZZS kraje povinna zpracovávat tzv. traumatologické plány a to ve smyslu vyhlášky č. 240/2012 Sb. Zjistíme, že z hlediska zdrojů žádnou jednoduchou úlohu řešit nebudeme, jakkoliv se to na první pohled jevit může.

Rolí ZZS při řešení hromadného postižení zdraví je totiž bez ohledu na množství zasažených osob na místě mimořádné události jejich co nejrychlejší rozřídění, ošetření

a přeprava do nejbližšího vhodného zdravotnického zařízení lůžkové péče (tedy předání další zdravotnické složce v navazujícím řetězci neodkladné zdravotní péče). Z hlediska logistiky tady tedy není zásadním faktorem řešení věcný předmět logistiky, ale čas! Respektive minimalizace času potřebného ke zdravotnickému zásahu. Naprostá většina ZZS v ČR proto za tímto účelem sice vytváří mobilní soupravy zdravotnického materiálu a jiných nezbytných pomůcek pro ošetření (zpravidla 50) těžce raněných osob, které jsou na základě potřeby snadno přepravitelné na místo mimořádné události. Znamená to ale také, že logistický proces není realizován spojitě a není spouštěn až se vznikem MU, ale je účelně rozdělen na fázi přípravnou a realizační. Do fáze přípravné přitom zahrneme predikci potřeby správného zboží ve správném množství, ve správné kvalitě a se správnými náklady na základě předchozích analýz, jejich pořízení ve formě udržovaných zásob a uložení v pohotovostní dislokaci. Přípravnou fází bychom mohli také nazvat plánovací, protože je realizována na základě a společně se zpracováváním traumatologických plánů (ZZS), řešících organizaci záchranného zásahu. Fáze realizační potom zahrne procesní části “ve správném čase a na správném místě“, přičemž typickým faktorem je neurčitelnost jak okamžiku aktivace vytvořených zásob k přepravě, tak cílové dislokace, tedy zpravidla místa mimořádné události.

V praxi se bohužel celý logistický proces redukuje právě až na tuto realizační fázi a k „logistice“ se pak přistupuje jen jako k dopravní úloze a pouze věcných potřeb. Tím se ale celistvý proces rozbíjí a ze souvislosti se ztrácí, že předmětem logistiky ZZS pro ochranu obyvatelstva není jen doprava něčeho odněkud někam, ale také určení potřeby, pořízení zásob, uložení a v neposlední řadě také obsluha zásob! Tedy že procesy fáze přípravné jsou nedílnou součástí spojitě logistiky krizové připravenosti ZZS.

Zásadním problémem současnosti přitom je, že organizace ZZS vlastně nemají úkoly v ochraně obyvatelstva specifikovány. Neexistuje žádný předpis, směrnice či metodický pokyn ústředního orgánu, který by explicitně uváděl úkoly ZZS v ochraně obyvatelstva a ukládal úkol logistického zabezpečení. Logicky – není-li úkol, tak na co vázat zabezpečení? (Jinými slovy – bez úkolů není logistiky.) Protože jsou ale ZZS ze zákona o IZS základní složkou IZS, generují si jednotlivé organizace ZZS úkol samy v rámci svého zapojení do systému a vychází z jediných relevantních dokumentů, které mají jako složka IZS k dispozici – havarijních plánů krajů. Je to ovšem trochu jako začarovaný kruh – povětšinou se zde dozví, že je jejich úkolem vykonávat a zabezpečit svou hlavní činnost – na tísňovou výzvu poskytnout především přednemocniční neodkladnou péči.

LOGISTICKÉ ZABEZPEČENÍ SPECIFICKÝCH ÚKOLŮ ZZS

Na tomto místě je zapotřebí konstatovat, že se stále pohybujeme kolem MU takřkajíc „běžného typu“, mimo úniky či úmyslné použití, nebezpečných látek (dále jen „CBRN“ látek - chemických, biologických, radiačních a nukleárních). V rámci kvalifikační přípravy se totiž zdravotničtí pracovníci neseznamují s problematikou ochrany obyvatelstva, natož s CBRN se setkávají pouze okrajově. Přípravu totiž příliš nepodporují předpisy, které do systému zdravotnictví nekládají žádnou pracovní pozici s odborností zaměřenou na řešení událostí s CBRN. Setkání se odehrává jen v rámci

rozlišování a léčení základních druhů postižení zdraví v urgentní medicíně. Skutečnost bezpečnostního prostředí ale v tomto ohledu teoretickou přípravu značně předbíhá a v souvislosti s povinnostmi organizací k ochraně a bezpečnosti zdraví při práci si u ZZS vynucuje opatření přinejmenším k ochraně záchranářů. Dílčí aktivity jsou u ZZS prováděny zejména v souvislosti s reálným rizikem výskytu vysoce nebezpečných nákaz. Probíhá vlna zřizování tzv. bio-hazard týmů, bohužel stále bez ústřední koordinace. Jiné aktivity jsou prováděny ad hoc, na bázi místní součinnosti především v IZS. Do této oblasti spadá i zapojování zdravotnických složek do cvičení s radiačním ohrožením typu ZÓNA (k potenciálním únikům radioaktivních látek do prostředí v okolí jaderných elektráren). O vyhodnocení těchto cvičení pro případný relevantní odrazu do praktické připravenosti zdravotnických složek však často nejsou informace. Jsme opět před zásadní otázkou – jaký je úkol ZZS v ochraně obyvatelstva před CBRN látkami?

A opět musíme bohužel přiznat, že vlastně není stanoven. Riziko ohrožení zdraví samotných záchranářů je ale v tomto případě nesrovnatelně vyšší, než při poskytování služby v normálních podmínkách a to i při uplatnění běžných ochranných pracovních pomůcek. Tomu proto odpovídá principiální orientace vytvářených standardních postupů vkládaných do traumatologických plánů a výcviku na úkoly, kterými je primárně poskytování zdravotní péče postiženým mimo zónu bezprostředního ohrožení a poskytování zdravotních služeb postiženým na bázi zásady předběžné opatrnosti.

Proč? Zde zcela jednoznačně platí, že úroveň vybavení zdravotních složek odpovídá platné legislativě ve smyslu vyhlášky č. 296/2012 Sb., a vyhlášky č. 92/2012 Sb., a také financování, takže poskytovateli zdravotních služeb je v zásadě respektováno tzv. povinné (rozuměj minimální) vybavení stanovené právními předpisy. Toto vybavení je ale z pohledu možného ohrožení CBRN látkami problematické i pro vlastní záchranáře. Vybavení je totiž koncipováno na poskytování běžné zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení bez uvážení jiných úkolů kladených například ZZS jako základní složce IZS. Rozhodně ale nikde nenajdeme povinnost vybavení ZZS materiálem pro ochranu obyvatelstva mimo ZZS! Každopádně lze učinit dílčí závěr, že, bez ohledu na dílčí aktivity jednotlivých ZZS k poskytnutí dostatečné ochrany svým pracovníkům při poskytování zdravotní služby postiženým CBRN látkami, obecně nemá ZZS na úseku ochrany obyvatelstva před zdravotním postižením CBRN látkami stanoveny žádné úkoly nad rámec zachování své vlastní schopnosti poskytovat zdravotní služby. Takže není-li úkol, není budována ani příslušná logistika!

ZÁVĚR

Co k tomuto příspěvku na téma logistické zabezpečení zdravotnické složky pro ochranu obyvatelstva říci na závěr... V prvé řadě je zapotřebí konstatovat, že nejde o komplexní zpracování tématu, ale jen o pohled jedním z mnoha možných směrů. Ze zvoleného pohledu je především naprosto zřejmé, že ZZS jako prvky systému zdravotnictví a současně specifické prvky bezpečnostního systému státu vlastně žádným zvláštním logistickým zabezpečením pro ochranu obyvatelstva nedisponují. V rámci autonomní (protože z centra neřízené) snahy o dosažení nějaké úrovně tzv. krizové

připravenosti sice ZZS realizuje jednotlivé procesy, které by ve spojení mohly být shledány logistikou. Jenže je tu zásadní problém a tím je absence specifického úkolu k ochraně obyvatelstva ve smyslu jejího vymezení zákonem o IZS. [4] Tedy pokud nechceme chápat ZZS přímo jako složku ochrany obyvatelstva, kterou přitom jistě není. Vyjma poskytování zdravotních služeb přednemocniční neodkladné péče a v omezeném rozsahu také zajištění běžných zdravotních služeb na místě MU totiž neposkytuje postiženému obyvatelstvu žádnou jinou podporu. I s přihlédnutím ke koncepcím ochrany obyvatelstva [3] a krizové připravenosti zdravotnictví [2] lze proto pro diskuzi vyslovit tezi, že ačkoliv jsou „zdravotnické složky“ odpovědné přinejmenším za organizovanou záchranu ohroženého zdraví obyvatel, na plnění úkolů ochrany obyvatelstva a to ani při nejzávažnějších událostech s CBRN látkami a prostředky systémově připravovány nejsou a v zásadě tedy ani připraveny být nemohou. Zrovna tak ale není tomuto účelu rozvíjena odpovídající ucelená logistika, nebo přinejmenším není její skládání z oddělených procesních fragmentů jednoduché.

Seznam použité literatury

1. Koncepce krizové připravenosti zdravotnictví ČR; usnesení Bezpečnostní rady státu dne 3. dubna 2007 č. 9; <http://www.skpz.cz/wp-content/uploads/2012/07/Koncepce-krizove-pripravenosti-zdravotnictvi.pdf>
2. Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030; část III materiálu usnesení vlády ze dne 23. října 2013 č. 805 ke Koncepci ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030, 2013
3. OUDOVÁ, A. *Logistika – Základy logistiky*; Computer Media s.r.o., vydání druhé 2016; ISBN 978-80-7402-238-8
4. Vyhláška MZV č. 65/1954 Sb., o Ženevských úmluvách ze dne 12. srpna 1949 na ochranu obětí války, Sbírka zákonů č. 40/1954, str. 0231 + Sdělení FMZV č. 168/1991 Sb., Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (Protokol I), Sbírka zákonů č. 35/1991, str. 801
5. Vyhláška č. 240/2012 Sb. kterou se provádí zákon o zdravotnické záchranné službě Sbírka zákonů 2012, částka 82, strana 3226
6. Vyhláška č. 296/2012 Sb., o požadavcích na vybavení poskytovatele zdravotnické dopravní služby, poskytovatele zdravotnické záchranné služby a poskytovatele přepravy pacientů neodkladné péče dopravními prostředky a o požadavcích na tyto dopravní prostředky Sbírka zákonů 105/2012, str. 3890
7. Vyhláška č. 92/2012 Sb., o požadavcích na minimální technické a věcné vybavení zdravotnických zařízení a kontaktních pracovišť domácí péče; Sbírka zákonů 36/2012, str. 1522
8. Zákon č. 374/2011 Sb., o zdravotnické záchranné službě, sbírka zákonů 131/2011, str. 4839
9. Zákon č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů, Sbírka zákonů 73/2000, str. 3488
10. Zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, Sbírka zákonů 73/2000, 3461

Kontakt na autora

Ing. Václav FIŠER

Zdravotnická záchranná služba Jihomoravského kraje, p.o.

Kamenice 798/1d

Brno-Bohunice 625 00

e-mail: fiser.vaclav@zssjmk.cz, fiservaclav@seznam.cz

- ČVUT FBMI, doktorský studijní program Ochrana obyvatelstva
- Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství
- Český národní výbor pro odstraňování následků katastrof
- Společnost krizové připravenosti zdravotnictví ČLS JEP
- Společnost radiobiologie a krizového plánování ČSL JEP
- Klub společenských věd

ORGANIZAČNÍ A PSYCHOSOCIÁLNÍ ASPEKTY ŘEŠENÍ KRIZOVÉ SITUACE SPOJENÉ S DLOUHODOBÝM A ROZSÁHLÝM VÝPADKEM ELEKTRICKÉ ENERGIE

Ing. Jiří Halaška, Ph.D., PhDr. Mgr. Rebeka Ralbovská, Ph.D.

Souhrn

Příspěvek pojednává o možných formách a metodách použití nástrojů ochrany obyvatelstva při rozsáhlém a dlouhodobém výpadku elektrické energie. Cílem příspěvku je analyzovat možné priority, zdroje a postupy pro zabezpečení ochrany obyvatelstva ve vážných a rozsáhlých krizových situacích spojených s blackoutem.

Práce se dále zabývá možnostmi vyšší efektivity opatření ochrany obyvatelstva použitelných při vzniku blackoutu cestou generování doplňkových sil a prostředků a metodami pro řízení těchto opatření. Cílem práce je mimo jiné poukázat na skutečnost, že opatření ochrany obyvatelstva musí být připravována perspektivně a komplexně a musí být propojena s opatřeními psychosociální pomoci.

Klíčová slova: Ochrana obyvatelstva. Krizové řízení. Synergické působení.

Summary

The lecture deals with possible forms and methods in order to use the instruments of population protection in large-scale and long-lasting power outage. The aim of the lecture is to analyze possible priorities, resources, and procedures to ensure population protection in serious and large-scale emergency situations associated with blackout.

The work also deals with the possibilities for greater efficiency measures applicable for population protection of developing blackout way of generating additional forces and means and methods for the management of these measures. The aim of the work is among other things to point out to the fact that the measures of population protection must be prepared in perspective and comprehensive and must be linked with a psychosocial assistance measures.

Keywords: Population protection. Emergency management. Synergistic action.

ÚVOD

Rozsáhlé a dlouhodobé výpadky elektrické energie – blackoutu ve velké městské aglomeraci byly zaregistrovány v řadě států světa, vždy většinou se závažnými dopady na životy, zdraví lidí a zejména ekonomické hodnoty. Vážné následky měl blackout v Aucklandu, Nový Zéland v roce 1998. Zasáhl asi 1 milion obyvatel, s důsledky blackoutu se město vyrovnávalo velmi dlouho. Zpočátku jednoduchá porucha na vysokonapěťovém kabelu vyvolala řetězec poruch na dalších kabelech. Po každé opravě kabelu a následném připojení napětí došlo k závadě na dalších místech. Tento stav, kdy centrum města bylo zcela mimo provoz, trval 5 týdnů. Denně spotřebovaly nouzové agregáty 1 milion litrů nafty. Za tu dobu opustila město velká část obyvatel, ale také banky, univerzity, významné firmy.

ORGANIZACE POMOCI OBYVATELSTVU PŘI ROZSÁHLÉM BLACKOUTU S VYUŽITÍM PROCESŮ A NÁSTROJŮ OCHRANY OBYVATELSTVA

Dle názorů odborníků u nás takto rozsáhlý výpadek nehrozí zejména pro dostatek zdrojů a kapacit elektrické energie a také vzhledem k moderním a zálohovaným přenosovým trasám. Přesto by bylo vhodné vzhledem k některým negativním zahraničním zkušenostem analyzovat možnosti řešení rozsáhlého výpadku el. energie ve velké městské aglomeraci nejen z hlediska energetického, ale i z hlediska ochrany obyvatelstva, tedy analyzovat nezbytné postupy a nástroje, jak a zejména kým poskytnout základní pomoc obyvatelstvu při nouzovém přežití v rámci blackoutu. Typový plán: Narušení dodávek elektrické energie velkého rozsahu, zpracovaný Ministerstvem průmyslu a obchodu ČR řeší spíše energetické a technické postupy a souvislosti překonání blackoutu. Havarijní a krizové plány krajů také do důsledku tento stav neřeší. Např. hlavní město Praha s více než 1.4 miliony obyvatel by k překonání blackoutu z hlediska ochrany obyvatelstva jistě potřebovalo rychle povolat řadu záložních lidských sil i technických prostředků a zjevně by pomoc mohla být poskytnuta jen části obyvatelstva. Největší potřeba sil a prostředků by byla hned v prvních okamžicích vzniku blackoutu a byla by spojena zejména s chaosem v dopravě, potřebou uvolnit řadu lidí z výtahů, elektronických závor, řešení situace zákazníků a bezpečí v nákupních centrech a obchodech. V první fázi by byly zahájeny záchranné a likvidační práce jako společné nasazení všech dostupných složek IZS. Pro tato krátkodobá prioritní opatření (záchrana životů, zdraví lidí, či majetku) může Hasičský záchranný sbor hlavního města Prahy nasadit v první fázi zhruba 200 – 400 osob, což samozřejmě na velkou pražskou aglomeraci nestačí. Důležitá by zde byla okamžitá pomoc a součinnost havarijních a odborných pracovníků dotčených organizací (nemocnice, školy, dopravní podniky, železnice, nákupní střediska apod.), dále svépomoc a osobní připravenost občanů tyto situace řešit a také rychlé krizové plánování příslušných orgánů ve smyslu přípravy provizorních opatření a okamžité povolání dalších sil a prostředků. Dopady první fáze blackoutu ve všech důsledcích a oblastech by byly rozsáhlé a těžko zvládatelné (kolaps dopravy a zásobování, zásobování vodou, teplem a pohonnými hmotami, částečný výpadek telekomunikačních služeb, odpady, zastavení důležitých výrobních provozů, nedostatek informací, panika apod.).

Při delším pokračování blackoutu (více než 6 hodin) a při negativní prognóze situace do budoucnosti by bylo nutné svolat příslušné krizové štáby a rozhodnout o dalším postupu s ohledem zejména na zabezpečení zdravotnických a školských zařízení, domovů důchodců, kritické infrastruktury a záchranných sborů. Nejméně výhodná situace by nastala při kumulaci dalších negativních jevů, např. velká vedra, mrazy, námraza, povodeň, požáry, bezpečnostní incidenty apod. Zde by musela být v krátké době provedena rychlá analýza situace a potřeb v příslušných městských částech, která by stanovila rozsah a posloupnost provedení opatření ochrany obyvatelstva, zejména poskytování informací a priority a způsob nouzového zásobování, popř. evakuace některých skupin obyvatelstva. K těmto již rozsáhlým opatřením by bylo nutné povolat značné doplňkové síly, zejména krajskou výpomoc HZS ČR, Jednotky sboru

dobrovolných hasičů (JSDH), AČR a všechny další akceschopné složky (městské policie, další ozbrojené a záchranné sbory, humanitární a zdravotnické organizace). Zkušenost v těchto situacích někdy ukazuje, že nejvíce času v krizovém rozhodovacím procesu se věnuje na sběr a vyhodnocení informací z terénu a na rozhodování a jednání nejvyšších orgánů, tedy na vlastní realizaci opatření podřízených složek, včetně jejich přesunu na místo nasazení příliš času nezbývá. Zdůrazňuji, že rozhodnutí a vydání nařízení k nasazení doplňkových sil by muselo být učiněno velmi rychle.

Schopnost obyvatelstva samostatně přežít při rozsáhlém blackoutu spojeném s jinými negativními jevy (mrazy, vedra) je možné ve městě odhadnout na 2 až 4 dny a u specifických kategorií obyvatelstva (nemocní, přestárlí, děti, zdravotně oslabení, handicapovaní, bezdomovci) ještě mnohem méně. Velkým problémem (vzhledem k blackoutu) by bylo informování obyvatelstva o situaci, přijatých opatřeních a zpětná vazba o skutečných potřebách zásob, evakuace, nouzového ubytování apod. Zde by musela být rychle vytvořena síť styčných terénních pracovníků, kteří by regionálně řešili požadavky obyvatel a přinášeli reálné podklady k rozhodování krizových orgánů. Bylo by nutné vytvořit elektrifikovaná spádová humanitární a informační centra, kde by lidé dostali informace, potraviny, vodu, základní zdravotnickou pomoc a odkud by postupně byly po kategoriích důležitosti evakuovány. Také by bylo nutné prověřit situaci zejména u přestárlých, handicapovaných a zdravotně oslabených osob a zařídit jejich přednostní evakuaci, či hospitalizaci mimo postiženou oblast. Důležitou součástí krizových opatření v rámci blackoutu by byly činnosti epidemiologické, veterinární, dopravní, bezpečnostní, logistické, informační, psychologická pomoc a jiná opatření. Ochrana obyvatelstva, jako zákonná a obecně v ČR zvládnutá a zabezpečená forma pomoci, by se v této specifické situaci zaměřila zejména na varování (informování), evakuaci, nouzové přežití obyvatelstva a další nezbytná opatření k zabezpečení ochrany životů, zdraví a majetku. Pomoc by mohly (vzhledem ke specifické blackoutu) poskytovat jen dobře vybavené a organizované složky IZS disponující autonomním spojením, přepravní kapacitou včetně zásob pohonných hmot a mobilními prostředky velení a logistiky. Ostatní síly a dobrovolníci by se museli přidat k výše uvedeným složkám jako jejich podpora. Část řídicích a logistických kapacit by musela být věnována na zabezpečení činnosti orgánů krizového řízení až do nejnižší úrovně.

Praktický postup krizových štábů při blackoutu by spočíval zejména v:

- trvalé analýze situace a realizaci odpovídajících krizových opatření a opatření ochrany obyvatelstva,
- včasném informování obyvatel a základní komunikace s nimi,
- zajištění, nasazení a řízení sil, prostředků a zdrojů pro řešení krizové situace,
- zajištění základního nouzového zásobování a přežití pro většinu postiženého obyvatelstva dle určených priorit,
- zajištění evakuace pro část postiženého obyvatelstva dle určených priorit,
- zajištění bezpečnosti a pořádku v postižené oblasti, kontrole dodržování regulačních opatření,
- zajištění nouzového zásobování prioritních odběratelů elektrickou energií,
- provedení nezbytných oprav elektroenergetických zařízení,

- obnovení dodávek elektrické energie a postupné obnově funkcí veřejné správy a běžného života.

Prioritní roli při řešení ochrany obyvatelstva v rámci blackoutu by sehrával Hasičský záchranný sbor ČR, včetně JSDH. Je zřejmé, že při rozsáhlých problémech by byl vyhlášen krizový stav, který by umožnil i další organizační a materiálová opatření. HZS ČR je a při vyhlášení vyšších krizových stavů i zůstane hlavní výkonnou i řídicí složkou pro řešení opatření ochrany obyvatelstva. HZS ČR je profesionální, akceschopná, autoritativní a dobře technicky vybavená organizace s celostátní dislokací a velkou zkušeností v oblasti ochrany obyvatelstva. Např. v roce 2013 provedly jednotky požární ochrany 112281 zásahů, evakuovaly celkem 32035 osob, při počtu 9330 příslušníků HZS ČR ve služebním poměru. (MV GŘ HZS ČR, 2014) Důležité je rovněž řídicí, analytické a plánovací propojení kompetencí, které jsou dány HZS ČR zejména na základě Zákona o IZS a Krizového zákona a dalších právních norem a které je možné využít i při komplexním řešení rozsáhlého blackoutu.

JSDH zařazené do plošného pokrytí a poplachových plánů IZS, tedy vybavené, vycvičené a akceschopné jednotky by byly významným doplněním a zálohou pro krizovou situaci spojenou s opatřeními pomoci při blackoutu. Jen pro ilustraci: JSDH obcí provedly v roce 2013 32,4 % zásahů z celkového počtu všech zásahů v ČR. V současné době je evidováno celkem 7 130 JPO. Celkem SDH obcí a podniků má v současné době 71 053 hasičů (MV GŘ HZS ČR, 2014). Omezením pro jejich použití při vyhlášení vyšších krizových stavů by byla zejména skutečnost, že jejich členové nejsou přímo ve služebním postavení a nelze s nimi libovolně působit dle potřeby krizové operace. Tyto JSDH, byť v poslední době jsou vybavovány i moderním zásahovým materiálem a technikou, přece jen nedisponují všemi schopnostmi a kapacitami pro širokou škálu zásahů a rovněž je nízká jejich mobilita mimo region, zejména logistická udržitelnost v operaci.

Policie České republiky by v rámci opatření blackoutu prioritně řešila bezpečnostní a pořádkové problémy spojené s evakuací a nouzovým přežitím, ochranu objektů a prostorů (např. evakuačních středisek), doprovody logistických a evakuačních kolon, dopravní a hospodářské kontroly, vyšetřování trestné činnosti apod. K tomuto úkolů by dle zákona č. 219/1999 Sb. O ozbrojených silách mohla být posílena asistencí příslušníků AČR.

ZZS jako moderní výkonná organizace s kvalitním plošným pokrytím a technikou by společně s nemocničními a zdravotnickými zařízeními řešila prioritně akutní případy a dále částečnou evakuaci pacientů z nemocnic postižených blackouted. Kladem zdravotnických organizací je zkušený a připravený personál a také krátké dojezdové časy ZZS do většiny míst. Odborný personál ZZS by bylo možné posílit v případě potřeby o odborné lékaře z nemocnic, případně ambulantní lékaře (i soukromé) a také volnými lékaři z jiných rezortů, např. ministerstva obrany.

Armáda České republiky má úkoly k ochraně obyvatelstva stanoveny přímo v zákoně. Podle zákona 219/1999 Sb. o ozbrojených silách České republiky armáda může být (v rámci ochrany obyvatelstva a krizového řízení) použita k:

- záchranným pracím při pohromách nebo jiných závažných situacích ohrožujících životy, zdraví, majetkové hodnoty nebo životní prostředí nebo k likvidaci následků pohromy,
- odstranění jiného hrozícího nebezpečí za použití vojenské techniky,
- zabezpečení letecké zdravotnické dopravy,
- plnění humanitárních úkolů civilní ochrany.

Doktrína AČR k tomuto uvádí: „*Hlavním úkolem vojsk jsou v závislosti na charakteru katastrofy záchranné a likvidační práce v součinnosti se složkami integrovaného záchranného systému. Síly AČR mohou být nasazeny k podpoře IZS, k plnění úkolů PČR nebo plnění jiných úkolů v souladu s nařízením vlády. V případě potřeby se nasazují veškeré dostupné síly a prostředky AČR včetně aktivní zálohy*“. (MO, 2013)

AČR je schopna dle Směrnice náčelníka Generálního štábu AČR k nasazování sil a prostředků AČR v rámci IZS a k plnění úkolů Policie České republiky“ ve prospěch IZS nasadit následující odřady (většinou s dobou pohotovosti do 72 hod.):

- 4 odřady pro evakuaci a humanitární pomoc, základní schopností odřadů jsou humanitární činnosti, evakuace osob, převoz humanitární pomoci a zásobování.
- 4 odřady pro nouzové ubytování, základní schopností odřadů je převoz materiálu a vybudování nouzového ubytování, ke kterému mají k dispozici materiální základnu humanitární pomoci, s celkovou kapacitou až 2000 osob.
- 2 odřady pro vývoz a výdej náhradního ošacení. Základní schopností odřadů je vývoz a výdej náhradního ošacení při jeho potřebě.
- specializované zdravotnické, epidemiologické a veterinární týmy a techniku.

Celkové použitelné kapacity a prostředky AČR pro řešení krizové situace v rámci blackoutů jsou však mnohem větší. Jednalo by se zejména o velké kapacity pro nouzové ubytování, přepravu, zásobování vodou, záložní zdroje elektrické energie, síly pro zajištění bezpečnosti, psychologickou a duchovní pomoc. AČR by tak byla největší operativní zálohou sil a prostředků pro poskytnutí pomoci obyvatelstvu v rámci blackoutů, navíc je právě v blízkosti Prahy dislokována řada velkých útvarů s rozsáhlými logistickými a ubytovacími kapacitami.

Je zajímavé, že ještě zhruba před 10 lety měla AČR předběžný operační plán s názvem „Výpadek“, který byl určen k výpomoci v případě zhroucení energetické soustavy a zastavení dodávek elektrické energie na území ČR. Plán vytvářel předpoklady pro organizované řešení blackoutů v rámci AČR a možné poskytnutí pomoci vyčleněnými silami a prostředky AČR podle požadavků Ústředního krizového štábu. V příloze plánu bylo uvedeno okolo 650 elektrocentrál ve vlastnictví rezortu obrany, z nichž část byla připravena k použití pro civilní účely.

Správa státních hmotných rezerv (SSHR) by pro řešení krizových opatření v rámci blackoutů hrála velmi důležitou roli. Její činnost předpokládá vyhlášení krizového stavu a soustřeďuje se na vykrývání materiálních požadavků (technika, materiál, potraviny, léky apod.) orgánů krizového řízení. Typické potřeby pro řešení blackoutů

jsou např.: elektrocentrály, nádrže na vodu, věci humanitárního charakteru, ubytovací a proviantní materiál, osvětlovací soupravy, mobilní TV a radiové vysílací aparatury apod. V současné době eviduje SSHR ve svých zásobách více než 220 elektrocentrál různého výkonu, 250 nádrží na vodu, více než 20 osvětlovacích souprav a další vhodný materiál. SSHR je velmi pružná organizace a díky informačním systémům hospodářských opatření pro krizové stavy je schopna požadavky vykrývat v řádu hodin. Důležité však je, aby je odpovědné orgány krizového řízení a další instituce, které budou blackout řešit, byly schopny požadavky v krátkém čase a úplně nárokovat. Dalším důležitým protikrizovým krokem v rámci blackoutu je realizace nezbytných regulačních opatření v dopravě, zásobování a bankovníctví, které může ze zákona nařídit vláda, kraj či obec s rozšířenou působností.

PSYCHOSOCIÁLNÍ ASPEKTY, POSTUPY A NÁSTROJE ZVLÁDÁNÍ ROZSÁHLÉHO BLACKOUTU

V rámci souvislosti mezi krizovými situacemi a změnami psychiky jedince sehrává významnou roli atak stresorů na psychiku jedince. Pozornost by bylo zapotřebí soustředit především na fyziologické koreláty zátěže, ale i na individuální rozdíly v průběhu reakce na zátěž. V případě těchto krizových situací, jakým blackout bezpochyby je, může nastat výrazná změna v chování jedince a to i v souvislosti s psychosociálními dopady blackoutu. Tyto změny se mnoho projevit v širokém spektru změn chování od úplné psychické paralýzy až po agresivní chování v rámci hromadné davové paniky. Hromadné chování je charakteristické neinstitucionalizovaností, mimořádností, nestabilitou v důsledku změn v podmínkách a okolnostech a reakci jedinců na tyto změny. Kolektivní chování determinují podmínky situační (specifické nároky na jednání a interakční zachování se), osobnostní (předpoklady aktivně se vyrovnávat se situací) a sociální (latentní předpoklady pro přijetí a rozvoj rozdílných kvalit homogenizace). Lidé v davu či skupině zažívají stav deindividuaace, tedy že se neřídí vlastním svědomím a úsudkem, ale hrají v davu či skupině určitou roli, které se přizpůsobují a jednají často agresivněji a krutěji, než jak by jednali jako jednotlivci. Pokud jsou lidé deindividuováni, snižuje se jejich schopnost racionálního uvažování. Jedinci se v rámci davu, který v těchto případech označujeme „získávací dav“ dopouštějí protiprávního jednání. Mohou např. vyjít do ulic měst a začít drancovat a rabovat. Mnoho autorů proto poukazuje na vzájemný vztah, kriminality a blackoutu. Nastane-li přerušení nebo odstavení dodávek elektřiny, kriminalita roste. Tento jev je determinován tím, že nefungují bezpečnostní systémy a na města padne tma, která sekundárně podněcuje a dává dobrou příležitost pro negativní jevy: rabování, výtržnictví a krádeže. K rozvoji těchto negativních jevů přispívají výše uvedené faktory v podobě narušeného nebo přerušovaného zásobování nouzovou potravinovou pomocí a také stíženými možnostmi hlídání budov, které musely být opuštěny majiteli v důsledku mimořádné události.

To značně zatěžuje policii, která musí kromě plnění základních úkolů spojených s mimořádnou událostí ještě dohlížet na podobné incidenty. Vzrostou i incidenty způsobené například dopravními nehodami, požáry způsobenými svíčkami a jiné další

nehody způsobené nefunkčností osvětlení, bezpečnostních systémů a elektrických zařízení.

V rámci psychologické pomoci významnou roli v rámci zvládání práci se zasaženými jedinci a v prevenci vzniku patologického davového chování sehrává poskytování první psychické pomoci, kterou lze dle STČ 12/ IZS definovat jako soubor jednoduchých postupů. Cílem těchto postupů je stabilizace psychického stavu tak, aby se situace pro zasaženého již nezhoršovala, včetně zajištění základních lidských potřeb včetně podpory pocitu bezpečí a předání do další péče.

Mezi tyto kroky patří:

- navázat kontakt,
- zjistit zdravotní stav (zeptat zda oběť něco bolí, pohledem zjistit viditelná zranění),
- chránit soukromí např. před médii,
- informovat oběť a také ji naslouchat,
- zjistit a zajistit základní potřeby (pravidlo 5T - teplo, ticho, tekutiny, transport, tišící prostředky), např. ptát zda je oběti teplo, nebo zda byla na toaletě,
- zajistit bezpečí, ale přitom dbát na vlastní bezpečnost,
- řešit situaci tady a teď, nehledat dlouhodobá řešení,
- předat osobu do péče blízkých nebo dalších služeb.

Psychosociální pomocí osobám zasaženým mimořádnou událostí se dle STČ 12/ IZS z roku 2012 rozumí:

- činnost v rámci humanitární pomoci a nouzového přežití,
- naplňování zjištěných potřeb v oblasti duševní, duchovní a sociální, a to v souladu s hodnotami zasažených osob.

V době probíhajícího blackoutu by bylo zapotřebí klást důraz zejména na vyvolání adekvátní reakce obyvatelstva, na informování, usměrnění činností, na snižování paniky, redukci nejistoty, zabránění šíření falešných a poplašných zpráv, a to v souvislosti s předpokladem, že právě kvalitní krizová komunikace může snížit potenciální riziko dopadu blackoutu na psychický stav zasažených obětí. Obecně lze o zvěstech konstatovat, že:

- vznikají v nejméně žádoucím období z hlediska požadavků na psychickou odolnost,
- zvyšují napětí a zmatek,
- mohou vést k rozvoji tak intenzivních projevů panikaření, agresivnosti či hysterie, že dokáží rozložit i vysoce organizované kolektivy.

Zvěsti v tomto případě představují cyklus šíření určité informace, které svým koloběhem prochází neustálou interpretací a dezinterpretací. Informace se stávají zvěstmi v případě, pokud je jejich původní informační hodnota nahrazena jiným významem, který je považován za pravdivý, nebo alespoň částečně pravdivý. Samotná zvěst přitom bývá nejčastěji definována buď jako produkt a tudíž jako zpráva,

informace, poselství, případně se ji definovat jako proces saturace z nedostatku informací.

Bezprostřední chování, které se rozvíjí na podkladě zvěstí, označujeme jako „panikaření“. Nejedná se o paniku v pravém slova smyslu, ale o takové projevy, kterými se demonstruje uvěření panické zprávě vzhledem k budoucímu vývoji situace - jak se zachovat preventivně, co dělat, abych předešel nejhoršímu, jak se zabezpečit pro situaci, „co kdyby...“. Toto panikaření je posilováno podobným chováním ostatních, a to mnohdy vnitřním poukazováním na to, že pokud nebude jednat obdobným způsobem jako ostatní, může na to osobně doplatit.

Důležité je proto poskytnout informace o tom, co se stalo, o aktuální situaci, o nasazených silách a prostředcích, o pravděpodobném vývoji události, o krátkodobých a střednědobých činnostech, především informace o tom, co by obyvatelstvo mělo dělat a čeho by se rozhodně mělo vyvarovat. Krizová komunikace je jedním z nástrojů pro zvládnutí blackoutu. Je tedy nezbytné, aby odpovědné orgány zahájili s obyvatelstvem krizovou komunikaci co možná nejdříve a začaly danou situaci řešit pomocí opatření vedoucí k ochraně obyvatelstva a jejich majetku.

ZÁVĚR

Ve výše uvedeném textu jsme se pokusili nastínit hlavní zásady a postupy jak řešit rozsáhlý a dlouhodobý blackout. Část úkolů se může řešit již v rámci prevence a havarijního a krizového plánování. Zejména bylo by vhodné prověřit autonomnost a schopnosti přežití kritické infrastruktury a dalších důležitých organizací a firem při blackoutu. Provéřit celkové kapacity a rozmístění záložních zdrojů energie v rámci velkých aglomerací a možnost jejich sdíleného využití (možný úkol pro studenty krizových oborů). Připravit rámcové plány pomoci obyvatelstvu při blackoutu. V plánech odrazit zejména priority v evakuaci, nouzovém ubytování a zásobování, vytvoření záchytných bodů humanitární pomoci pro obyvatelstvo. Asistenční operaci na pomoc obyvatelstvu pojmout jako komplexní operaci všech složek IZS – zejména s využitím kapacit HZS, JSDH, AČR, dalších složek IZS a dobrovolníků. Bylo by žádoucí mít připraven katalog sil, prostředků, zdrojů a postupů pro konkrétní řešení blackoutu, který bude procvičen třeba na části jedné městské aglomerace. V rámci prevence a vzdělávání připravovat obyvatelstvo na schopnost nouzového přežití, vzájemné pomoci a svépomoci při krizových stavech. V rámci vědy a výzkumu nacházet nové informační postupy a technická řešení, které by dokázaly nebezpečí blackoutu eliminovat, či zmírnit jeho následky.

V oblasti psychosociální pomoci bude hlavním úkolem generovat a vyslat dostatek terénních pracovníků z oblasti psychologické, sociální či duchovní služby, kteří budou postiženým osobám účinně pomáhat, svoje zkušenosti přenesou jako zpětnou vazbu do následného krizového plánování.

Seznam použité literatury

1. Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030, MV – generální ředitelství HZS ČR, Praha 2014

2. Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2013 s výhledem do roku 2020, schválená usnesením vlády č. 165 ze dne 25. února 2008, Praha 2008,
3. Vyhláška č. 328/2001 Sb., o některých podrobnostech zabezpečení integrovaného záchranného systému, ve znění vyhlášky č. 429/2003 Sb.
4. Bezpečnostní strategie České republiky, MZV, Praha 2014
5. PROCHÁZKA Zdeněk, *Humanitární pomoc v České Republice*, MV GŘ HZS, Praha 2006,
6. Doktrína AČR v operacích na území ČR pod národním velením, MO, Praha, 2013.
7. Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru Ministerstva vnitra České republiky, Statistická ročenka 2013, Česká republika, Praha 2014.
8. Dodatkový Protokol I k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949, o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů, 1977,
9. JANOŠEC Josef, ŘEHÁK David, Česká republika a krizové stavy při vojenských hrozbách, In THE SCIENCE FOR POPULATION PROTECTION 2/2010,
10. Předpis č. 219/1999 Sb., Zákon o ozbrojených silách České republiky.
11. MV - GŘ HZS ČR. Typová činnost složek IZS při poskytování psychosociální pomoci. Hasičský záchranný sbor České republiky [online pdf]. Praha: MV-GŘ HZS ČR, 2012. [vid. 2013_10_29]. Dostupné z: <http://www.hzscr.cz/clanek/dokumentace-izs-587832.aspx>

Kontakt na autory

Ing. Jiří Halaška, Ph.D.

PhDr. Mgr. Rebeka Ralbovská, Ph.D.

České vysoké učení technické v Praze

Fakulta biomedicínského inženýrství

Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva

Sportovců 2311, 272 01 Kladno

e mail: jhalaska@seznam.cz,

e-mail: ralbovska.rebeka@seznam.cz

NASAZENÍ OSOBNÍCH DOHLEDOVÝCH SYSTÉMŮ V OBLASTI BEZPEČNOSTI A OCHRANY ZDRAVÍ PŘI PRÁCI SLOŽEK IZS

Mgr. Zdeněk Hon, Ph.D., Ing. Martin Staněk, Ing. Tomáš Veselý, Ing. Lukáš Kučera,
Ing. Martin Vítězník, Ing. Pavel Smrčka, Ph.D.

Souhrn

Článek se zabývá předběžnými výsledky výzkumu a vývoje systému, který je zaměřený na zvýšení bezpečnosti složek Integrovaného záchranného systému, které jsou zapojeny do řešení mimořádných událostí a krizových situací (požár, pohromy velkého rozsahu, únik nebezpečných látek) a na podporu tohoto systému v průběhu tréninku. V článku jsou uvedena jednotlivá dílčí řešení, která by měla vést k více rezistentnímu provádění automatického teledozimetrického monitorování umožňující rozpoznat původ a intenzitu pohybu, včetně stanovení aktuálních a celkových energetických výkonů, sledování environmentálních parametrů (teplota, kouř atd.) a zpětnou analýzu cvičného zásahu v reálném čase, včetně monitorování fyziologických parametrů a ukazatelů rizikových faktorů (fyzické vyčerpání, stres, přehřátí) v extrémních podmínkách.

Klíčová slova: Integrovaný záchranný systém. Mimořádná událost. Dohledové systémy. Monitorace.

Summary

The article summarizes preliminary results of the research and development of a system focused on enhancing the safety of teams participating in the integrated rescue system managing extraordinary events or crisis situations (fire, mass disaster, release of harmful industrial substances), and on the support in the course of training. Individual partial technical solutions are mentioned, which should lead to providing automatized telemetric monitoring equipment in a more resistant form making it possible to recognize the nature and intensity of the motion, including the determination of the topical and total energy outputs, monitoring of environmental parameters (temperature, smoke, etc.) and back analysis of the intervention course or training in real time, and the monitoring of health-physiological parameters and signalling risk conditions (physical exhaustion, stress, overheating, etc.) under extreme measures.

Keywords: Integrated rescue system. Extraordinary situation. Monitoring systems. Monitoring.

ÚVOD

Povolání ve složkách IZS má z hlediska psychické a fyzické náročnosti řadu specifík, mezi která se řadí například intenzivní stres při výjezdech a záchranných akcích, nebezpečná místa zásahu vyžadující fyzickou zdatnost, útoky agresivních jedinců, odpovědnost za lidské životy. Velmi proměnlivé jsou při některých zásazích vnější podmínky práce, které mohou negativně ovlivňovat pracovní zátěž. Jedná se o vysoké teploty, hluk, proměnlivé počasí, nepřístupný terén, kontaminované prostředí apod. Uvedené faktory, nejenom že přímo ohrožují zdraví příslušníků složek IZS, ale

mohou negativně ovlivnit okamžitou schopnost rychle a správně se rozhodnout v kritické situaci. To může mít fatální následky – od značných materiálních škod až po újmy na zdraví a životech dalších lidí.

Perspektivní možností, jak těmto situacím do jisté míry předcházet, jsou osobní dohledové systémy, které monitorují a v reálném čase automaticky vyhodnocují vybrané fyziologické parametry snímané z těla v kombinaci s parametry z okolního prostředí. V oblasti osobních dohledových systémů lze monitorované parametry rozdělit do tří skupin. Jedná se o fyziologické, environmentální a odvozené parametry.

- **Fyziologické parametry:** přímo souvisí se subjektem, měřený subjekt je ovlivňuje – například EKG, kožní odpor, poloha těla, pohybová aktivita, teplota těla, koncentrace krevních či dýchacích plynů.
- **Environmentální parametry:** souvisí především s okolím subjektu, měřený subjekt je jím ovlivňován – například teplota a vlhkost okolí, přítomnost nebezpečných látek či ionizujícího záření.
- **Odvozené parametry:** odvozené od naměřených fyziologických, případně environmentálních parametrů – například tepová frekvence, dechová frekvence, energetický výdej, psychosomatický stav (stres, únava apod.).

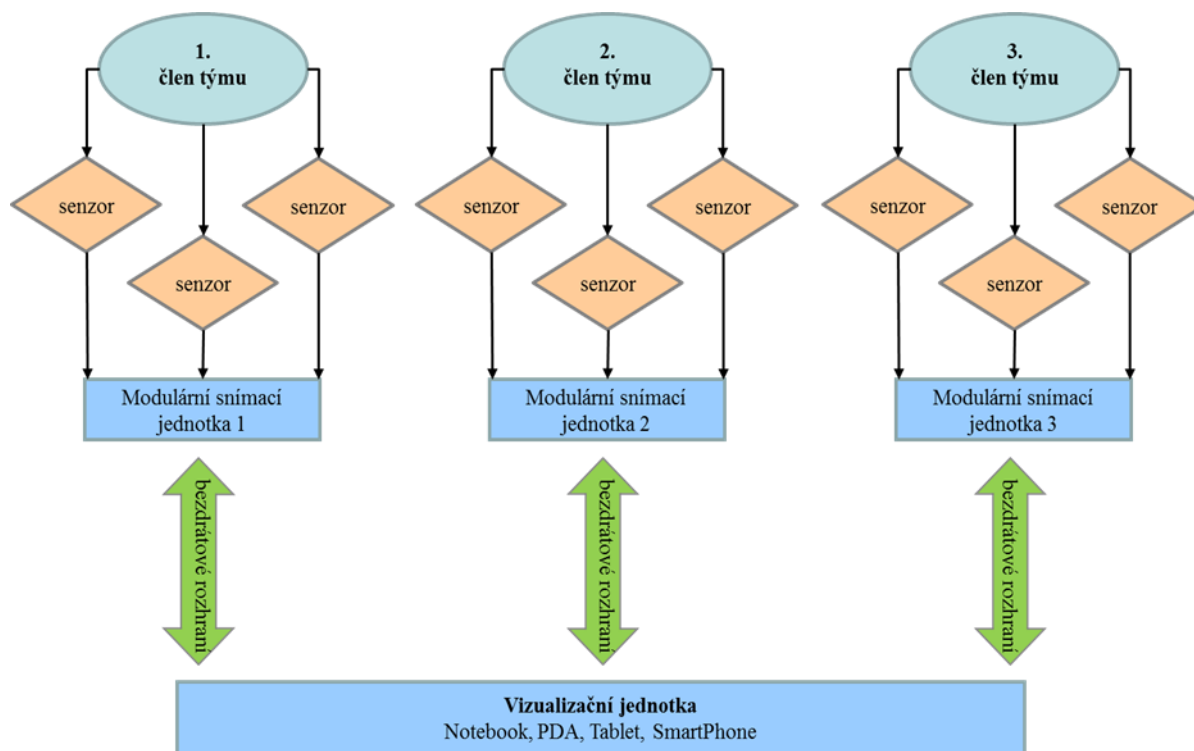
Použití osobních dohledových systémů může pomoci určit, kdy se u zasahujícího člena týmu začne rozvíjet zvýšené riziko fyzického či psychického vyčerpání a preventivně tak předchází úrazům, včetně smrtelným. Další možnou funkcionalitou dohledových systémů je sledování pohybu členů zásahového týmu, aby bylo možné vyhodnotit například pád, nebo podezřele dlouhou dobu bez pohybu, včetně monitorování environmentálních parametrů, jako je přítomnost nebezpečných látek, teplota okolí apod. Pomocí takového systému je možné jednak zvýšit bezpečnost a rovněž i efektivitu zásahu, například vystřídání již unaveného člena týmu. Zároveň může být každý člen týmu informován o překročení některých důležitých fyziologických parametrů pomocí akustických a optických alarmů či informován o přítomnosti nebezpečných látek v jeho blízkosti.

Úkolem těchto systémů je nejen komplexní sledování fyziologických hodnot a zdravotního stavu člena týmu, ale i stanovení jeho fyzické zátěže a dalších faktorů, které vedou k identifikaci jeho rizikového stavu. Umožňují tak zajistit osobní bezpečnost a ochranu zdraví při výkonu služby s ohledem na rizika spojená s možným ohrožením života a zdraví.

PRINCIP FUNGOVÁNÍ DOHLEDOVÝCH SYSTÉMŮ

Monitorování je prováděno za pomoci řady senzorů, které jsou připevněny na těle probanda nebo mohou být integrovány do oděvu nebo výstroje. Naměřené hodnoty jsou následně přenášeny prostřednictvím bezdrátových technologií do vizualizační jednotky, kterou může být například počítač, tablet nebo PDA. Modulární koncepce osobního dohledového systému je znázorněn na obrázku 9. Přenesená data jsou následně interpretována do konkrétních výstupních informací, které mají sloužit k jejich

rychlému vyhodnocení. Naměřená data jsou prezentována na velitelské vizualizační jednotce, kterou lze bezprostředně využít pro účely podpory rozhodování či pro optimální profilování výcvikového procesu. V praxi se osvědčilo souhrnné zobrazení výsledné informace ve formě „semaforu“ – zelená znamená vše je v pořádku, oranžová signalizuje lehké překročení individuálně nastavitelných mezí a červená značí výraznější překročení individuálních mezí. Barevné zobrazení je možné rozšířit o šedivou, která informuje o nepřítomnosti známek života.

Obr. 9: Modulární koncepce osobního dohledového systému (zdroj: Hon, Z. et al, 2015)

V dnešní době existuje na trhu několik dohledových systémů, které se liší vlastním technickým řešením, ale ve většině případů se jedná o modulární telemetrické systémy, které nabízejí monitorování určitých parametrů dle požadavků na jejich použití (Hon et al. 2015). Cílovou skupinou pro využití těchto systémů jsou hasičské sbory, zdravotnické záchranné služby a ostatní záchranné služby, ozbrojené bezpečnostní sbory a ozbrojené síly. Specifikace jejich použití v rámci jednotlivých skupin se může lišit. Pro některé složky je žádoucí monitorování dalších parametrů, například teploty, přítomnosti vybraných skupin látek CBRN v ovzduší apod. Monitorování vybraných parametrů je umožněno modularitou většiny dostupných systémů.

ZPŮSOBY POUŽITÍ DOHLEDOVÝCH SYSTÉMŮ

Při řešení mimořádných událostí a krizových situací může být použití osobních dohledových systémů výhodné, obzvláště pokud se jedná o mimořádné události spojené

s výskytem hromadného postižení zdraví a s výskytem látek CBRN včetně látek výbušných, kdy je nezbytné použití individuálních ochranných prostředků a ochranných oděvů (chemických, pyrotechnických apod.) u zasahujících složek IZS. Při práci v nebezpečných podmínkách, například v prostředí požáru, při zneškodňování výbušnin, únicích nebezpečných chemických látek nebo jiných látek CBRN, jsou příslušníci IZS, často vystaveni zvýšeným teplotám, musejí provádět fyzicky namáhavé úkony a používat těžké ochranné a zásahové obleky a vybavení. Všechny tyto faktory mají zásadní vliv na energetickou a tepelnou zátěž zasahujících osob, která může ovlivnit jejich kognitivní a jemné motorické funkce (Gaura et al. 2009, Potirakis et al. 2016). Například pokud je zabráněno odvodu tepla dokonalou izolací použitého ochranného prostředku, pak dojde ke snížení teplotního rozdílu a tím k výrazné akumulaci tepla, která se projeví překročením limitní hodnoty 38,5 °C. Teplota 39,5 °C může mít za následek přehřátí organismu a vést ke snížení pracovní výkonnosti (Muza et al. 2002). Teploty nad 40 °C pak mohou vést k nevratnému poškození zdraví (Goldman et al. 2007). Současná praxe v odhalení tepelného stresu, tedy poruchy termoregulace při používání izolačních ochranných prostředků je založena na pozorování změn v chování, které se projevují poruchou rovnováhy a řeči, dezorientací, zkrácením reakčního času apod. (McLennan et al. 2014). Pokud záchranáři rozpoznají včas tyto projevy sami na sobě, nebo u svých kolegů, požádají o vystřídání, aby neohrozili na životě sami sebe nebo zachraňované osoby. Tato kvalitativní a nepřesná metoda v odhalení tepelného stresu bývá ve většině případů obtížně použitelná, protože záchranáři jsou izolováni v ochranných prostředcích a uvedené změny v chování včas neodhalí (Tharion et al. 2013).

V takovém to případě využití telemetrického dohledového systému u zasahujících osob přispěje ke zvýšení jejich osobní bezpečnosti a zároveň poskytne veliteli zásahu a jeho štábu důležité strategické informace, které mu pomohou v rozhodování o nasazení jednotlivých sil. Na základě výsledků monitorování fyziologických parametrů lze plánovat střídání a odpočinek týmů při přehřátí, extrémním energetickém výdeji nebo mezních hodnotách monitorovaných fyziologických hodnot. Stejně tak lze s výhodou využít informací o přítomnosti environmentálních faktorů, které se mohou vyskytovat v různých místech zásahu.

Informace z osobního dohledového systému lze využít v rámci dalších akcí vojenského i nevojenského charakteru řešených v gesci policie a armády. Jedná se například o monitorování vitálních funkcí (stanovení míry vyčerpání či stupně zranění) (Li et al. 2015) a pohybové aktivity (delší doba bez pohybu může znamenat náhlou ztrátu vědomí či bezprostřední nebezpečí) u příslušníků speciálních jednotek při služebních zákrocích, bojových a hlídkových operacích, ochraně osob a objektů apod. Tyto informace představují přínos jako doplňkové vstupy pro podporu rozhodovacího procesu velení v reálném čase a pro optimalizaci postupu v nasazení jednotlivých členů jednotky buďto v reálném čase, nebo zpětně po vyhodnocení průběhu služebního zákroku a po získání a vizualizaci souhrnných i individuálních informací o chování členů jednotky v různých situacích během akce.

Dohledové systémy lze rovněž využít při mimořádných událostech s hromadným výskytem postižení zdraví, při kterých je vyšší počet zraněných osob než počet záchranářů, a je nezbytné při poskytování zdravotní péče postupovat dle zásad medicíny

katastrof, čili poskytnout co nejlepší zdravotní péči co největšímu počtu zraněných osob. Následně stanovit priority ošetření a odsunu zraněných do zdravotnických zařízení k následnému ošetření. Dohledové systémy mohou usnadnit práci záchranářům při monitorování zdravotního stavu zraněných osob a snížit nároky na počet záchranářů, kteří tento úkol plní. Tohoto efektu je dosaženo tím, že informace z dohledového systému jsou centrálně monitorovány a vyhodnocovány na vzdáleném pracovišti, které může být například v týlovém prostoru nebo na zdravotnickém operačním středisku. Personál, který zabezpečuje centrální monitoraci, při náhlé změně měřených hodnot monitorovaných osob vyrozumí záchranáře na místě zásahu, kteří se mohou následně prioritně věnovat konkrétnímu pacientovi a upravit prioritu odsunu zraněné osoby do zdravotnického zařízení.

Další možné využití těchto systémů je při monitorování pacientů s vysoce virulentní nákazou během transportu v Biovaku, kdy je monitorace fyziologických funkcí pacienta problematická z důvodu nezbytného udržení přísné izolace transportované osoby. Většina přístrojů, které se používají v rámci zdravotnické záchranné služby, využívá k přenosu dat ze snímače do zařízení kabelové propojení a z tohoto důvodu je jejich použití omezené. Výhodou telemetrických dohledových systémů je v tomto případě to, že mohou fungovat na bezdrátovém principu, čili při potřebě monitorace fyziologických funkcí pacienta není potřeba narušovat hermetičnost Biovaku ani do něho předem vkládat drahé přístroje a vybavení, které ve většině případů nelze ani dekontaminovat. Dohledový systém lze v popsáných případech použít i jednorázově a z ekonomického hlediska je toto řešení výhodnější než použití zdravotnických přístrojů, které by poté musely být složitě dekontaminovány, pokud by to bylo vzhledem ke specifické situaci a konkrétní CBRN látce vůbec možné.

Kromě záchranných prací je možné dohledové zařízení využít k monitorování a následné optimalizaci a objektivnímu profilování výcvikového procesu. Systém umožňuje poskytovat během výcviku relevantní informace o vitálních funkcích probanda v reálném čase a může tak přispět ke zjištění krizových stavů (např. tepelný stres při výcviku v protichemických oblecích), které mohou ohrozit jeho zdraví přímo při výcviku. Systém dále umožňuje hodnotit změny ve výkonosti oproti výchozímu stavu a rovněž napomáhá při vývoji nových postupů a metod výcviku. Kromě toho poskytuje informace, které mohou napomoci k lepšímu pochopení rizikových stavů (přehřátí, nadměrný stres, fyzické vyčerpání atd.), včetně individuálního posouzení reakcí na stresové a zátěžové situace.

Další možné využití dohledových systémů je při testování tzv. vnitřní ochrany různých typů ochranných oděvů (např. protichemických) nebo-li komfortu v rámci sledování fyziologického stavu uživatelů v reálném čase. Ten spočívá v tom, že organizmus má po požadovanou dobu takové podmínky, že nedojde k jeho ohrožení nevhodným pododěvním mikroklimatem, zvýšenou zátěží způsobenou nevhodným střihem oděvu nebo nevhodnou výstrojí, nedostatečným množstvím vzduchu k dýchání, špatnou viditelností apod. Nevhodná vnitřní ochrana vede nejen ke zvýšení fyzické zátěže, ale také psychické zátěže vyplývající ze snahy splnit požadované úkoly a vědomí možného ohrožení sebe i druhých. Obě tyto součásti přispívají k tzv. stresové situaci, která může při dosažení určité úrovně ohrozit člověka na zdraví i bez přímého

vlivu nebezpečné látky. Osobní dohledový systém je z tohoto pohledu využitelný při testování konstrukce vyvíjených osobních ochranných prostředků a při jejich praktickém výběru (maximální doba použití ve vztahu k tepelné a fyzické zátěži organismu, pravidla použití při výcviku apod.) v souvislosti s různými úrovněmi rizik záchranářů spojených s možnou expozicí chemickými, radiologickými, biologickými, výbušnými materiály či jinými fyzikálními vlivy.

S výše uvedenou možností praktického využití osobních dohledových systémů souvisí jejich další využití při výzkumu vlivu mikroklimatu v transportních izolačních prostředcích, který má vliv na fyziologii pacientů s podezřením na vysoce nakažlivé onemocnění dočasně izolovaných v rámci přepravy.

Studie použití těchto systémů v rámci Armády Spojených států amerických ukazují, že jejich nasazení je vysoce praktické, obzvláště při výcviku a při nasazení v bojových podmínkách vzhledem k možnosti vzdáleného monitorování fyziologických funkcí s následným stanovením aktuálního zdravotního stavu (Tharion et al. 2013). Uvedené závěry poukazují na možnost využití dohledových systémů v rámci výcviku a akcí vojenského a nevojenského charakteru. Lze tak dosáhnout zvýšené úrovně osobní bezpečnosti pro zasahující složky, která bude představovat lepší a dokonalejší stupeň (stav) ochrany v prostoru a čase. Kromě toho lze tyto systémy využít k dosažení lepší organizace nasazení sil, optimalizaci lidských kapacit a jejich efektivity při zásahu v rámci aktuálních bezpečnostních hrozeb.

KLADY A ZÁPORY DOHLEDOVÝCH SYSTÉMŮ

Studie v oblasti dohledových systémů ukazují, že tyto systémy jsou vhodné a relativně přesné při monitorování základních fyziologických hodnot, ale monitorování některých dalších parametrů je nepřesné nebo z operačního hlediska nepraktické, například monitorování hydratace.

Nejdůležitější je především přesná interpretace naměřených fyziologických hodnot. Je nutné si uvědomit, že každý jedinec má mírně rozdílné přirozené hodnoty fyziologických funkcí a při fyzicky a psychicky náročném zásahu v extrémních podmínkách mohou být naměřené hodnoty podstatně vyšší, což může být problematické při jejich vyhodnocení a stanovení maximálních přijatelných hodnot (Sanquist 2015).

Mezi klady dohledových systémů patří:

- bezdrátový přenos na relativně velké vzdálenosti;
- monitorace a vyhodnocení dat v reálném čase;
- možnost vzdáleného vyhodnocení naměřených dat, mimo oblast místa zásahu;
- modularita systémů a možnost rozšíření o specifické senzory;
- odolnost proti mechanickému poškození;
- lokalizace členů záchranných a bezpečnostních složek při zásahu;
- podpora taktického plánování v místě zásahu;
- zvýšení bezpečnosti zasahujících osob;
- monitorace fyziologických funkcí a zdravotního stavu velkého počtu osob;
- snížení nároků na počet zdravotníků monitorujících zdravotní stav zraněných osob;

- možnost jednorázového použití;
- integrace do výstroje.

Mezi zápory dohledových systémů patří:

- nepřesnost v měření některých parametrů – riziko falešně pozitivních výsledků;
- nemožnost přesné lokalizace osob v budovách;
- nutnost zajištění kybernetické bezpečnosti v rámci přenosu naměřených parametrů;
- nízká využitelnost některých naměřených hodnot v rozhodovacím procesu;
- složitá interpretace naměřených dat – nutnost vývoje prediktivních algoritmů pro zpracování naměřených dat a jejich vyhodnocení;
- nízká úroveň individuality při měření.

BUDOUCNOST VE VÝVOJI DOHLEDOVÝCH SYSTÉMŮ

Vývojem osobních dohledových systémů se ve světě zabývá celá řada výzkumných týmů z akademického i soukromého sektoru. Významná část vědeckých týmů je rovněž z výzkumných vojenských institucí, které se zabývají stanovením vhodných matematických algoritmů pro zpracování a jednoduchou interpretaci naměřených fyziologických a environmentálních signálů.

V různých stádiích vývoje jsou vyhodnocovací algoritmy pro stanovení krvácení vojáků pomocí senzorů pro monitorování saturace krve kyslíkem, tepové a dechové frekvence (Friedl et al. 2016). Rovněž algoritmy pro odhad tepelného stresu z parametrů tělesné teploty jádra a tepové frekvence (Buller et al. 2015), nebo algoritmy pro odhad depresivních nálad a kognitivních poruch (např. po zasažení bojovými chemickými látkami) pomocí senzorů pohybové aktivity v kombinaci s monitorováním/analýzou hlasu – frekvence nebo výška hlasu, fonace (Kearns et al. 2010, Quatieri a Malyska 2012, Clements et al. 2013). Další oblastí je vývoj algoritmů určených pro predikci infekčních onemocnění (např. po expozici biologickou látkou) pomocí monitorace vybraných fyziologických parametrů. První studie v této oblasti naznačují možnost předpovědět onemocnění v řádu hodin až dní před projevem typických symptomů onemocnění (Friedl et al. 2016). Další oblastí je vývoj algoritmů pro stanovení dehydratace, která může zhoršit a ovlivnit kardiovaskulární, termoregulační a kognitivní funkce organismu (např. vnímání únavy, pozornost, krátkodobá a dlouhodobá paměť, reakční doba, smyslová diskriminace, mentální aritmetika). Typicky se jedná o zásahy, při kterých je organismus vystaven vysokým teplotám a fyzické námaze v kombinaci s použitím osobních ochranných prostředků. Obecně lze k této části uvést, že většina algoritmů pro zpracování a interpretaci naměřených fyziologických signálů je relativně nevyspělá a vyžaduje budoucí vývojovou podporu ze strany klinických odborníků (Sanquist 2015).

V oblasti vlastních senzorů se jedná o vývoj balistických detektorů nárazu, které bude možné integrovat do dohledového systému, a dále technické možnosti umístění senzorů (např. hrudní pás, lepící náplasti, požitelné měřící teplotní pilulky, „smart“ košile a jiné textilní materiály). Rovněž integrace teplotních a vlhkostních senzorů do bot a rukavic z důvodu prevence vzniku tzv. zákopové nohy a dalších typických projevů

spojených s nízkou teplotou (omrzliny). Cílem výzkumných týmů je dále vyvinout velmi malé biokompatibilní senzory fyziologických parametrů, které bude možné vložit pod kůži, nebo zachytit na povrch sliznic, například v zažívacím traktu (Friedl et al. 2016).

V posledních letech se vývoj v oblasti osobních dohledových systémů všeobecně zaměřuje na zvýšení počtu různých senzorů umožňujících monitorování fyziologických, behaviorálních a environmentálních parametrů. Rovněž na lepší použitelnost systému, ergonomii a robustnost pro drsné prostředí (působení vnější teploty, vlhkosti vzniklé pocením v důsledku vysoké fyzické aktivity a dalších environmentálních faktorů).

ZÁVĚR

Osobní dohledové systémy mohou přispět k účinnější prevenci a ochraně zdraví zasahujících příslušníků složek IZS pomocí objektivního sledování jejich fyziologické a psychické odezvy v reálném čase. V této důležité oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci lze do budoucna předpokládat významnou roli těchto technologií pro snímání fyziologických, behaviorálních a environmentálních parametrů a přenos naměřených dat v reálném čase. Pomocí těchto systémů lze omezit rizika pracovních úrazů, které hrozí příslušníkům složek IZS při výkonu jejich povolání.

V oblasti osobních dohledových systémů je ovšem nezbytný další výzkum a rozsáhlé testování v reálných podmínkách, především s ohledem na ergonomické požadavky. Důležitá je také ekonomická stránka, protože pořízení těchto systémů je v současné době finančně náročné.

PODĚKOVÁNÍ

Tento příspěvek vznikl za podpory Technologické agentury České republiky v rámci řešení projektu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje č. TA04010102 – „Systém pro monitorování a detekci (SYMODO)“.

Seznam použité literatury

1. BULLER, M. J., THARION, W. J., DUHAMEL, C. M., YOKOTA, M. 2015. Real-time core body temperature estimation from heart rate for first responders wearing different levels of personal protective equipment. In. *Ergonomics*. 58(11), 1830 – 1841. ISSN 0014-0139.
2. CLEMENTS, C. M., MOODY, D., POTTER, A.W., SEAY, J.F., FELLIN, R.E., BULLER, M.J. 2013. Loaded and unloaded foot movement differentiation using chest mounted accelerometer signatures. In: *2013 IEEE International Conference on Body Sensor Networks*. 6-9 May. DOI: 10.1109/BSN.2013.6575524.
3. FRIEDL, K. E., BULLER, M.J., THARION, W.J., POTTER, A.W., MANGLAPUS, G.L. HOYT. R. W. 2016. Real Time Physiological Status Monitoring (RT-PSM): Accomplishments, Requirements, and Research Roadmap. Biophysics and Biomedical Modeling Division, Report number: TN16-02, Affiliation: US Army Research Institute of Environmental Medicine, Natick, MA

- 01760-500 [online]. [Cit. 8.9.2016]. Dostupné z: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA630142>.
4. GAURA, E. I., BRUSEY, J., KEMP, J., THAKE, C. D. 2009. Increasing safety of bomb disposal missions: a body sensor network approach. In: *IEEE Transactions on Systems, Man and Cybernetics*. 39(6), 621 – 636. DOI: 10.1109/TSMCC.2009.2022403.
 5. GOLDMAN, R. F. et al. 2007. HANDBOOK ON CLOTHING. Biomedical Effects of Military Clothing and Equipment Systems Research. Research Study Group 7 on Bio-Medical Research Aspects of Military Protective Clothing, 2nd Edition, 321 s. [online]. [Cit. 7.9.2016]. Dostupné z: <http://www.environmental-ergonomics.org/Handbook%20on%20Clothing%20-%202nd%20Ed.pdf>.
 6. HON, Z. et al. 2015. A SURVEILLANCE SYSTEM FOR ENHANCING THE SAFETY OF RESCUE TEAMS. In *Communications*. 17(1), 81 – 86, ISSN 1335-4205.
 7. KEARNS, W. D., NAMS, V.O., FOZARD, J.L. 2010. Tortuosity in movement paths is related to cognitive impairment. *Methods. Inf. Med.* 49 (6), 592 – 598. ISSN 0026-1270.
 8. LI, C. et al. 2015. Research on Design of the Battlefield Soldier Physiological Status Monitoring and Analysis System. In: *Proceedings of the 15th International Conference on Man–Machine–Environment System Engineering*. Volume 356 of the series Lecture Notes in Electrical Engineering, Springer Berlin Heidelberg, 117-124. ISBN 978-3-662-48224-7.
 9. McLENNAN, J., STRICKLAND, R., OMODEI, M., & SUSS, J. 2014. Stress and wildland firefighter safety-related decisions and actions. In C. Owen (Ed.), *Human Factors in Emergency Management*, pp. 19-33. Burlington, VT: Ashgate Publishing.
 10. MUZA, S. R., BANDERET, L. E., CADARETTE, B. 2002. Protective uniforms for nuclear, biological and chemical warfare. In *Medical Aspects of Harsh Environments*. Falls Church, VA: Office of the Surgeon General. United States Army, 1084-1127. ISBN 978-0160511844.
 11. POTIRAKIS, S. M. et al. 2016. Physiological parameters monitoring of fire-fighters by means of a wearable wireless sensor system. *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering*. 108(1). DOI:10.1088/1757-899X/108/1/012011. [online]. [Cit. 8.9.2016]. Dostupné z: <http://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/108/1/012011/pdf>.
 12. QUATIERI, T. F., MALYSKA, N. 2012. Vocal-source biomarkers for depression: a link to psychomotor activity. *Interspeech*, 1059 – 1062. [online]. [Cit. 5.9.2016]. Dostupné z: https://www.ll.mit.edu/mission/cybersec/publications/publication-files/full_papers/2012_09_09_MalyskaN_Interspeech_FP.pdf
 13. SANQUIST, T. F. 2015. Remote Physiological Health and Status Monitoring of First Responders: Promises, Practicalities, and Prospects. U.S. DEPARTMENT OF ENERGY, TF Sanquist, Pacific Northwest National Laboratory, 46 s. [online]. [Cit. 7.9.2016]. Dostupné z: <http://nwrtrc.pnnl.gov/PDFs/RemotePhysiologicalHealthandStatusMonitoringofFirstRespondersR13.pdf>.

14. THARION, W. J., POTTER, A. W., DUHAMEL, C.M., KARIS, A.J., BULLER, M.J., HOYT, R.W. 2013. Real-time physiological monitoring while encapsulated in personal protective equipment. J. Sport. Hum. Perf. 1(4), 14 – 21. DOI: <http://dx.doi.org/10.12922/jshp.0030.2013>.

Kontakt na prvního autora

Mgr. Zdeněk Hon, Ph.D.

České vysoké učení technické v Praze

Fakulta biomedicínského inženýrství

Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva

Sportovců 2311, 272 01 Kladno

tel.: 224 359 899

e-mail: zdenek.hon@fbmi.cvut.cz

FYZIOTERAPEUTICKÁ INTERVENCE U NOVODOBÝCH VÁLEČNÝCH VETERÁNŮ

Mgr. Monika Kimličková, Mgr. Irena Novotná

Souhrn

Za novodobé válečné veterány označujeme účastníky zahraničních misí, kterých se Česká republika, resp. tehdejší Československo, začala účastnit po roce 1989. Fyzioterapeutická intervence u účastníků těchto misí je jednou z pomocných prostředků v rámci začleňování válečných veteránů do civilního života. Tuto intervenci je možné aplikovat v rámci prevence vzniku poruch v oblasti pohybového aparátu a jednak jako komplexní terapii v případě zranění, se kterými se novodobí váleční veteráni mohou vracet z misí. Důležitou součástí samotné fyzioterapeutické intervence je také psychologická intervence.

Klíčová slova: Novodobí váleční veteráni. Mise. Intervence. Fyzioterapie.

Summary

For modern war veterans called the participants of foreign missions, which the Czech Republic, respectively. Czechoslovakia, started participating in 1989. Physiotherapy intervention for participants in these missions is one of the auxiliaries in the context of the integration of veterans into civilian life. This intervention can be applied in the context of prevention of disorders of the musculoskeletal system and as a comprehensive treatment in case of injury with which modern-day veterans can return from missions. An important part of physiotherapy intervention itself is also a psychological intervention.

Key words: Modern-day veterans. Mission. Intervention. Physiotherapy.

CHARAKTERISTIKA NOVODOBÝCH VÁLEČNÝCH VETERÁNŮ

Novodobé válečné veterány lze rozlišit z hlediska výhod:

- **Váleční veteráni – vojáci z povolání:** Vojáci ve služebním poměru mají stejný nárok na rozsah výhod podle zákona č. 221/1999 Sb., jako ostatní vojáci z povolání. Zvýhodnění vojáka nastává při odvelení vojáka na zahraniční operaci. Jedná se především o příplatky za hodnost, funkci a bezpečnostní rizika. Další výhodou je veřejné ocenění za osobní zapojení do bojové činnosti a preventivní a následná zdravotní péče;
- **Váleční veteráni – mimo činnou službu.** Vojákům, kteří nepobírají dávky důchodového pojištění, se poskytují rekreační pobyty s ozdravným programem. Dále se provádí každé dva roky preventivní prohlídky ve vojenských nemocnicích a je poskytována zdravotní ambulantní, specializovaná a ústavní péče;
- **Váleční veteráni – důchodci** (invalidní, starobní). Vojáci, kteří dosáhli důchodového věku, mohou čerpat podobné výhody jako váleční veteráni 2. světové války. Je to především příspěvek na stravování ve vlastních stravovacích zařízeních

MO, příspěvek na lázně a rekreace a také mohou požádat o umístění v Domově péče o válečné veterány, na sociálních lůžkách vojenských nemocnic či v LDN pro válečné veterány.

Ministerstvo obrany ČR zahájilo projekt 2012–2014 „*Začleňování válečných veteránů do civilního života*“ s důrazem na jejich uplatnění na trhu práce. Projekt byl podporovaný z Evropského sociálního fondu. Projekt byl určený pro válečné veterány, kteří končí služební poměr, nebo již skončil a trvalý pobyt mají v celé ČR.

Na základě § 5 odst. 2) zákona č. 170/2002 Sb., o válečných veteránech, může Ministerstvo obrany ČR válečným veteránům a jejich manželkám nebo manželům, družkám nebo druhům a registrovaným partnerům nebo partnerkám poskytovat finanční podporu na lázeňskou léčebně rehabilitační péči nebo rekreační pobyt.

PSYCHOSOCIÁLNÍ SLUŽBY V ARMÁDĚ

Součástí Armády České republiky jsou vojenští psychologové a vojenští kaplani, jež bývají součástí mírových i bojových misí, aby poskytovali především psychickou podporu.

Dalším důležitým člověkem v armádě je vojenský psycholog, který může být úspěšný pouze při spolupráci s jinými odborníky, jako je personalista (nově příchozí či odcházející vojáci, výskyt náročných životních situací apod.), právník (zaviněné a nezaviněné dopravní nehody, potíže se zákonem, výskyt zneužívání návykových látek apod.).

Náplní práce vojenského psychologa je např.:

- provádění psychologického vyšetření;
- provádění psychodiagnostické a psychoterapeutické práce, psychologického poradenství;
- podílet se na prevenci SNJ – sociálně nežádoucích jevů.

PSYCHICKÁ A ZDRAVOTNÍ PŘÍPRAVA NA MISI

Zdařile zvládnout psychickou a fyzickou zátěž může pouze voják, který je na zátěžové a stresové situace kvalitně připraven. Psychika člověka je částečně geneticky děděna a částečně je dána výchovou, učením a výcvikem. V dobře vedeném výcviku by měly v psychice vojáka vzniknout nové funkce a psychické vlastnosti, jež mu pomáhají zvládnout zátěžové a bojové situace. „*Psychická připravenost je tedy takový komplex substruktur psychiky, který svým regulujícím vlivem na jedné straně účinně potlačuje nežádoucí psychické stavy vznikající v důsledku působení zátěžových situací ve vojenských činnostech, na druhé straně zajišťuje aktivní a přiměřené jednání v nich, a tím úspěšné plnění funkčních povinností a bojových úkolů*“ (Vodrážka, 1994, s. 11–12).

Důležitá je také zdravotní příprava na zahraniční misi. Podmínkou pro výjezd na zahraniční misi je odborné lékařské vyšetření ve spádové vojenské nemocnici na oddělení nemocí z povolání. „*Součástí tohoto vyšetření je anamnéza, objektivní vyšetření, stomatologické a psychologické vyšetření, laboratorní vyšetření a eventuální*

další indikovaná vyšetření. Laboratorní vyšetření je prováděno v rozsahu: krevní obraz, základní biochemické vyšetření krve, chemické vyšetření moči a vyšetření močového sedimentu, stanovení povrchového antigenu viru hepatitidy B (HBsAg), sérologie syfilis, EKG a RTG hrudníku. Na základě těchto vyšetření je stanoven posudkový závěr, který má platnost 6 měsíců od data vystavení“ (Smetana, 2004, s. 23).

Důležitým prvkem před výjezdem do mise je prevence infekčních chorob, která se provádí očkováním. Očkování příslušníků ozbrojených sil, kteří vyjíždějí do zahraniční mise, nařizuje náčelník zdravotnické služby AČR. Vždy záleží na okolnostech a rizicích dané mise a vždy se přihlíží k mezinárodním zdravotnickým předpisům a doporučením a k aktuální epidemiologické situaci v místě nasazení kontingentu (Smetana, 2004).

Fyzická příprava je součástí celkové přípravy k výjezdu na misi. První předpoklad k výběru vojáka k účasti na zahraniční misi je splnění ročního přezkoušení fyzické zdatnosti, které by měl splnit každý voják. Pro lepší fyzickou zdatnost jsou v rámci přípravy naplánované zrychlené přesuny se zátěží, bojové cvičení a různé jiné činnosti namířené k navýšení fyzického potenciálu.

V zahraničních misích se vojáci setkávají s neznámými situacemi a součástí odborných znalostí se stává i zdravotnická příprava. Setkání s násilnou smrtí nebo nutnost pomoci kolegovi, jenž utrpěl vážné zranění, může být natolik šokující, že ovlivní jedincovu schopnost reagovat správně. Proto Armáda ČR za pomoci Ústavu normální anatomie a Ústavu soudního lékařství Lékařské fakulty Univerzity Palackého zahájily tuto formu přípravy. Tato příprava spočívá v účasti na soudní a patologické pitvě s odborným výkladem, kdy je většina vojáků poprvé přímo konfrontována se smrtí. Dále tyto ústavy pomáhají při výcviku specialistů zdravotnických odborností i vojáků, předurčených k poskytování první zdravotní péče na bojišti. Tato zdravotnická příprava se zdaleka neposkytuje všem vojákům, záleží většinou na odbornosti a funkci vykonávané v misi.

Opravdu zdravotnickou přípravu nemusí absolvovat všichni účastníci mise. Autory dále překvapilo zjištění, že se nesetkáváme s termínem rehabilitace a rekondice, jež je nezbytná před výjezdem na misi.

Psychologická intervence je nezbytná i po návratu domů. Mohou se projevit potíže intrapsychického rázu, jako je např. chronická vyčerpanost z boje, jež se obvykle projeví za několik týdnů, měsíců nebo i let po skončení války. Mezi příznaky lze zařadit i paranoii, stažení se z okolního světa, ztrátu smyslu pro humor či psychomotorický útlum. Chronická vyčerpanost z boje je velmi špatně léčitelná, a proto je velmi pravděpodobné, že se vojáci postižení touto chorobou nevrátí do služby (Vodrážka, 1994).

Dalším problémem je problematika sebevražd, ta je spojena s depresí, která je dána situačně nebo hormonálními změnami.

VOLNÝ ČAS JAKO SOUČÁST ŽIVOTNÍHO STYLU - VOLNÝ ČAS NA ZAHRANIČNÍ MISI I PO ZAHRANIČNÍ MISI

V současné společnosti je volný čas prázdný a jedinec není k ničemu nucen. Člověk se rozhoduje svobodně, jak s ním naloží. Z pedagogického hlediska by bylo

dobré, aby jedinec trávil volný čas kompenzováním jednostrannosti svého zaměstnání a regeneroval síly. I takto lze charakterizovat fyzioterapeutickou intervenci v dané oblasti.

PROFESE VOJÁKA Z POVOLÁNÍ MÁ SVÉ VÝHODY I NEVÝHODY

Za přednosti tohoto zaměstnání lze považovat kromě jiného odpovídající finanční ohodnocení, studijní volno při oficiálním studiu, dovolená v trvání 27 pracovních a 10 víkendových dní a různá náhradní volna, která se poskytují za služby a vojenská cvičení.

Po návratu z vojenské mise mají vojáci 5 pracovních dní na vyřízení osobních věcí a dalších 14 dní rehabilitací, které mohou i nemusí využít. Vojáci si často rovnou vybírají nahromaděné volno a dovolenou. Tento volný čas tráví převážně s rodinou, blízkými a přáteli. Nastává doba, kdy se vracejí k původním i nově nabytým zálibám a koníčkům.

Po návratu se mohou cítit nedocenění a hrozí vznik pracovních a služebních konfliktů. Návrat ke stereotypním pracovním návykům se může projevit jako syndrom vyhoření, protože vojáci začínají pochybovat o smyslu jejich práce. V misi si připadali důležití a vykonávali něco pro „dobro světa“, když pomáhali místnímu obyvatelstvu. Náhle opět vykonávají nezajímavou a stereotypní práci, která nemá žádný hmatatelný výsledek, a nedostává se jim pocitu seberealizace. Stává se, že takový voják buď žádá o povolení vyjet na další misi, nebo odchází do civilu.

Prevencí výše uvedených problémů, by měla sloužit novela zákona o vojácích z povolání uvádí, že vojákovi, který na zahraniční operaci strávil nejméně 90 dní v celku, může být poskytnuta mimořádná rehabilitace v trvání 14 kalendářních dnů. Tato mimořádná rehabilitace se musí uskutečnit nejpozději do 30 dní od příjezdu z mise a organizaci a náklady s ní spojené hradí ministerstvo obrany.

Návrat do osobního života nebývá jednoduchý, proto vojáci vyhledávají různou podporu. Nejčastěji uváděna je rodina či partnerské svazky. Důležité jsou i ostatní mezilidské vztahy. Zážitky a zkušenosti se později projevují v následném životě. Střelba, raketové útoky, zranění kolegů, to jsou těžce zapomenutelné situace. Vojáci si více cení svého zdraví i zdraví svých blízkých. Skutečnost, že mohli přijít o holý život, v nich zanechala pocit, že má význam vlastnit pouze důležité věci a udržovat jen kvalitní vztahy.

ZRANĚNÍ V MISI

Zranění se kategorizovala do následujících kategorií:

- **TZ – těžká zranění** – v lékařské zprávě bylo takto označeno, nebo použito označení „velmi vážné“ apod., nebo se sem přiřadily úrazy ohodnocené 100 a více body (většinou šlo o komplikované zlomeniny či mnohočetná zranění, vážná poranění hlavy a očí, včetně amputací končetin).

- **SZ – středně těžká zranění** – pod toto označení byla zahrnuta i zranění, která byla sice v lékařské zprávě označena jako lehká, nicméně rozsah zranění i přidělené body bolestného odpovídaly jiným úrazům označeným jako SZ, bodové rozpětí od 50 do 100 (výjimečně i více), např. zlomenina kosti pažní. Obvykle se jednalo o vážné zlomeniny či poranění nohou a kloubů, kde lze předpokládat trvalé následky, poškození uší (především po explozích), pohmožděniny větší části těla, popáleniny, částečnou amputaci prstů.
- **LZ – lehká zranění** – zařazovány jen úrazy, které vznikly při plnění úkolů v misi a jejich bodové hodnocení přesáhlo alespoň 10 bodů. Patří sem nekomplikované zlomeniny rukou či nohou, pohmožděniny malého rozsahu, větší tržné rány, pokousání zvířetem, pohmoždění ušních bubínků (následky explozí), vyrazení několika zubů apod. Trvalé následky by zde neměly být pro život omezující.

Tab. 1: Typy úrazů v rámci zahraničních misí

Typ události	
dopravní nehoda	Řadí se sem nehody jak při patrole, tak při převozu vojáků na jiné místo.
letecká nehoda	Jedná se o zřícení vrtulníku 8. ledna 1998 krátce po startu u základny praporu SFOR v Bosenské Krupě.
napadení nepřítelem	Napadení hlídky, patroly, základny střelbou, raketovým útokem či jiným obdobným způsobem.
nástražný systém	Najetí vozu či našlápnutí na nástražný systém (někdy šlo jen o rozbušku k systému výstrahy před vlastním stanovištěm).
hlídka	Úrazy během strážní služby na stanovišti, pokud nešlo o výše uvedený typ události (obvykle šlo o nepozornost).
patrola	Úraz vznikl během přesunu jednotky či na patrole, příčinou bylo např. jízda po nerovném terénu, špatný dopad při seskoku z vozidla, omrzliny, pokousání psem.
jiné	Šlo o jiný typ události. Některá zranění vznikla během výcviku, např. střelb, případně nejde o zranění spojené přímo s posláním mise. V jednom případě jde o vážný úraz na cestě do ČR.

(zdroj: Meca, 2011)

Typ události

- dopravní nehoda: řadí se sem nehody jak při patrole, tak při převozu vojáků na jiné místo.
- letecká nehoda: jedná se o zřícení vrtulníku 8. ledna 1998 krátce po startu u základny praporu SFOR v Bosenské Krupě.
- napadení nepřítelem: napadení hlídky, patroly, základny střelbou, raketovým útokem či jiným obdobným způsobem.
- nástražný systém: najetí vozu či našlápnutí na nástražný systém (někdy šlo jen o rozbušku k systému výstrahy před vlastním stanovištěm).
- Hlídka: úrazy během strážní služby na stanovišti, pokud nešlo o výše uvedený typ události (obvykle šlo o nepozornost).
- Patrola: úraz vznikl během přesunu jednotky či na patrole, příčinou bylo např. jízda po nerovném terénu, špatný dopad při seskoku z vozidla, omrzliny, pokousání psem.
- Jiné: šlo o jiný typ události. Některá zranění vznikla během výcviku, např. střeleb, případně nejde o zranění spojené přímo s posláním mise. V jednom případě jde o vážný úraz na cestě do ČR. Dále šlo o případy, kde nebylo možné událost.

REHABILITACE

Pojem rehabilitace se začal používat za první světové války ve Spojených státech amerických. Pohybová aktivita je nedílnou součástí systému koordinované rehabilitace, která zahrnuje složku léčebnou, pracovní, sociální, výchovnou a také pedagogickou. Tyto složky rehabilitace by měly být součástí péče o novodobé válečné veterány. Důvodem byla právě snaha vrátit vojáky, kteří se vrátili z válečné fronty a utrpěli zranění s těžkými následky. Snahou bylo pomoci jim se vrátit do aktivního života. Proto vznikl v roce 1918 Soldiers Rehabilitation Act – zákon o rehabilitaci vojáků. U nás prošla rehabilitace velkými změnami v průběhu vývoje. Velkou roli sehrála i druhá světová válka a založení dr. B. Karpinem rehabilitační ústav v Kladrubech. Nyní v české republice převládá v rehabilitaci pojetí léčebně – preventivní, čímž se liší od jiných zemí, kde rehabilitace usiluje především o společenské začlenění.

Fyzioterapie – z řeckého fysis – síla přírodní a therapia – léčení, kdy využíváme různé formy energií. Mezi základní terapeutické postupy patří postupy kinezioterapeutické. Dále je to ergoterapie, fyziatrie, která využívá energii pohybovou, mechanickou, tepelnou, chemickou, elektrickou, světelnou, akustickou, a jejich kombinaci, balneologie a myoskeletální medicína. Rehabilitační inženýrství s využitím nejmodernějších robotických přístrojů, jež se v posledních letech objevují na trhu a jsou poměrně hojně využívány na celé řadě pracovišť v rámci komplexní fyzioterapeutické péče. Všechny tyto uvedené součásti komplexní fyzioterapeutické péče jsou využívány zejména u novodobých válečných veteránů vracejících se z misí, a to jak v rámci preventivní péče, tak v rámci vlastní terapie po nějakém úrazu.

Tab. 2: Využití pohybové aktivity na specifické zdravotní problémy

	onemocnění	Snižuje riziko	Redukuje symptomy	Zlepšuje stav
onemocnění srdce, krevního běhu a dýchacího systému	ischemická choroba srdeční	+++	+++	++
	chronické plicní obstrukční onemocnění	+	+	+
	astma	+	+	
	cévní mozková příhoda	+	++	++
	hypertenze	+		+++
metabolická onemocnění	DM II. typu	+++	+++	+++
	obezita	++	++	+++
	osteoporóza	++		
nádorové onemocnění	rakovina plic	+		
	rakovina prostaty	+	+	++
	rakovina tlustého střeva	+++	++	++
	rakovina prsu	++	+	++
jiné	deprese	++	++	++
	stres	++	++	++
	alzheimerova choroba	+		++
	úzkost	++	++	+++

Vysvětlivky: + malý efekt, ++ střední efekt, +++ silný efekt (Kalman, Hamřík, Pavelka, 2009)

V případě rehabilitace jde o koordinované a plynulé úsilí společnosti s cílem sociální integrace jedince. Tento proces zahrnuje zdravotnickou, vzdělávací, pracovní, sociální, technickou, kulturní, legislativní, ekonomickou, organizační i politickou problematiku. V současnosti se používá pojem ucelená rehabilitace, která je definovaná jako vzájemně provázaný, koordinovaný a cílený proces, jehož náplní je minimalizovat důsledky zdravotního postižení jednotlivců s cílem optimálního začlenění do společnosti. Jedná se tedy o kombinované a koordinované využití lékařských, sociálních, výchovných a pracovních prostředků pro výcvik nebo znovuzískání co možná nejvyššího stupně funkční schopnosti. Pod pojmem Rehabilitace novodobých válečných veteránů máme na mysli využití ucelené rehabilitace, kdy je vhodné využít všech oborů léčebné rehabilitace

ZÁVĚR

Péče o válečné veterány je stále významnou prioritou, kterou zmiňuje i Bílá kniha o obraně. Do péče o válečné veterány patří i fyzioterapeutická intervence. Naše zkušenosti ukazují, že fyzioterapeutická intervence má své opodstatnění stejně jako např. pracovní poradenství pro válečné veterány, psychologické poradenství, rekvalifikační kurzy, sociální pomoc.

Při indikaci fyzioterapeutické intervence je nutné brát v úvahu i jednotlivé skupiny válečných veteránů. Váleční veteráni - vojáci z povolání, váleční veteráni - mimo činnou službu, váleční veteráni - důchodci (invalidní, starobní).

Seznam použité literatury

1. AUTORSKÝ KOLEKTIV. *Základy vojenské psychologie*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1985. 662 s. ISBN 80-7261-117-8
2. DZIAKOVÁ, Olga. *Vojenská psychologie*. Praha: Triton, 2009. Psyché (Triton). ISBN 978-80-7387-156-7.
3. KALMAN, Michal, Zdeněk HAMŘÍK a Jan PAVELKA. *Podpora pohybové aktivity: pro odbornou veřejnost*. Olomouc: ORE-institut, 2009. ISBN 978-80-254-5965-2.
4. KOLÁŘ, Pavel. *Rehabilitace v klinické praxi*. Praha: Galén, c2009. ISBN 978-80-7262-657-1.
5. MÁČEK, Miloš a Jiří RADVANSKÝ. *Fyziologie a klinické aspekty pohybové aktivity*. Praha: Galén, c2011. ISBN 978-80-7262-695-3.
6. MECA, Viktor. Analýza hlavních problémů novodobých válečných veteránů mimo činnou službu s důrazem na uplatnění na trhu práce. In *Vojenské rozhledy*. 2011. roč. roč. 20 (52), č. 2, s. 114–129, ISSN 1210-3292
7. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.
8. SMETANA, J. Protiepidemické zabezpečení vojáků armády České republiky před výjezdem a po návratu ze zahraniční mise. In *Vojenské zdravotnické listy*. 2004. roč. 73, č. 2. Hradec Králové: Univerzita obrany. ISSN 0372-7025
9. VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence: [krize v životě člověka: formy krizové pomoci a služeb]*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-696-9.
10. VODRÁŽKA, R. *Psychologická příprava ve výcviku a v boji*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 1994. 60 s. ISBN 80-85469-68-5
11. MINISTERSTVO OBRANY ČR. Benefity pro novodobé válečné veterány. [on line]. 2010. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://www.veterani.army.cz/htm/2_3.html>
12. MINISTERSTVO OBRANY ČR. Novodobý válečný veterán. [on line]. 2010. [cit. 2012-01-20]. Dostupné z: <http://www.veterani.army.cz/htm/2_0.html>
13. MINISTERSTVO OBRANY ČR. Psychologická podpora válečných veteránů v civilu. [on line]. 2010. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://www.veterani.army.cz/htm/5_1.html>

Kontakt na autory

Mgr. Monika Kimličková

doktorand I. LF UK Praha, FBMI ČVUT,

FBMI, ČVUT v Praze, katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva, Sportovců 2311, Kladno,

e-mail: monika.kimlickova@fbmi.cvut.cz

Mgr. Irena Novotná
doktorand FTVS UK Praha,
FBMI ČVUT v Praze, katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva, Sportovců
2311, Kladno, mail: e-mail: irena.novotna@fbmi.cvut.cz

MULTIKULTURALITA U ÚČASTNÍKŮ ZAHRANIČNÍCH MISÍ

Ing. Denisa Charlotte Ralbovská, MUDr. Ing. Robin Šín, MBA

Souhrn

Článek pojednává o problematice využití multikulturních znalostí u pracovníků pomáhajících profesí, kteří se účastnili zahraniční mise humanitárního nebo vojenského charakteru. Zejména se zaměřuje na specifika jednotlivých kultur, se kterými přichází pracovníci na své misi do styku. Výzkumná část článku vymezuje cíle, hypotézy a popisuje výzkumný vzorek. Cílem našeho výzkumu bylo zjistit povědomí pracovníků o tradicích a zvyklostech jiných kultur, dále také zjistit míru kulturního šoku a zmapovat problémy v komunikaci s místními obyvateli. Data jsme přehledně zpracovali do tabulek a grafů. Závěrem jsme shrnuli výsledky a cíle práce.

Klíčová slova: Zahraniční mise. Kulturní šok. Multikulturalita. Humanitární pomoc.

Summary

This article's purpose is the subject of multicultural knowledge application on members of aid professions who participated in humanitarian or military missions abroad. It focuses on the specifics of different cultures with whom the professionals cooperate on their mission. The research part of the article defines the objectives, hypotheses and describes research sample. The aim of our research was to determine the awareness of workers about the traditions and customs of other cultures, as well as to determine the degree of culture shock and map out problems in communicating with the locals. The data are summarized in tables and graphs. At the end is summarization of results and objectives.

Key words: Foreign missions. Cultural shock. Multiculturalism. Humanitarian aid.

ÚVOD

Zahraniční humanitární pomoc je součástí celku poskytování pomoci potřebným v reakci na aktuální potřebu uspokojení základních životních potřeb v dané oblasti. Pracovníky, kteří tuto pomoc poskytují lze souhrnně označit za pomáhající profese. Ti fungují tam, kde selhali možnosti běžné mezilidské pomoci a jsou schopni v nelehkých podmínkách tuto pomoc nahrazovat. To samozřejmě klade vysoké nároky na jejich psychickou i fyzickou odolnost, zejména pokud svoji profesi vykonávají v prostředí, které má jiné zvyky, tradice, normy atd.

Díky globálně propojenému světu je setkávání odlišných kultur zcela běžnou záležitostí, zejména díky otevření států vůči okolnímu prostředí. Stát již není uzavřenou jednotkou na té či oné straně barikády, ale hráčem na mezinárodním poli. Tento stav se projevuje zejména účastí v mezinárodních celcích. Mezníkem v oblasti zahraniční politiky České republiky byl zejména vstup do Severoatlantické aliance (NATO) v roce 1999. Tento vstup s sebou přinesl mimo jiné i nutnost plnění mezinárodních závazků, mezi které spadá i účast na zahraničních misích. NATO dlouhodobě poskytuje humanitární pomoc v globálním měřítku a má vybudovaný systém pohotové reakce na humanitární krize různého charakteru. Metod jak poskytovat humanitární pomoc je

několik. Jedná se o pomoc dlouhodobou i krátkodobou, materiální, finanční, zdravotní, sociální nebo také vyslání expertů na místo zasažené krizí. Aby tato realizace humanitární pomoci byla úspěšná, je mimo jiné důležité sociokulturní zmapování prostředí, kam je pomoc poskytována. Mimo jiné se jedná i o oblasti, kde určující roli v životě obyvatel sehrává náboženství, kultura a tradice. Proto je nezbytné, aby se pracovníci pomáhajících profesí v této oblasti orientovali.

Cílem humanitární pomoci je zamezit ztrátám na životech a zmírnit lidské utrpení způsobené přírodní či lidmi způsobenou katastrofou nebo ozbrojeným konfliktem. Dále jde též o pomoc zemím a regionům zasaženým dlouhodobou, komplexní humanitární krizí.

Severoatlantická aliance samozřejmě není jedinou organizací, která poskytuje zahraniční humanitární pomoc. Pro účely výzkumu v této oblasti jsme se obrátili na další dvě významné složky, které se do humanitárních aktivit zapojují. Jedná se o organizaci Lékaři bez hranic a Diakonie Českobratrské církve evangelické.

Pracovníci pomáhajících profesí se na misích často setkávají s několika bariérami, které jim ztěžují poskytování pomoci potřebným. Jedná se zejména o odlišné prostředí, jazykovou bariéru, složitou životní situaci zasažených a další. Důležitou součástí jejich práce je umění naslouchat a porozumět potřebám obyvatelstva, projevit empatii a pozitivně ovlivnit překonávání krize.

PRŮBEH VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Pro potřeby zpracování výzkumného šetření byla zvolena metoda kvantitativního šetření pomocí nestandardizovaného anonymního dotazníku. Toto šetření bylo zahájeno 1.2 2016 a ukončeno bylo 30. 5. 2016.

STANOVENÍ VÝZKUMNÉHO VZORKU

Výběr respondentů probíhal na základě splnění podmínky účasti na misi vojenského nebo humanitárního charakteru. Dotazníky jsme rozeslali mezi příslušníky Armády České republiky, dobrovolníky neziskové organizace Diakonie Českobratrské církve evangelické a pracovníky humanitární neziskové organizace Lékaři bez hranic. Respondenti byli následně rozděleni dle jejich příslušnosti k těmto organizacím a nebyli limitováni věkem, pohlavím, vzděláním ani délkou praxe.

Respondentů, kteří byli příslušníky Armády České republiky, bylo celkem 58, což ve výsledku představovalo 43%. Dále byli mezi respondenty obsaženi pracovníci Lékařů bez hranic, těch bylo celkem 31, což představovalo 23%. Další složkou respondentů byli dobrovolníci Diakonie Českobratrské církve evangelické, celkem 27 respondentů, tedy 20%. Poslední část tvořili respondenti, kteří spadají do kategorie jiné. Těchto respondentů se vyskytlo 19, což představovalo 14%. Celkově se tedy výzkumného šetření účastnilo 135 respondentů.

VÝSLEDKY PRŮZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

První část dotazníku se zaměřovala na zjištění obecných informací.

Nejvyšší procento respondentů (24,4%) se nacházelo ve věkové kategorii 41-45 let. Respondentů ve věkové kategorii 25-30 let bylo celkem 11,8%, kategorii 31-35 let tvořilo 19,3% respondentů a kategorii 36-40 let 23%. Dále jsme zaznamenali 12,6% respondentů ve věku 46-50 let, 5,2% v kategorii 51-55 let a poslední kategorii tvořili respondenti, kteří uvedli možnost jiné (3,7%).

Tab. 3: Nejvyšší ukončené vzdělání respondentů

nejvyšší ukončené vzdělání	počet respondentů	procentuální podíl
středoškolské vzdělání	21	15,5 %
vyšší odborné vzdělání	23	17,1 %
vysokoškolské (I. stupně)	34	25,2 %
vysokoškolské (II. stupně)	45	33,3 %
vysokoškolské (III. stupně)	12	8,9 %
celkově	135	100 %

Z průzkumného vzorku 135 respondentů ukončilo středoškolské vzdělání celkem 15,5% respondentů, vyšší odborné vzdělání dosáhlo 17,1% a vysokoškolského vzdělání dosáhlo 67,4% respondentů.

Tab. 4: Typ vzdělání respondentů

typ vzdělání	počet respondentů	procentuální podíl
nelékařský studijní obor	56	41,5 %
studium medicíny	47	34,8 %
jíný	32	23,7 %
celkově	135	100 %

Celkem 41,5% uvedlo nelékařský studijní obor jako typ dosaženého vzdělání, dále 34,8% uvedlo studium medicíny a 23,7% respondentů uvedlo možnost jiné.

Tab. 5: Charakter absolvované mise

charakter mise	počet respondentů	procentuální podíl
vojenský	58	43 %
humanitární	77	57 %
jíný	0	0 %
celkově	135	100 %

Tab. 6: Počet absolvovaných misí

počet absolvovaných misí	počet respondentů	procentuální podíl
jednou	32	23,7 %
dva až pět krát	56	41,5 %
šest až deset krát	43	31,8 %
více než deset krát	4	3 %
celkově	135	100 %

Respondenti, kteří se účastnili mise jednou, tvořili 23,7%. Ti, co ji absolvovali 2, až 5 krát tvořili 41,5%, dále kategorii 6 až 10 krát uvedlo 31,8% a více než 10 krát se mise účastnilo 3% respondentů.

Tab. 7: Stát mise

stát mise	počet odpovědí	procentuální podíl
Afganistán	67	31,7 %
Haity	36	17,1 %
Saudská Arábie	24	11,3 %
Pákistán	13	6,2 %
Státy Afriky	44	20,9 %
jiný	27	12,8 %
celkově	211	100 %

Nejpočetnější skupinu respondentů tvořili ti, co svou misi absolvovali v Afghánistánu (31,7%). Druhou nejpočetnější skupinou byli respondenti, kteří se účastnili mise ve státech Afriky (20,9%), dále celkem 17,1% uvedlo možnost Haity, 11,3% Saudskou Arábii a 6,2% respondentů označilo Pákistán. 12,8% respondentů uvedlo možnost jiné.

Další skupina otázek v dotazníku se týkala zkušeností z absolvovaných misí.

Tab. 8: Intenzita kulturního šoku

intenzita kulturního šoku	počet respondentů	procentuální podíl
1	12	8,9 %
2	17	12,6 %
3	20	14,8 %
4	34	25,2 %
5	47	34,8 %
neprožíval/a jsem kulturní šok	5	3,7 %
celkově	135	100 %

V otázce číslo 7 jsme zjišťovali míru kulturního šoku a intenzitu negativních emocí na stupnici od 1 do 5. Vyšší intenzitu negativních emocí zažívalo 81 respondentů, což tvořilo 60 %. Nejvyšší, 5 stupeň negativních emocí uvedlo 47 (34,8 %) respondentů a 4 stupeň negativních emocí 34 (25,2 %) respondentů. Pouze 3,7% respondentů neprožívalo žádný kulturní šok.

Tab. 9: Absolvování výuky zaměřené na všeobecnou nebo multikulturní komunikaci

absolvování výuky zaměřené na všeobecnou nebo multikulturní komunikaci	počet respondentů	procentuální podíl
ne, v průběhu vzdělávání jsem se nesetkal/la s výukou všeobecné komunikace a ani multikulturní komunikace	9	6,6 %
ano, ale pouze teoreticky zaměřenou výuku všeobecné komunikace	34	25,2 %
ano, teoreticky i prakticky zaměřenou výuku všeobecné komunikace	47	34,8 %
ano, ale pouze teoreticky zaměřenou výuku multikulturní komunikace	26	19,3 %
ano, teoreticky i prakticky zaměřenou výuku multikulturní komunikace	19	14,1 %
celkově	135	100 %

V otázce 8 jsme zjišťovali, zda u respondentů proběhla výuka zaměřená na multikulturní komunikaci a to praktická i teoretická. Pouze 19 respondentů což tvořilo 14,1 %, se setkala s prakticky i teoreticky zaměřenou výukou multikulturní komunikace.

Tab. 10: Význam slovní zásoby, uplatňování aspektů multikulturní komunikace a používání výstižných formulací, při komunikaci s klientem pocházejícím z jiné kultury

význam komunikace na navázání profesionální interakce	počet respondentů	procentuální podíl
1 - vůbec to neplatí	0	0 %
2 - někdy to platí, někdy ne	7	5,2 %
3 - platí to pouze částečně	18	13,3 %
4 - v podstatě je to pravda	43	31,9 %
5 - je to absolutní pravda	67	49,6 %
celkově	135	100 %

V otázce číslo 9 jsme zjišťovali názor respondentů na tvrzení, že při poskytování pomoci jedincům z jiných kultur je důležité uplatňovat multikulturní komunikaci, bohatou slovní zásobu a používat výstižné formulace. Ohodnocení proběhlo na stupnici

od 1 do 5. Vyšší hodnoty významu slovní zásoby, uplatňování aspektů multikulturní komunikace a používání výstižných formulací, při komunikaci s klientem pocházejícím z jiné kultury uvedlo 110 respondentů, což tvořilo 78,8 %. Odpověď typu v podstatě je to pravda uvedlo 43 (31,9 %) respondentů a odpověď typu je to absolutní pravda uvedlo 67 (46,9 %) respondentů.

Tab. 11: Význam jazykové bariéry a neschopnosti adekvátně zprostředkovat informace na průběh poskytování odborné pomoci

význam jazykové bariéry a neschopnosti adekvátně zprostředkovat informace na průběh poskytování odborné pomoci	počet respondentů	procentuální podíl
1 - vůbec to neplatí	0	0 %
2 - někdy to platí, někdy ne	11	8,1 %
3 - platí to pouze částečně	21	15,6 %
4 - v podstatě je to pravda	54	40 %
5 - je to absolutní pravda	49	36,3 %
celkově	135	100 %

Otázka číslo 10 se týkala názoru respondentů na tvrzení, že jazyková bariéra a neschopnost adekvátně zprostředkovat informace má zásadní vliv na průběh poskytování odborné pomoci. Vyšší hodnoty významu jazykové bariéry a neschopnosti adekvátně zprostředkovat informace na průběh poskytování odborné pomoci uvedlo 103 respondentů, což tvořilo 76,3 %. Odpověď typu v podstatě je to pravda uvedlo 54 (40 %) respondentů a odpověď typu je to absolutní pravda uvedlo 49 (36,3 %) respondentů.

Tab. 12: Způsob zájmu respondentů o problematiku kulturně relevantní péče

způsob zájmu respondentů o problematiku kulturně relevantní péče	počet odpovědí	percentuálně podíl
samostudiem odborné literatury	82	36 %
internetové zdroje	67	29,3 %
účastí na kurzech v rámci celoživotního vzdělávání	49	21,5 %
svoje vědomosti považují za dostačující a nemám potřebu je rozšiřovat	18	7,9 %
nemám zájem o získávání vědomostí v této oblasti	5	2,2 %
jiný způsob získávání vědomostí	7	3,1 %
celkově	228	100 %

V otázce číslo 11 byli respondenti dotazováni na zájem o problematiku kulturně relevantní péče, a jakým způsobem získávají znalosti z tohoto oboru. Na tuto otázku bylo možno odpovědět více možnostmi. Nejoblíbenější metodou získávání informací (36%) představovalo samostudium odborné literatury. Druhým nejčastějším zdrojem (29,3%) byl internet. Pouhé 2,2% respondentů odpovědělo, že nemá zájem o získávání vědomostí z této oblasti.

ZÁVĚR

„Je to ale smutná epocha, když je snadnější rozbít atom, než zničit předsudky.“

Albert Einstein

V tomto příspěvku jsme prezentovali výsledky výzkumu, který byl zaměřen na využití znalostí z oboru multikulturality u členů pomáhajících profesí, kteří se účastnili zahraniční mise. Zejména jsme se zaměřili na otázku kulturního šoku a komunikace s klienty pocházejícími z odlišného sociokulturního prostředí. Výsledky výzkumu poukazují na fakt, že pouze 3,7% dotazovaných respondentů neprožilo kulturní šok. Výkon tohoto náročného povolání v cizím prostředí s sebou přináší složité emoce, doposud nepoznané situace a nutí jedince zaujmout postoje k zásadním otázkám. Dále také vyžaduje respektování zvyklostí a konání druhého jedince, to se musí opírat o pevné základy empatie, sociální inteligence a respektu k druhým. Zmírnění prožívání kulturního šoku napomáhají kurzy odborné přípravy, studium odborné literatury a speciální kurzy zaměřené na multikulturní komunikaci. Je důležité klást důraz na kvalitní vzdělávání v této oblasti.

Závěrem lze konstatovat, že výkon povolání v pomáhajících profesích musí jít ruku v ruce s lidskostí, empatií a respektem. Strach, či předsudky jedince brzdí v kvalitní poskytování pomoci druhým.

Kontakt na autory

Ing. Denisa Charlotte Ralbovská

České vysoké učení technické v Praze

Fakulta biomedicínského inženýrství

Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva

Sportovců 2311, 272 01 Kladno

e-mail: denisa.ralbovska@gmail.com

MUDr. Ing. Robin Šín, MBA

Zdravotnická záchranná služba Plzeňského kraje

Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva,

Fakulta biomedicínského inženýrství

České vysoké učení technické v Praze.

e-mail: robin.sin@zzspk.cz

PARTNERSKÉ VZTAHY V RODINÁCH POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍ

Ing. Roman Říha; Mgr. Radim Kuba

Souhrn

O tom, že se vliv povolání může přelévat do rodiny a naopak, reportuje několik studií. Není důvodu se domnívat, že by to mu mělo být jinak u pomáhajících profesí (hasiči, policisté, lékaři, zdravotničtí záchranáři, zdravotní sestry). V návaznosti na to, že více než 50 % manželství končí rozvodem, je obzvláště důležité určit, jakou měrou může výkon profese ovlivňovat rodinnou stabilitu. Bohužel nejen v České republice bylo problematice partnerského života členů pomáhajících profesí dosud věnováno jen velmi málo pozornosti, ačkoliv se jedná o velice důležité faktory, které ovlivňují i výkon a pracovní nasazení pracovníků. Cílem příspěvku je nastínit především psychologická a sociologická specifika pramenících z výkonu profese v rámci integrovaného záchranného systému.

Klíčová slova: Přenos stresu. Partnerské vztahy. Pomáhající profese. Integrovaný záchranný systém.

Summary

The fact that the influence of the profession might spill over into the family and vice versa, reports several studies. There is no reason to believe that he would be any different in the helping professions (firemen, policemen, doctors, paramedics, nurses). Following that, more than 50% of marriages end in divorce, it is particularly important to determine how much they can influence the profession of family stability. Unfortunately, not only in the Czech Republic it was the issue of partner life members of the helping professions far received very little attention, even though it is extremely important factors that also affect the performance and commitment of staff. The aim of this paper is to outline the psychological and sociological specifics stemming from the profession within the integrated rescue system.

Keywords: Transfer stress. Partner relations. Helping professions. Integrated rescue system.

VLIV VÝKONU PROFESE NA PARTNERSKÉ VZTAHY

Na úvod je nutné zmínit, že existují rozdíly v percepci emočního prožívání výkonu povolání mezi pohlavími. Ženy po náročném dnu mívají tendenci být více rozněvané, zatímco muži bývají spíše uzavření a méně rozčilení (Schulz et al., 2004).

Spokojenost partnerů s kvalitou rodinného života je asociována spíše s emoční interferencí z práce (napětí, podrážděnost, výbušnost) než se strukturálními kvalitami práce (např. počet hodin strávených v práci) (Jackson et al., 1985). Kvalitativní studie ukazují, že fyzické i psychické vyčerpání v práci je pak přenášeno formou zloby a negativních emocí na příslušníky domácnosti (Repetti, 1987). Negativní nálada (ústíci např. z nepříjemných pracovních zážitků) jednoho z partnerů je pak asociována s tím, že druhý partner se domnívá, že ten první má negativní pocity z celého vztahu jako

takového (lze říct, že dochází k jakési generalizaci) (Thompson & Bolger, 1999). Dva nejvýznamnější faktory ovlivňující výsledný efekt práce na manželství jsou stres a vyčerpání (Roberts & Levenson, 2001). Fyzické vyčerpání pak může způsobovat podrážděnost, subjektivně menší prožívání štěstí a úzkostlivost (Zedeck et al., 1988). Na základě šestitýdenních deníkových záznamů několika manželských párů bylo zjištěno, že když byli manželé ve stresu více dnů po sobě, tak už druhý den docházelo k určité habituaci (kromě konfliktních interpersonálních situací). Ve dnech následujících po určitém stresu bývala nálada osob lepší, než jaká by byla, pokud by k vystavení stresoru nedošlo (Bolger et al., 1989). Roberts & Levenson (2001) popisují zajímavou a vcelku logickou kaskádu dějů:

Pokud je člověk ve stresu, tak se napětí přenáší na partnera a rodinu.

Ovšem tímto přístupem prožívá dotyčný stres hned na dvou úrovních:

- přímo od stresoru a
- díky disharmonii v rodině.

Čímž se však ještě více snižuje pracovní akceschopnost. Dochází k tomu, že člověk hůře uvažuje a řeší problémy, což je u příslušníků IZS neoddiskutovatelným problémem.

Zkoumání vlivu práce na manželství a na manželské interakce je důležitým východiskem pro dosažení porozumění vlivu práce na větší rodinné jednotky. Několik výzkumných týmů studovalo vliv práce na manželství pomocí sebehodnotících dotazníků a hloubkových rozhovorů (např. Larson et al., 1994; Leiter & Durup, 1996), ale v podstatě žádná z těchto prací nesledovala skutečné párové interakce (Crouter & Helms-Erikson, 1997). Sledování interakcí však umožňuje zkoumat, jakým způsobem přenáší jeden z partnerů stres z práce do domácnosti a zda je tím ohrožováno samotné partnerství (Roberts & Levenson, 2001).

Základní faktory pro přenos stresu jsou:

- den v týdnu,
- stres z nějaké jiné události,
- u dětí jsou ale i vlivy sezón (prázdniny) (Almeida et al., 1999).

Přenos stresu v manželství může být spojen například s časovým rozvržením práce – to interferuje s časem, který by měl být věnovaný pouze manželům (Moen, 1992). Některé studie naznačují, že spokojenost žen v manželství nemusí být negativně závislá na práci manžela v tom smyslu, že primárně nejde o počet hodin, které stráví manžel v práci. Pokud pracuje delší dobu, ale je jeho emoční stav je v pořádku, tak manželský život netrpí (a obráceně, pokud pracuje kratší dobu, ale je ve stresu, tak manželství může trpět) (Barling, 1984). Je však samozřejmé, že se musí brát v úvahu další faktory jako počet hodin, které mají manželé spolu či které muž může věnovat výchově dětí – záleží na kvalitě využitelného času, ne na kvantitě. Bylo prokázáno, že pokud je muž ve svém zaměstnání spokojený (včetně percepce organizace práce), tak je více spokojený i partner s kvalitou jejich manželství (Barling, 1984). Thompson &

Bolger (1999) potvrzují výše uvedený efekt (když se jeden partner cítí ve stresu a v depresi z práce, tak druhý partner hodnotí kvalitu vztahu jako nižší). Zde ovšem docházelo k časovým změnám; efekt postupně přestával být signifikantní (čím déle studie trvala – byla na 35 dnů). Vliv střídání směn v práci a nočních směn jako takových na zdraví, partnerský a rodinný život popsal ve své práci Costa (1996).

Jako největší problémy jsou uvedeny:

- rozladěné denní biorytmy,
- udržování partnerského života,
- méně času na výchovu dětí,
- nedostatek sociálních kontaktů,
- problémy se spánkem,
- stravování,
- různé nemoci – od žaludečních vředů až po deprese a úzkostlivost (ženy jsou však ovlivňovány jiným způsobem).

Pokud má partner směnnou pracovní dobu, bylo zjištěno, že vliv na kvalitu partnerství má i přítomnost dětí, pohlaví partnera a doba trvání manželství. U mužů s dětmi je 6× větší šance na rozvod, u žen s dětmi 3× větší (Presser, 2000). Střídání pracovních směn negativně ovlivňuje rodinný život a zvyšuje o 7-11 % pravděpodobnost rozvodu. Vysoce negativně byly ovlivněny všechny sledované faktory:

- spokojenost v manželství,
- interakce,
- četnost hádek,
- obecné problémy,
- sexuální problémy,
- problémy s dětmi (White & Keith, 1990).

Je vhodné, aby organizace pracovala i s partnery zaměstnanců, podporovala je a komunikovala s nimi. Mimo jiné se tím zvyšuje i míra oddanosti vlastních pracovníků (Orthner & Pittman, 1986). Když je člověk sám spokojený v práci, tak je obecně spokojenější se svým rodinným životem. To může být důvod, proč se pak lépe cítí i druhý partner a je i spokojenější se svojí prací (Pittman & Orthner, 1988). Navíc stres přenesený z pracovního života může vyústit v tendence ukončit pracovní poměr, může způsobit menší účast při výchově dětí, vyvolat psychosomatické problémy a emoční stres partnera (Zedeck et al., 1988; Burke, 1993; Levenson et al., 1994).

Nelze nezmínit, že pokud je přítomno napětí mezi manželi, je bohužel obvykle přenášeno i na děti (Almeida et al., 1999). Nehledě na to, že více dětí a přítomnost dětí nízkého věku může způsobit dokonce nárůst napětí v rodině (Belsky & Pensky, 1988).

SPECIFIKA POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍ

Pro vyrovnávání se se stresem po zásahu (hasičů, policie, paramediků) byly pomocí faktorové analýzy zjištěny 4 základní strategie:

- hledání významu (angl. seeking of meaning),
- získávání zkušeností skrze individuální činnost (angl. regaining mastery through individual action),
- získávání zkušeností skrze mezilidské vztahy (angl. regaining mastery through interpersonal action),
- filozofické rozjímání (angl. philosophical self-contemplation) (McCammon et al., 1988).

POLICIE

Policejní práce je považována za jednu z nejvíce stresujících, a proto mohou její příslušníci častěji vykazovat sklony k manželským dysfunkcím, alkoholismu, domácímu násilí a sebevraždám (Anshel et al., 1997). Pracovně-rodinné konflikty jsou u policistů vysoce závislé na obecné míře spokojenosti v práci, výši mzdy, vedení, možnosti povýšení a spolupracovnících (Howard et al., 2004). Bylo zjištěno, že období většího stresu policistů označovali jejich partneři jako období partnerských neshod (Burke, 1993). Typické rysy spojené s výkonem policejní služby jsou dominance, autorita, nižší míra sentimentu. Což je však v jasném rozporu s kooperací v manželství (Miller, 2007). Vlivem práce jsou policisté často více podezřívaví, ostražití, obecně nedůvěřiví k lidem a jejich motivům. Jsou také cyničtější a jejich partneři se velmi často cítí „jako u výslechu“ (Duran, 1999; Blum & Blum, 2000).

Policisté ve stresu častěji vykazují:

- podrážděnost/rozhněvanost,
- větší izolaci od rodiny (tráví více času bez ní),
- nižší angažovanost do rodinných událostí,
- častěji mají neuspokojivá manželství (Jackson & Maslach, 1982).

Mnoho policistů má tendence kolem své osoby vytvářet intenzivní ochranou zónu – až moc velký odstup od zážitků, prožitých v práci. Někdy se sice obrátí s žádostí o podporu na partnera, ale náhle se zase stáhnou a nechtějí o tom hovořit – to vše si vybírá svoji daň na manželství (Reese, 1987). Ovšem důležitým faktem vyplývajících ze statistik je, že riziko rozvodů u policistů není o moc vyšší než v běžné populaci – pokud manželství přežije první 3 roky, je riziko v porovnání s ostatními páry srovnatelné (Miller, 2007).

Když policisté uváděli více stresu v práci, vykazovali pak obecně nižší sklony k projevům agresivního chování (Roberts et al., 2013). Studie rovněž zjistila nižší tendence policistů k opětování projevů agresivního chování manželky a naopak vyšší míru opětování náklonnosti. U manželek byly zjištěny opačné trendy – manželky ve vyšší míře opětovaly projevy agresivity manžela a naopak v nižší míře projevy

náklonnosti. Uvedené výsledky tedy naznačují, že strategie mohou být různé, že přenos může být nesymetrický a odlišně působit na oba partnery. Partnerky policistů se musí vyrovnávat s obtížemi jejich práce a často jsou tím zahlcené (Kroes, 1976).

Policisté i jejich partneři uvádějí 4 základní strategie vyrovnávání se stresem z práce:

- zaměření na problém,
- zaměření na emoce,
- religiozita,
- individualismus (Beehr et al., 1995).

V zásadě se pak můžeme setkat se dvěma typy přístupu páru ke stresu:

- vliv homogamního párování předpokládá, že partneři se budou se stresem vyrovnávat podobnou strategií, protože pár byl utvořen na základě podobností, které se mohou projevit i v této oblasti,
- komplementarita – jeden z partnerů se stane spíše submisivním, slabším a druhý dominantním, silnějším. Silnější se bude se stresem vyrovnávat spíše ve své hlavě, nebude emoce ventilovat, zatímco submisivní bude více emocionální a bude využívat ventilování problému k vyrovnávání se se stresem.

Strategie, kterými se policisté vypořádávají se stresem z práce, mohou způsobovat manželkám a rodinám i obtíže (Alexander & Walker, 1996). Navíc bylo zjištěno, že pokud policisté trpí PTSD má to vliv i na jejich partnery – ti pak mají také častěji problémy a častěji se objevuje i domácí násilí (Meffert et al., 2014). V případě, že partnerky zesnulých policistů cítí podporu a zájem ze strany policie jako instituce, tak se s problémem vyrovnávají mnohem lépe (Violanti, 1996).

Vliv práce u policie na rodinu je obecně chápán negativně. Nejhorší faktory jsou:

- práce na směny,
- dlouhá pracovní doba,
- rušení domluveného programu.

Naopak žádný vliv nebyl zjištěn pro faktory:

- rizikovost/nebezpečnost práce,
- práce s osobami opačného pohlaví.

Policisté by měli být systematicky připravováni na to, aby ovládali své emoce a na to, jakým způsobem negativní zážitky z práce sdělují svým partnerům (Nordlicht, 1979; Brown & Grover, 1998). Pokud nadřízení poskytují policistkám větší pracovní-emocionální podporu, tak vykazují nižší stres a emocionální vypětí a rovněž i lepší fungování v rodině a partnerském životě. Lze tedy vyvodit, že nadřízení by se měli vzdělávat v sociálně-emocionální oblasti, neboť tím mohou významně pomoci v rodinném i profesním životě podřízených (Thompson et al., 2005).

HASIČI

Partneři hasičů se setkávají s různými problémy:

- směny a různé pracovní doby a jejich vliv na rodinu,
- přenos zážitků z traumatických a nebezpečných situací do rodiny,
- sociální atmosféra spjatá s hasičstvím (Regehr et al., 2005).

Zkušení/sluzebně starší hasiči mají obecně nižší sociální podporu (jak se cítí být oceňováni a podporováni okolím) a nižší vnímaná osobní účinnost (Regehr et al., 2003). Partnerky hasičů, kteří zasahovali v Oklahomě v roce 1995 (bombový teroristický útok), měly následně také psychické potíže. U jedné se dokonce rozvinula PTSD. Většina lidí se pro vyrovnání s touto událostí obrátila na rodinu nebo přátele, jen necelých 10 % vyhledalo odbornou pomoc (Pfefferbaum et al., 2002).

Při porovnání stresu u hasičů a policistů byly zjištěny tyto rozdíly:

- policisté častěji uváděli problémy se zdravím,
- s faktory, které poškozují jejich osobní život (dlouhá pracovní doba, práce na směny),
- hasiči naopak uváděli spíše spokojenost se svojí prací (Alexander & Walker, 2000).

ZDRAVOTNÍCI/PARAMEDICI

Zdravotničtí pracovníci, kteří cítí v rodině větší podporu, mají nižší pravděpodobnost problémů spojených se stresem z výkonu profese (Regehr et al., 2002a). O tom jak jsou partneři zdravotnických záchranářů ohroženi přenosem stresu, deprese atd. pojednává Regehr (2005). Jedna ze strategií, jak se záchranáři vyrovnávají se stresem je emoční necitlivost – odfiltrování emocí a orientace jen na kognitivní aspekty práce (Regehr et al., 2002b). To ovšem vede k negativním projevům v manželství:

- nezájem, oddělení a emocionální nedostupnost,
- snížená schopnost a ochota rodičů k interakcím se svými dětmi (Ruscio et al., 2002).

King (2013): uvádí, že stres z práce se přenáší na partnery a způsobuje tedy problémy v rodině (např. tak, že ve dnech, kdy je paramedik vyčerpaný, musí partner doma dělat více domácích prací, což může způsobovat větší napětí v rodině).

ZÁVĚR

V návaznosti na vysokou rozvodovost je nutné hledat odpovědi k tomuto fenoménu i v pracovní sféře. Především přenos pracovního stresu do domácího prostředí může zásadním způsobem ovlivňovat partnerské vztahy a tím pádem i celou rodinou jednotku. Vysoká rizikovost povolání policisty či hasiče může negativní dopady na rodinu ještě zvyšovat. Tito lidé se v rámci své práce dostávají do extrémních situací a

musí se vyrovnávat s diametrálně odlišnou fyzickou, psychickou a emoční zátěží než u většiny jiných povolání. Ač jsou na svá místa velice pečlivě vybíráni a následně i školeni, jen stěží lze předpokládat, že vždy budou nástrahy plynoucí z výkonu jejich profese zvládat bez psychického a emočního zatížení. Tyto zátěžové faktory se i navzdory často vysoké snaze příslušníků přelévají do rodinného života. Vždyť i opakované zaryté mlčení o výkonu služby a strohé odpovědi na otázky: „Jak bylo v práci?“ „Dobrá“, může mít zásadní vliv na aktuální i dlouhodobé fungování domácnosti. Tento příklad je uváděn záměrně, neboť část hasičů i policistů se mylně domnívá, že absolutní tabuizování neblahých zážitků z práce je pro rodinu přínosné a že tím rodinné příslušníku dokonce chrání. Ovšem odmítavé chování a uzavírání se do sebe může způsobit celkové odcizení.

Je však nutné zdůraznit i druhou stranu této problematiky. Bylo by bláhové svádět všechny vzniknuvší partnerské konflikty v rodinách hasičů a policistů na výkon jejich profesí. Kromě mnoha jiných možných zdrojů konfliktů zde může docházet i ke konfliktům pramenícím z rodinného soužití jako takového (spory o výchovu dětí, spory o domácí práce apod.), které se se však opět mohou přelévat do profesního života. Ovšem zde je nutné připomenout, že hovoříme o povoláních, na kterých bez nadsázky mohou záviset lidské životy. Jak je opakovaně řečeno výše, profesní a rodinný život je jen těžko oddělitelný a u takto sociologicky významných profesí je na ně nutné brát zřetel.

Proto by mělo být věnováno zátěžovým a podpůrným faktorům v rodinách hasičů a policistů (nejlépe v IZS obecně) více pozornosti. Hledat prověřená a funkční řešení u párů (rodin), které překonaly traumata pramenící z povolání, získávat informace o vývoji vztahů a tím pomáhat připravovat či informovat mladé páry a rodiny tak, aby byla zajištěná péče o ně, ale tím i vyšší účinnost práce policistů a hasičů.

Seznam použité literatury

1. ALEXANDER, D. A. & WALKER, L. G. (1996). The perceived impact of police work on police officers' spouses and families. In *Stress Medicine*, 12(4), 239-246.
2. ALEXANDER, D. A. & WALKER, L. G. (2000). Is My Stress Greater than Yours - A Comparison of Policemen and Firemen. In *International Journal of Police Science & Management*, 2(4), 303-312.
3. ALMEIDA, D. M., WETHINGTON, E., & CHANDLER, A. L. (1999). Daily transmission of tensions between marital dyads and parent-child dyads. In *Journal of Marriage and the Family*, 61(1), 49-61.
4. ANSHEL, M. H., ROBERTSON, M., & CAPUTI, P. (1997). Sources of acute stress and their appraisals and reappraisals among Australian police as a function of previous experience. In *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 70, 337-356.
5. BARLING, J. (1984). Effects of Husbands Work Experiences on Wives Marital Satisfaction. In *Journal of Social Psychology*, 124(2), 219-225.

6. BEEHR, T. A., JOHNSON, L. B., & NIEVA, R. (1995). Occupational Stress - Coping of Police and their Spouses. In *Journal of Organizational Behavior*, 16(1), 3-25.
7. BELSKY, J., & PENSKY, E. (1988). Marital Change Across the Transition to Parenthood. *Marriage & Family Review*, 12(3-4), 133-156.
8. BLUM, L., & BLUM, L. N. (2000). *Force Under Pressure: How Cops Live and why They Die*: Lantern Books.
9. BOLGER, N., DELONGIS, A., KESSLER, R. C., & SCHILLING, E. A. (1989). Effects of daily Stress on negative Mood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(5), 808-818.
10. BROWN, J. & GROVER, J. (1998). The role of moderating variables between stressor exposure and being distressed in a sample of serving police officers. *Personality and Individual Differences*, 24(2), 181-185.
11. BURKE, R. J. (1993). Work-Family Stress, Conflict, Coping, and Burnout in police Officers. *Stress Medicine*, 9(3), 171-180.
12. COSTA, G. (1996). The impact of shift and night work on health. *Applied Ergonomics*, 27(1).
13. CROUTER, A. C., HELMS-ERIKSON, H. (1997). Work and family from a dyadic perspective: Variations in inequality. In: Milardo R, Duck S, editors. *Handbook of personal relationships*. New York: John Wiley.
14. DURAN. (1999). *Developing the Survival Attitude: A Guide For the New Officer*.
15. HOWARD, W. G., DONOFRIO, H. H., & BOLES, J. S. (2004). Inter-domain work-family, family-work conflict and police work satisfaction. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management*, 27(3), 380-395.
16. JACKSON, S. E., & MASLACH, C. (1982). Aftereffects of job-related stress - families as victims. In *Journal of Occupational Behaviour*, 3(1), 63-77.
17. JACKSON, S. E., ZEDECK, S., & SUMMERS, E. (1985). Family-life disruptions - effects of job-induced structural and emotional interference. In *Academy of Management Journal*, 28(3), 574-586.
18. KING, D. B. (2013). *Daily Dynamics of Stress in Canadian Paramedics and their Spouses*. Dissertation Thesis. University of British Columbia (Vancouver).
19. KROES. (1976). *Society's victim, the policeman: An analysis of job stress in policing*.
20. LARSON, J. H., WILSON, S. M. & BELEY, R. (1994). The impact of job insecurity on marital and family relationships. In *Family Relationships*, Vol. 43, pp. 138-43.
21. LEITER, M. P., & DURUP, M. J. (1996). Work, home, and in-between: A longitudinal study of spillover. In *The Journal of Applied Behavioral Science*, 32(1), 29-47.
22. LEVENSON, R. W., CARSTENSEN, L. L., & GOTTMAN, J. M. (1994). The influence of age and gender on affect, physiology, and their interrelations - a study of long-term marriages. In *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(1), 56-68.

23. McCAMMON, S., DURHAM, T. W., ALLISON Jr, E. J., WILLIAMSON, J. E. (1988). Emergency workers' cognitive appraisal and coping with traumatic events. In *Journal of Traumatic Stress*, 1(3), 353-372.
24. MEFFERT, S. M., HENN-HAASE, C., METZLER, T. J., QIAN, M., BEST, S., HIRSCHFELD, A., MARMAR, C. R. (2014). Prospective Study of Police Officer Spouse/Partners: A New Pathway to Secondary Trauma and Relationship Violence? In *Plos One*, 9(7), 8.
25. MILLER, L. (2007). Police families: Stresses, syndromes, and solutions. In *American Journal of Family Therapy*, 35(1), 21-40.
26. MOEN, P. (1992). *Women's Two Roles: A Contemporary Dilemma*: Auburn House.
27. NORDLICHT, S. (1979). Effects of stress on the police officer and family. New York State In *Journal of Medicine*, 79(3), 400-401.
28. ORTHNER, D. K., & PITTMAN, J. F. (1986). Family contributions to work commitment. In *Journal of Marriage and the Family*, 48(3), 573-581.
29. PFEFFERBAUM, B., NORTH, C. S., BUNCH, K., WILSON, T. G., TUCKER, P., & SCHORR, J. K. (2002). The impact of the 1995 Oklahoma City bombing on the partners of firefighters. In *Journal of Urban Health-Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 79(3), 364-372.
30. PITTMAN, J. F., & ORTHNER, D. K. (1988). Predictors of spousal support for the work commitments of husbands. In *Journal of Marriage and the Family*, 50(2), 335-348.
31. PRESSER, H. B. (2000). Nonstandard work schedules and marital instability. In *Journal of Marriage and the Family*, 62(1), 93-110.
32. REESE, J. T. (1987). Coping with stress: It's your job. In Reese, J. T. (Ed.), *Behavioral Science in Law Enforcement* (pp. 75-79). Washington DC: FBI.
33. REGEHR, C. (2005). Bringing the trauma home: Spouses of paramedics. In *Journal of Loss & Trauma*, 10(2), 97-114.
34. REGEHR, C., DIMITROPOULOS, G., BRIGHT, E., GEORGE, S., & HENDERSON, J. (2005). Behind the brotherhood: Rewards and challenges for wives of firefighters. In *Family Relations*, 54(3), 423-435.
35. REGEHR, C., GOLDBERG, G., GLANCY, G. D., & KNOTT, T. (2002a). Posttraumatic Symptoms and Disability in Paramedics. In *Canadian Journal of Psychiatry*, 47(10), 953.
36. REGEHR, C., GOLDBERG, G., & HUGHES, J. (2002b). Exposure to human tragedy, empathy, and trauma in ambulance paramedics. In *American Journal of Orthopsychiatry*, 72(4), 505-513.
37. REGEHR, C., HILL, J., KNOTT, T., & SAULT, B. (2003). Social support, self-efficacy and trauma in new recruits and experienced firefighters. In *Stress and Health*, 19(4), 189-193.
38. REPETTI, R. L. (1987). Linkages between work and family roles. In *Applied Social Psychology Annual*, 7, 98-127.
39. ROBERTS, N. A., LEONARD, R. C., BUTLER, E. A., LEVENSON, R. W., & KANTER, J. W. (2013). Job Stress and Dyadic Synchrony in Police Marriages: In *A Preliminary Investigation. Family Process*, 52(2), 271-283.

40. ROBERTS, N. A., LEVENSON, R. W. (2001). The remains of the workday: Impact of job stress and exhaustion on marital interaction in police couples. In *Journal of Marriage and Family*, 63(4),
41. RUSCIO, A. M., WEATHERS, F. W., KING, L. A., & KING, D. W. (2002). Male war-zone veterans' perceived relationships with their children: The importance of emotional numbing. In *Journal of Traumatic Stress*, 15(5), 351-357.
42. SCHULZ, M. S., COWAN, P. A., COWAN, C. P., & BRENNAN, R. T. (2004). Coming home upset: Gender, marital satisfaction, and the daily spillover of workday experience into couple interactions. In *Journal of Family Psychology*, 18(1), 250-263.
43. THOMPSON, A., BOLGER, N. (1999). Emotional transmission in couples under stress. In *Journal of Marriage and the Family*, 61(1), 38-48.
44. THOMPSON, B. M., KIRK, A., BROWN, D. F. (2005). Work based support, emotional exhaustion, and spillover of work stress to the family environment: A study of policewomen. In *Stress and Health*, 21(3), 199-207.
45. VIOLANTI, J. M. (1996). The impact of cohesive groups in the Trauma recovery context: Police spouse survivors and duty-related death. In *Journal of Traumatic Stress*, 9(2), 379-386.
46. WHITE, L., & KEITH, B. (1990). The effect of shift work on the quality and stability of marital relations. In *Journal of Marriage and the Family*, 52(2), 453-462.
47. ZEDECK, S., MASLACH, C., MOSIER, K., & SKITKA, L. (1988). Affective response to work and quality of family-life - employee and spouse perspectives. In *Journal of Social Behavior and Personality*, 3(4), 135-157.

Výzkumný projekt byl podpořen Grantovou agenturou Univerzity Karlovy (GAUK 269215) a projektem „Udržitelnost pro Národní ústav duševního zdraví“, č. LO1611, za finanční podpory MŠMT v rámci Národního programu udržitelnosti I (NPU I).

Kontakt na autory:

Ing. Roman Říha
České vysoké učení technické v Praze
Fakulta biomedicínského inženýrství
Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva
e-mail: riharoma@fbmi.cvut.cz

Mgr. Radim Kuba
Přírodovědecká fakulta
Univerzita Karlova
Katedra filosofie a dějin přírodních věd
Viničná 7, 12843 Praha 2, Česká republika
e- mail: kubara@natur.cuni.cz
Národní ústav duševního zdraví
Topolová 748, 250 67 Klecany, Česká republika

HUMANITÁRNÍ ASPEKTY PROPAGANDY V SOUČASNÝCH KONFLIKTECH

kpt. Mgr. Jan Smetana

Souhrn

Tento článek je součástí doktorského výzkumu autora, který je realizován v rámci studia na FBMI ČVUT a tedy nemá nic společného s jeho služebním zařazením. Naopak jde o část rozsáhlejšího výzkumu, zabývajícího se informační válkou na Ukrajině a jejím dopadem na civilní obyvatelstvo. Článek se věnuje obecnému pojetí propagandy, včetně některých historických příkladů, nicméně jeho jádro spočívá v ukázce několika konkrétních příkladů propagandy v kontextu konfliktu na Ukrajině. Uvedené příklady jsou rozebrány jak z obecného teoretického hlediska, tak z konkrétního pohledu na uvedené případové studie. Shrnutí tohoto článku je uvedeno v jeho závěru s tím, že se jedná o výzkum především na kvalitativní úrovni opřený o konkrétní příklady.

Klíčová slova: Civilní obyvatelstvo. Civilní oběti. Konflikt. Mezinárodní bezpečnost. Propaganda. Ruská federace. Ukrajina. Válka. Informace.

Summary

This paper is part of author's doctoral research, which is made in the framework of his study at the FBME of CTU and the paper is not connected with author's occupation. It is part of larger research, which is focused on the information war in Ukraine and its impact on the civilians. This paper is focused on general sense of propaganda and describes some historic examples. Nevertheless, the core of the paper tries to describe some special examples of propaganda in the context of Ukrainian conflict. These examples (case studies) are described from both, general view and specific view. The conclusion summarizes the facts, that the paper shows research on the qualitative level based on the described case studies.

Keywords: The civilian population. Civilian casualties. Conflict. International security. Propaganda. Russian federation. Ukraine. War. Information.

ÚVOD

„*Ve válce umírá pravda jako první*“ (Polreich 2014), jsou slova, která téměř dokonale vystihují zde rozebíranou problematiku propagandy v konfliktech. Tento článek se kromě obecné propagandy zaměřuje na některé příklady jejího použití během konfliktu na Ukrajině. Přestože „události“ na Ukrajině byly již dříve autorem definovány jako „válka na Ukrajině“ (Smetana 2016), pro potřeby tohoto článku bude však záměrně používán pojem „konflikt“, neboť ten představuje širší pojetí sváru. Samotná válka je pouhou fází konfliktu (válka je fází konfliktu s nejvyšší intenzitou a ne každý konflikt musí nutně vyústit ve válku, ale naopak každá válka je vždy součástí konfliktu).

Tento článek má za cíl stručně popsat obecné pojetí propagandy a postupně prezentovat některé konkrétní příklady z ukrajinského konfliktu. Jde o dílčí výzkum, který je součástí rozsáhlejšího výzkumu zaměřeného na problematiku informační války

na Ukrajině a jejího dopadu na civilní obyvatelstvo. Vždy směřuje postupně od obecného popisu propagandy k vybraným konkrétním příkladům, zejména těm, které mají nějakou souvislost právě s konfliktem na Ukrajině. Rovněž upozorňuje na nebezpečí, které propaganda představuje a snaží se nalézt možná řešení způsobu ochrany civilního obyvatelstva před touto propagandou. Cílem tohoto článku naopak není jmenovat strůjce lživé propagandy a poukazovat na pravdu, ale teoreticky uchopit problematiku vlastní propagandy v kontextu ukrajinského konfliktu.

V samotném článku je uvedeno několik případových studií. Vždy se jedná o konkrétní příklad, který je rovněž rozebrán v obecné rovině teoreticky. Takto je systematicky postupováno a práce má tak charakter kvalitativního výzkumu, na jehož konci jsou z jeho výsledků odvozeny určité obecné závěry a pravidla. Jejich pravdivost je možné ověřit výzkumem na kvantitativní úrovni, čímž by zde prezentované závěrečné teze měly být potvrzeny.

První podkapitola se tak zabývá otázkou, co to propaganda vůbec je a snaží se ukázat její nebezpečí. To je prezentováno na současném uměleckém díle umělce M. Chemyakina, které je umístěno v Moskvě. Druhá podkapitola se pak zabývá již současnou propagandou a její teorií v kontextu událostí na Ukrajině. Konečně třetí podkapitola se zabývá samotnými případovými studiemi, kdy je rozebráno několik příkladů propagandy prakticky i teoreticky. Některé studie se nezaměřují na propagandu jako takovou, ale na nástroje s ní související (např. neznalost historie), konkrétně nástroje, které nejsou vlastní propagandou, ale činí ji snazší a do značné míry ji podporují. Čtvrtá podkapitola se pak obecně věnuje nebezpečí propagandy pro civilní obyvatelstvo, které je jí nejvíce postiženo právě ve válečných konfliktech. Závěr pak poskytuje shrnutí vlastní práce a uvádí některé z ní vzniklé teze.

CO TO JE PROPAGANDA?

Na začátek je třeba alespoň stručně zmínit, co to propaganda vlastně je a zodpovědět důležitou otázku, proč a čím je vlastně nebezpečná. Tím zdůvodníme, proč je třeba se problematikou vůbec zabývat v rámci univerzitního výzkumu, stejně tak jako v rámci studia ochrany obyvatelstva.

Pojem „propaganda“ pochází již od papežské kongregace „De propaganda fide“, což znamená česky „Pro šíření víry“. Pojem „černá propaganda“ má za cíl šíření dezinformací se záměrem poukázat na protivníkovu negativa. Propaganda jako taková je v podstatě náboženská, ideologická nebo politická agitace. Její největší rozmach byl v době světových válek, především v Německu. Během té první byla propaganda organizována na zpravodajské úrovni, pod oddělením IIIb generálního štábu. Tehdy byl jejím hlavním úkolem propagandistický tisk a cenzura. Největšího významu se však dočkala za druhé světové války, kdy jí v Německu bylo věnováno celé ministerstvo, v čele s ministrem J. Goebbelsem. Tehdy propaganda nebyla řízena zpravodajsky, nicméně tehdejší ministerstvo propagandy úzce spolupracovalo s ministerstvem zahraničí, Sicherheitsdienst (SD) nebo Schutzstaffel (SS) (Roewer et al. 2006). Propaganda sehrála svojí úlohu rovněž v dalších válkách ve 20. století, včetně studené války a jak se ukazuje, tak má své nezastupitelné místo i v konfliktech ve 21. století.

Na zmiňovaný důvod zájmu o propagandu a otázku zaměřenou na její nebezpečí lze odpovědět v podobě poukázání na pomník M. Chemyakina „Děti jsou oběťmi neřestí dospělých“, který je umístěn v Moskvě. Na tomto pomníku M. Chemyakin ztvárnil neřestí dospělých v dnešním světě, kterými právě děti (nejzranitelnější část populace) nejvíce trpí v podobě několika postav. Samotné děti jsou ztvárněny postavami uprostřed hrajících si dětí. Jednotlivé postavy okolo zde představují takové neřesti, jakými jsou válka, hladomor, dětská práce nebo prostituce. Jednou z postav je pak právě sama propaganda (Propaganda násilí) (obr. 10). Tato postava s vysokým kloboukem a špičatým nosem prezentuje v jedné ruce různé ruční zbraně a na druhé straně má položenou hromadu knih. Tou vrchní je Můj boj od A. Hitlera.

Obr. 10: Pomník od M. Chemyakina: „Děti jsou oběťmi neřestí dospělých“ v Moskvě (foto: autor)

Umělec tak umístěním postavy Propagandy násilí mezi ostatní neřesti potvrzuje její nebezpečí právě pro děti, které se nemohou bránit a jsou tak vůči jejímu vlivu nejvíce zranitelné.

Někdy je velice obtížné rozlišit, co vlastně již je propaganda a co nikoliv, neboť i sám G. Kennan tvrdil: „O tom, co je pravda a co lež, tady rozhodují lidé“ (Snyder, 2013). Tím není poukázáno pouze na skutečnost pravdy, ale také na vnímání informací. V této souvislosti lze o propagandě hovořit pouze v souvislosti se současnou „sofistikovanou“ propagandou, kterou lze šířit například pomocí internetu nebo médií. Tam se sdělované informace často pohybují na pomezí propagandy, zatímco u „silové“ propagandy (munice s propagandistickými materiály) je mnohem snazší propagandu identifikovat. Efektivita propagandy závisí na několika faktorech, kterými jsou

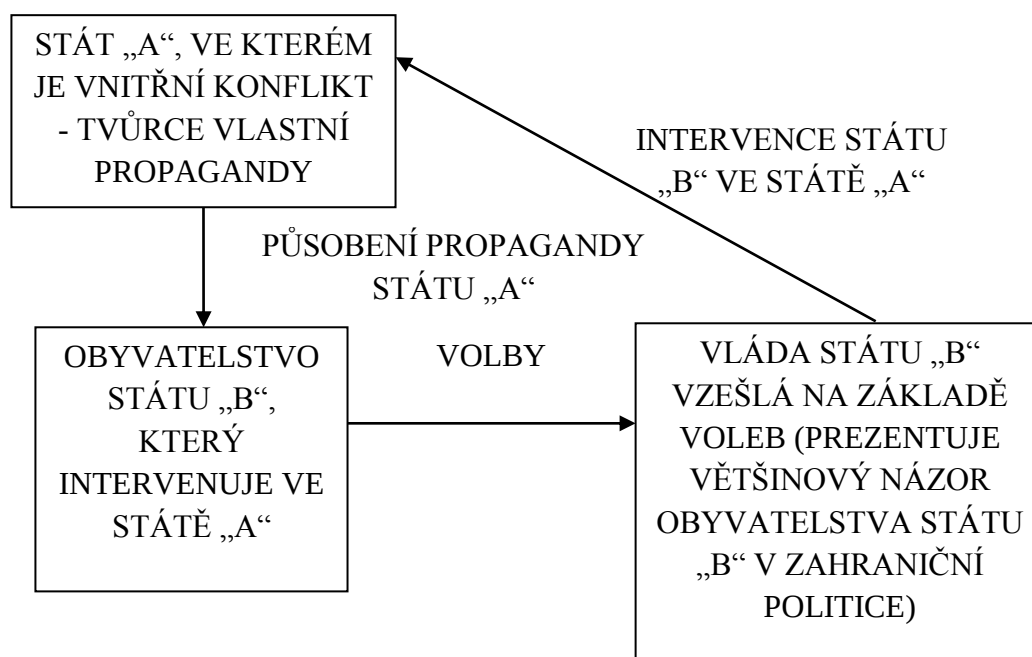
především maximalizace efektu a minimalizace nákladů. Proto je v dnešní době (především ve vyspělých zemích, kde to infrastruktura umožní) nejúčinnějším nástrojem šíření propagandy internet, kde lze za minimálních nákladů dosáhnout maximálního efektu, neboť šíření všemi směry je v tomto případě (až na výjimky) zaručeno. Je to právě internet, který coby nástroj propagandy klade nejvyšší nároky na intelekt a vzdělanost příjemců informací, neboť dovednost kritického myšlení, znalost vlastní historie nebo intelekt jsou nejúčinnějšími nástroji ochrany před takovou propagandou.

Pro potřeby tohoto článku je tedy propaganda rozdělena do dvou hlavních skupin, „klasické válečné“ nebo také „silové“ propagandy a „moderní“ neboli „sofistikované“ propagandy, kdy k jejímu šíření stačí využít běžně dostupný internet nebo konvenční vysílání sdělovacích prostředků. Tento článek se zabývá druhou skupinou, tedy tou, k jejímuž šíření je třeba aspoň částečně fungující infrastruktura. Toto rozdělení je také klíčové pro způsob obrany a ochrany před danou propagandou. Zatímco proti propagandě šířené „silově“ je třeba odpovědět podobnými prostředky (umlčení dělostřelectva šířící speciální municie), proti druhé skupině je třeba použít mnohem více sofistikované prostředky. V první řadě je třeba si uvědomit, že zejména demokraticky řízené státy jsou zde značně limitovány, neboť nejefektivnější obranou je blokování internetových stránek, což je často v přímém rozporu s demokratickými principy.

TEORIE SOUČASNÉ PROPAGANDY A JEJÍ APLIKACE NA KONFLIKT NA UKRAJINĚ

Tato podkapitola ukazuje několik studií, ve kterých jsou některé konkrétní příklady použití propagandy nejprve v obecné rovině a později jsou tyto příklady postupně aplikovány na situaci na Ukrajině a konkretizovány. Jejím cílem je ukázat několik možností šíření a požití propagandy v současném světě. Jedná se o propagandu šířenou pomocí médií a internetu, tedy v situaci, kdy země je v takovém stavu, že její infrastruktura toto umožňuje (v zemi je funkční internetová síť a další prvky využitelné pro šíření elektronických informací).

Důležité není pouze sledovat, jakým způsobem působí propaganda na domácí obyvatelstvo (myšleno obyvatelstvo země, z níž propaganda pochází), ale jak může ovlivňovat zahraniční veřejné mínění, které hraje prostřednictvím voleb do vlastních parlamentů, či senátů podstatnou roli při formování zahraničních politik vlastních států, čímž nepřímo propaganda opět ovlivňuje dění ve státě, z něhož pochází (Obr. 11).

Obr. 11: Model šíření propagandy do zahraničí a její zpětný vliv na domácí události
(zdroj: autor)

Pokud bychom tento model aplikovali v praxi na konflikt na Ukrajině, mohli bychom prezentovat dvě varianty. V obou variantách teoreticky připustíme existenci propagandy a její efektivní šíření směrem do Evropské unie (v každém příkladu se pro ilustraci Evropská unie nechá ovlivnit propagandou opačné strany). První variantou je (pokud připustíme šíření ukrajinské vládní propagandy o své demokratičnosti a uznávání západních hodnot), že Evropská unie pod tíhou těchto informací, bude posílat finanční dary ukrajinské vládě a bude ji všemožně podporovat bez ohledu na hrozící nebezpečí příchodu extremismu v podobě propagace Banderovců a dalších extremistických skupin (o těchto reálných rizicích budou v tomto případě evropská média a politici minimálně záměrně mlčet, což je rovněž jeden z nástrojů propagandy).

Zároveň se bude Evropská unie snažit tlačit na Ruskou federaci, aby opustila Krym a přestala podporovat separatisty na východě země. Pokud připustíme druhou variantu (budeme počítat s propagandou šířenou separatisty a Kremlem), Evropská unie začne opět budovat diplomatické i ekonomické vztahy s Ruskou federací a naopak začne tlačit na ukrajinskou vládu, aby potlačila extremismus. Pokud by k tomuto nedošlo, mohly by být naopak teoreticky zavedeny určité sankce vůči Ukrajině, neboť extremismus je oficiální přímou hrozbou mnoha států, tak jako to například uvádí Bezpečnostní strategie České republiky (MZV, 2015).

PRAKTICKÉ PŘÍKLADY PROPAGANDY POUŽITÉ BĚHEM KONFLIKTU NA UKRAJINĚ

Tato podkapitola je zaměřena na ukázkou několika vybraných příkladů propagandy použité během ukrajinského konfliktu. Nejprve jde o komparaci dvou (na sebe

reagujících) videoklipů uveřejněných na serveru YouTube, které určitým způsobem reagují na vnímání Ruské federace z pohledu aktéra mezinárodních vztahů a ruských vojenských intervencí. Druhý příklad prezentuje přehlížení některých faktů jako nástroj propagandy, konkrétně nebezpečí šíření extremismu z Ukrajiny do Evropské unie. Třetím příkladem je podlehnutí propagandě a jejího šíření v důsledku neznalosti evropských dějin. Ani tato kapitola si neklade za cíl hodnotit, na čí straně je pravda a který z uvedených příkladů je pouhou lživou propagandou, což platí zejména pro první příklad. Druhý a třetí příklad též není hodnocen z hlediska pravdivosti, platnost těchto dvou uvedených příkladů je však obecně prakticky jednoznačná. Naopak cílem této kapitoly je především pomocí určitých příkladů poukázat na možnosti použití propagandy a obrany proti ní na teoretické úrovni. Na základě této kapitoly lze také hodnotit, které z metod propagandy jsou účinné a jakými způsoby je vhodné se bránit a jakými nikoliv. Opět se zaměříme na „sofistikované“ nástroje propagandy, kterými je nejvíce postiženo civilní obyvatelstvo jak na Ukrajině, tak v zahraničí.

Tvůrci jakékoliv propagandy musí v první řadě znát dokonale „cílové prostředí“, čímž je myšleno myšlení obyvatelstva, na které je propaganda cílena, dále jeho historii, mentalitu, náboženství, kulturu a další podobné faktory. Tvůrci musí výborně znát použití psychologie a metody ovlivňování civilního obyvatelstva. V západní terminologii se jedná v podstatě o psychologické operace (PSYOPS) s tím rozdílem, že oficiální PSYOPS jsou na rozdíl od propagandy definovány americkými oficiálními zdroji jako šíření pravdivých informací do zahraničí s cílem podpořit americké zájmy (Military 2016). Role internetu z hlediska propagandy hraje světově klíčovou roli, nicméně nelze opomenout jeho možné oslabení v oblastech válkou zničené infrastruktury. Přesto bude v této kapitole uveden jako ukázkový příklad praktických možností využití internetu v ukrajinském konfliktu.

Tímto příkladem je videoklip běžně dostupný na serveru YouTube s názvem „Ruský okupant“, ve kterém jsou popsány různé historické události, během kterých Rusko nebo Sovětský svaz hrály klíčovou roli. Videoklip je laděn tak, aby vyzněla historická událost (např. Hitlerovo obsazení východní Evropy) v kontextu nasazených ruských (sovětských) sil v zájmu dobra (poražení nacistického Německa), ale následně se komentující hlas omluví: „Promiňte, jsem ruský okupant“ a takto je ve zmiňovaném klipu uvedeno několik podobných událostí (YouTube 2016a). Existuje však ještě druhý klip, na ten první přímo reagující. Jeho název je „Ruský okupant – bez cenzury“. Využívá klip první, kdy po každé jednotlivé části je vložena část nová, tak zvaně „bez cenzury“, která uvádí fakta z klipu prvního „na pravou míru“. V tomto případě prezentuje válku s Hitlerem jako snahu šířit válku a agresi dále do světa (YouTube, 2016b). Zajímavé je však podívat se na oba klipy z obecné roviny propagandy a na některá fakta o nich. Autor prvního klipu (publikovaného 27. 2. 2015), údajně Evgeny Zhurov se distancuje od napojení na ruská oficiální místa a klip prý vytvořil jen z vlastní iniciativy. Naopak druhý klip (publikovaný 10. 3. 2015) má autora anonymního a v místě pro jeho fotografii je uvedena ukrajinská vlajka. Podstatné z hlediska úspěšnosti nástrojů propagandy jsou následující čísla, podle kterých první (proruský) klip vidělo 9 299 164 diváků (ke dni 18. 9. 2016), zatímco ten proukrajinský pouze 213 464 diváků (rovněž do 18. 9. 2016). Tedy za prakticky stejnou dobu je zde vidět

mnohonásobný rozdíl ve sledovanosti. Pokud bychom připustili, že první (proruský) klip je výsledkem propagandy, tak je zcela evidentní jeho úspěch a naopak použití pravdivých faktů ve druhém klipu je zcela neefektivní jako možná obrana. Naopak, pokud bychom připustili pravdivost prvního klipu, tak ten druhý (snažící se šířit kontra propagandu) je z hlediska sledovanosti zcela neúspěšný a tento způsob propagandy se jeví jako naprosto neefektivní. Cílem tohoto článku není hledání pravdivosti v jednom ze dvou porovnávaných klipů, ale jejich porovnávání z hlediska efektivity šíření informací (případně propagandy). Pokud se podíváme na uvedené klipy z hlediska obrany proti propagandě, tak pokud opět připustíme, že první klip je propagandistický, tak v demokraticky fungujících státech se mu jen těžko bránit, neboť možnost blokovat tyto stránky je v rozporu s demokratickými principy a jakékoliv pozdější uveřejňování pravdy je neefektivní. Naopak, pokud bychom ze stejného pohledu připustili pravdivost prvního klipu, tak není třeba se zásadně znepokojoval druhým klipem (v tomto případě šířícím propagandu), neboť jeho efekt je minimální. V takovém případě je vhodné pouze vzít v úvahu autora i jeho snahy a počítat v budoucnu s jeho další možnou „škodlivou“ aktivitou. Podstata spočívá pravděpodobně v tom, že prvně (dříve) uveřejněná informace zůstane v povědomí diváků (veřejnosti) a málokdo již má čas nebo chuť hledat a ověřovat takto uveřejněné tvrzení. Absence kritického myšlení pak může představovat značné riziko, stejně tak jako neznalost historie a nízká vzdělanost. Právě vzdělanost, kritické myšlení a znalost historie představují do značné míry obranu proti propagandě, neboť nevzdělané obyvatelstvo s absencí kritického myšlení snadno uvěří „lacině podávané“ propagandě a je mnohem lépe manipulovatelné, než obyvatelstvo vzdělané a kriticky myslící.

Druhým konkrétním příkladem je problematika opomíjení (zamlčování) faktů. Ať už se jedná o zamlčování úmyslné (jako součást určité propagandy) nebo z neznalosti. Oboje může mít fatální důsledky na obyvatelstvo, ke kterému se pravdivá informace nedostane a tak může mít tímto vlivem úplně jiné myšlení a jinak se může chovat například ve volbách. Tímto příkladem je opomíjení nebo podceňování pravicového extremismu prosazujícího se na Ukrajině pod záminkou demokratizace země. Tato myšlenka vychází z fotografií, které byly zejména v době převratu na Majdanu hojně dostupné na internetu a objevovaly se i na oficiálních a veřejných místech. Na těchto fotografiích je totiž možno vidět ukrajinské státní vlajky, po boku vlajek Evropské unie, společně s červenočernými fašistickými vlajkami Banderovců (obr. 3). Pokud by alespoň většina lidí na Majdanu opravdu toužila po svobodě a demokratických hodnotách, určitě by tam tyto vlajky nestrpěli. Naopak je s podivem, jak minimální pozornost se této problematice věnuje na Západě, včetně médií a to zejména na vzdory faktu, že extremismus je jednou z hlavních bezpečnostních hrozeb západních demokratických států, tak jako v případě České republiky (MZV, 2015).

Obr. 12: Státní vlajky Ukrajiny a Evropské unie po boku vlajek fašistických Banderovců na Majdanu (foto: autor)

S problematikou Banderovců souvisí i třetí příklad propagandy, kterou je neznalost vlastní historie, která propagandě pomáhá. Autor v rámci tohoto výzkumu oslovil skupinu ukrajinských vysokoškolských studentů (nepřáli si být jmenováni) v Praze s otázkou na vnímání S. Bandery. Studenti se jednoznačně vyslovili v tom smyslu, že S. Bandera, vůdce zločinecké organizace na Ukrajině za druhé světové války je pro ně národním hrdinou. Banderovci ve skutečnosti sice stáli v čele partyzánské armády na Ukrajině, nicméně za cíl měli zbavit Ukrajinu národnostních menšin, včetně Poláků a Židů, čemuž byli cvičeni přímo německou armádou (Snyder, 2013). Toto je příklad, který sice není ověřen na kvantitativní úrovni, ale pro názornost je dostačující a zároveň ukazuje, jaké nebezpečí spočívá právě v neznalosti historie. Navíc nevzdělaní lidé jsou mnohem lépe manipulovatelní, než kriticky myslící a v historii vzdělaní obyvatelé.

Posledním, zde uvedeným příkladem propagandy na Ukrajině je ukázka zjednodušování skutečností. Nejedná se sice o tradiční nástroj propagandy, ale rovněž jde o nebezpečnou věc, která patří do zde rozebírané problematiky. Zjednodušování skutečností, tedy pojetí reality jako „černé“ nebo „bílé“ ušetří mnoho času, zjednoduší složité, ale zároveň naprosto zkreslí skutečnou realitu, kterou pak touto optikou vidíme úplně jinak. O její další pravdivé interpretaci nemůže být ani řeč. Konkrétním příkladem je pohled na bývalého prezidenta Sovětského svazu M. Gorbačova, který získal v roce 1990 Nobelovu cenu za mír (Nobelprize, 2016) a je obecně vnímán na Západě jednoznačně pozitivně. V souladu s tímto vnímáním je jeho negativní názor na současného prezidenta Ruské federace V. Putina, jehož režim M. Gorbačov vnímá jako nedemokratický a částečně stalinistický. Aby však západní vnímání M. Gorbačova nebylo tak jednoduché, tento Putinův odpůrce souhlasí s Putinovým navrácením Krymu Ruské federaci, za což si dokonce vysloužil pětiletý zákaz cestování na Ukrajinu (Syrůček, 2016). Opět se zde nebudeme zabývat tím, co je správné, ale vnímáním

Gorbačova jako takovým. Ukazuje se zde totiž skutečnost, že pravda většinou nebývá pouze „bílá“ nebo „černá“, ale je třeba ji hledat v souvislostech a za pomoci kritického myšlení. Tedy v tomto případě je třeba si položit otázky jako: „Proč Gorbačov, Putinův odpůrce vnímá pozitivně vrácení Krymu Ruské federaci, když je to v rozporu se západním „mainstreamovým“ vnímáním situace?“, „Je opravdu M. Gorbačov takový demokrat?“ nebo „Je opravdu vrácení Krymu Ruské federaci tak protiprávní?“. Jak již bylo psáno, není cílem zde ukázat, které tvrzení je pravdivé, ale pouze upozornit na složitost interpretace skutečností, neboť jejich zjednodušené vnímání může tvořit opět prvek souboru zbraní propagandy. Právě ta především ve své „sofistikované“ podobě působí stále více nevinně a lze ji hůře identifikovat a tím pádem se jí i lze mnohem hůře bránit a odolávat jí. Její nebezpečí dnes spočívá zejména v technologicky vyspělém a demokratickém světě v jejím stále těžším rozpoznání. To je přitom základním předpokladem proto, abychom se jí mohli efektivně a účinně bránit.

ZASAŽENÍ CIVILNÍHO OBYVATELSTVA PROPAGANDOU – PRVNÍMI OBĚŤMI JSOU NEVINNÍ

Obecným faktem je dlouhodobý trend zvyšování poměru civilních obětí válek oproti obětem z řad vojáků nebo bojujících „kombatantů“. Tento fakt lze doložit mezi jinými na příkladu Afghánistánu, kde od 1. 1. 2009 do 30. 6. 2016 OSN uvádí 22 941 mrtvých civilistů (UN, 2016), zatímco Spojené státy Americké uvádí 1 751 obětí z řad příslušníků svých ozbrojených sil za stejné časové období (ICasualties, 2016). Počty obětí z řad civilistů v současných válečných konfliktech narůstají oproti stále lépe chráněným vojákům navzdory snahy mezinárodních organizací o ochranu civilistů. Při nejmenším stejné je to s dopadem nasazení neletálních prostředků v současných konfliktech. Jejich dopady se jen o poznání hůře měří, než dopady klasické munice. Pokud se válčící strana nebrání použít letální munici proti zastavěným a civilisty obydleným lokalitám, nejspíše se nebude zdráhat použít vůči civilistům svoji propagandu, což je z principu stejně zrádné, jako používání konvenční munice. Na druhou stranu v takovém případě má civilní obyvatelstvo v rukou možnost vlastní obrany (na rozdíl od případu obrany proti padajícím bombám), kterou je vlastní rozum. Pokud je obyvatelstvo na dostatečné intelektuální úrovni, má dostatečné znalosti historie a mezinárodního prostředí a dokáže odolávat předsudkům, stěží se v takovém prostředí bude lživá propaganda prosazovat. Nevzdělané masy jsou nejsnáze ovlivnitelné a manipulovatelné. Jako protiargument lze použít fakt, že německý národ za druhé světové války (zejména na začátku války) určitě byl na patriční intelektuální úrovni, včetně znalostí historie a přesto podlehl Hitlerově propagandě. Tomuto však lze oponovat tím, že za prvé nešlo o propagandu zvenčí, tedy Hitler svému národu postupně podsouval líbivé lži o nadřazenosti vlastního národa (domácí prostředí sehrálo mimořádně důležitou roli) a za druhé jeho propaganda byla mimořádně zdařilá, včetně systému represí vůči těm, kteří jí odolávali, proto bylo mimořádně těžké jí odolat v kontextu tehdejší doby i ekonomické a politické situace, která mu tak mimořádně pomohla.

Pokud hovoříme v této podkapitole o obecné propagandě a příkladu jejího působení na vlastní obyvatelstvo, stojí za zmínku rovněž příklad americké intervence v Iráku, kdy byla vytvořena speciální skupina (The Office of Special Plans), která měla za úkol shromažďovat materiály vedoucí ke zdůvodnění války v Iráku. Před zahájením intervence se rovněž shromažďovaly informace o přítomnosti zbraní hromadného ničení v Iráku. D. Rumsfeld pak završil celou záležitost svým výrokem: „že nedostatek důkazů o zničení těchto zbraní není důkazem, že tyto zbraně tam skutečně nejsou“ (Eichler et al. 2013). Později se ukázalo, že tam žádné takové zbraně opravdu nebyly, tedy šlo o ukázkový příklad šíření propagandy na podporu vojenské intervence v určité zemi. Bez ohledu na to, jak a zda vůbec byl režim S. Husajna nebezpečný pro své okolí, případně Západ, tak uměle vytvořená propaganda zde měla za cíl ospravedlnit vojenskou intervenci v cizí zemi před vlastním obyvatelstvem, potažmo voliči. Těchto příkladů se odehrálo v prvních dvou dekádách 21. století více (Afghánistán, Libye, Sýrie nebo Ukrajina). Události na Ukrajině jsou zatím stále aktuální a tak je těžké je hodnotit z patřičným odstupem a poukázat nyní na to, na čí straně je pravda a kde je lež. Faktem však zůstává již nyní, že některé výše uvedené příklady poukazují zcela jednoznačně na používání propagandy vůči civilnímu obyvatelstvu, včetně tomu západnímu, které má v rukou voličské hlasy do vládních institucí západních států, které se v případě Ukrajiny a Ruské federace opět aktivně angažují v mezinárodní politice a vztazích.

Pokud se tato podkapitola věnuje vlivu propagandy na civilní obyvatelstvo a v článku se objevují informace o nebezpečí spojeném s nevzdělaností obyvatelstva jako faktoru podporující nepřátelskou propagandu, tak je vhodné uvést opět praktický příklad, který toto tvrzení dokládá (i když prakticky jde o poměrně jednoznačný a těžko zpochybnitelný fakt). Jako příklad mohou být události druhé světové války v Polsku, kdy A. Hitler nařídil speciálním oddílům vyvraždit právě vzdělanou vrstvu obyvatelstva, což znamenalo tehdy přibližně 61 000 civilistů. Tím měl být naplněn plán likvidace polského národa jako takového, neboť právě národ bez vyšších a vzdělaných vrstev bylo možno postupně zotročit. (Snyder, 2013).

ZÁVĚR

Tento článek uvádí několik příkladů propagandy a jejího dopadu na civilní obyvatelstvo. Především se zaměřuje na situaci na Ukrajině, i když pro popis některých obecných faktů využívá i jiné události (Válka v Iráku nebo Afghánistánu a vybrané historické události druhé světové války). Článek rovněž uvádí obecný model působení propagandy na zahraniční stát jako aktéra intervenujícího ve státě původu propagandy (obr. 11).

Na základě uvedených případových studií i některých faktů poukazuje tento článek na nebezpečí spočívající v nevzdělanosti obyvatelstva (především v oblasti historie), zjednodušování faktů nebo absenci kritického myšlení. Zde uvedené příklady korespondují s tvrzením, podle kterého je nejvíce ohrožena právě „intelektuálně slabší“ a méně vzdělaná vrstva obyvatelstva, včetně dětí. Zejména v ovlivňování dětí spočívá zásadní nebezpečí, neboť podle uvedených příkladů, pokud se jim systematicky poskytují falešné informace nebo se zamlčují ty pravdivé a děti nemají možnost a

motivaci si je ověřovat nebo vyhledávat, snadno jim podlehnou s iluzí, že se jedná o fakt a s tím vykročí do života (tak jako uvedení ukrajinští studenti považují mylně S. Banderu za hrdinu). Pokud takto uvažuje celá generace, může jít o zásadní problém v budoucím směřování dané země. Jako další zásadní skutečnost je zde uvedeno fungování propagandy a reakce na ni v podobě uveřejňování videoklipů a jejich šíření na internetu. Na základě tohoto drobného rozboru lze vyvozovat skutečnost o důležitosti uveřejňování informací na dané tématu jako první. Z toho vyplývá nutnost včasného šíření propagandy, jejího dokonalého plánování a především znalost prostředí cílové skupiny obyvatelstva, včetně psychologie pro úspěšné šíření propagandy. Na druhou stranu pokud chceme být schopni takové propagandě úspěšně čelit, je nezbytné být o „krok napřed“. Jinými slovy, je třeba předem počítat s nejrůznějšími alternativami možného působení propagandy a snažit se jejího strůjce předejít. K tomu lze v obecné rovině požit vzdělání jako efektivní zbraň, i když výsledek takového počínání se projeví v dlouhodobém horizontu. Čím však bude vzdělání kvalitnější a systém soustavněji a pečlivěji připravován, tím bude jeho efektivita vyšší. Problém proto často představuje domácí politická scéna, která se často snaží získat laciné voličské hlasy za cenu rychlých řešení, která fungují však jen zdánlivě. Skutečnou odolnost národa vůči jakémukoli nepřátelské propagandě šířené odkudkoliv lze vybudovat jen s dlouhodobým systematickým úsilím.

Seznam použité literatury

1. EICHLER, J., TICHÝ, L.: *USA a Ruská federace komparace z pohledu bezpečnostní strategické kultury*. 1. vydání, Praha, Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., 2013, ISBN 978-80-87558-16-4, s. 68 – 70.
2. ICasualties (28. 9. 2016, on line), dostupné z: <http://icasualties.org/oef/>
3. Military (13. 10. 2016, on line), dostupné z: http://www.military.com/ContentFiles/techtv_update_PSYOPS.htm
4. MZV ČR: *Bezpečnostní strategie České republiky 2015*. 1. vyd. Praha, MZV ČR, 2015, s. 15.
5. Nobelprize (23. 9. 2016, on line), dostupné z: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1990/
6. POLREICH, M. *Osobní rozhovor s bývalým diplomatem*, Praha, 2014.
7. ROEWER, H., SCHÄFER, S., UHL, M.: *Encyklopedie tajných služeb ve 20. století*. 1. vyd. Praha, Euromedia Group, k. s. 2006, ISBN 80-242-1607-8, s. 359.
8. Russian insider, on line (18. 9. 2016), dostupné z: <http://russia-insider.com/en/ukraine-unity-and-fighting-freedom/5345>
9. SMETANA, J. Význam regionu Černého moře pro Ruskou federaci v kontextu krize (války o Ukrajinu) in *Sborník vybraných příspěvků z 8. výroční studentské konference bezpečnostního výzkumu*, Metropolitan University Prague Press, Praha, 2016, ISBN 978-80-87956-37-3, s. 116 – 130.
10. SNYDER, T., *Krvavé země*. 1. vyd. Praha, Paseka s. r. o., 2013, ISBN 978-80-7432-254-9, s. 19, 138.
11. SYRUČEK, M.: *Michail Gorbačov Uchránil Prahu od krveprolití?* 1. vyd. Praha, Grada Publishing, a. s., 2016, ISBN 978-80-271-0355-3, s. 84.

12. YouTube 2016a, on line (18. 9. 2016), dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=T65SwzHAbes>
13. YouTube 2016b, on line (18. 9. 2016), dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=yuZnhTcLpdE>
14. UN (28. 9. 2016, on line), dostupné z: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=54543#.V-vjUfS34Yg>

Kontakt na autora

kpt. Mgr. Jan Smetana,
Agentura logistiky AČR
e-mail: smetana@c4ss.cz

POSKYTOVÁNÍ HUMANITÁRNÍ POMOCI PŘI MIMOŘÁDNÝCH UDÁLOSTECH

Ing. Martin Staněk

Souhrn

Humanitární pomoc obecně představuje značně obsáhlý pojem a tato pomoc samotná má několik specifických forem, které mohou být při mimořádných událostech poskytovány. Jejím základním účelem je pomoci postiženému obyvatelstvu překonat mimořádné události a krizové situace včetně zmírnění jejich negativních dopadů na obyvatelstvo. Humanitární pomoc a její poskytování v rámci České republiky a i v zahraničí je legislativně vymezeno a je rovněž součástí opatření ochrany obyvatelstva a zajištění nouzového přežití obyvatel. Na poskytování a vytváření humanitární pomoci se podílejí nejen státní orgány a organizace, ale i celá řada neziskových a humanitárních organizací. Poskytování této pomoci má však i svá pravidla a vždy musí být humanitární pomoc poskytována s přihlédnutím ke konkrétnímu typu, rozsahu a specifikám mimořádné události a krizové situace.

Klíčová slova: Mimořádná událost. Humanitární pomoc. Integrovaný záchranný systém.

Summary

Humanitarian aid in general represents a very broad term and has several specific forms which may be provided during emergency situations. Its primary purpose is to help the affected population to overcome emergency and crisis situations including the mitigation of their negative impacts on the population. Humanitarian aid and its provision in the Czech Republic and abroad is defined by legislation and is also part of the population protection measures and the ensuring of emergency survival of the population. Not only state bodies and organizations are involved in providing humanitarian aid and its creation but also many non-profit and humanitarian organizations. Providing humanitarian aid also has its rules and must always be provided with regard to the specific type, scope and specifics of emergency and crisis situations.

Key words: Emergency situation. Humanitarian aid. Integrated rescue systém.

ÚVOD

V současnosti je možné obecně pozorovat nárůst v počtu závažných mimořádných událostí přírodního i antropogenního charakteru. Jako příklad lze zmínit povodně, za posledních dvacet let proběhlo na našem území sedm rozsáhlých povodní a nespočet menších, lokálních nebo bleskových povodní. Při řešení mimořádných událostí, které kvůli svému charakteru mohou zasáhnout velké území a které vyžadují provedení rozsáhlých opatření ochrany obyvatelstva, například již zmiňované povodně, rozsáhlé požáry, radiační havárie, únik nebezpečných chemických látek a při dalších katastrofách, je důležité nejen samotné řešení těchto událostí složkami integrovaného záchranného systému a minimalizace jejich negativního dopadu na obyvatelstvo, jejich

životy, zdraví a majetek, ale rovněž i humanitární činnost a poskytování humanitární pomoci postiženému obyvatelstvu. Na poskytování humanitární pomoci se obecně podílí státní orgány, organizace a celá řada nestátních neziskových a humanitárních organizací, přičemž některé z nich mají určité síly a prostředky, které jsou využitelné přímo při řešení mimořádných událostí a působí jako ostatní složky integrovaného záchranného systému. Humanitární činnost a poskytování humanitární pomoci je jedním z hlavních úkolů ochrany obyvatelstva a je spojována především se zajištěním nouzového přežití obyvatel. Humanitární pomoc má řadu forem a druhů, ovšem při řešení mimořádných událostí, jak na území našeho státu, tak i v zahraničí, je nezbytné její včasné a vhodné poskytování, aby byla použita co nejefektivnějším způsobem a mohla řádně pomoci postiženému obyvatelstvu.

HUMANITÁRNÍ POMOC

Humanitární pomoc je značně obsáhlý pojem, který označuje určitou pomoc, jež může mít celou řadu forem, ve prospěch obyvatelstva postiženého jakoukoliv mimořádnou událostí a krizovou situací s negativními dopady na život, zdraví a majetek zasažených osob. Humanitární pomoc lze tedy obecně definovat jako souhrn opatření či krátkodobou pomoc ve formě potřebného materiálu, logistického zabezpečení, financí a personální pomoc, která je poskytována za účelem záchrany životů, zajištění základních lidských potřeb a likvidace následků mimořádné události (Richter, 2010). Humanitární pomoc poskytují jak vládní orgány, organizace a orgány místní samosprávy, tak i nevládní neziskové a humanitární organizace, spolky a občanská sdružení, právnické osoby, podnikající fyzické osoby, skupiny osob i jednotlivci z vlastní iniciativy (Kolektiv autorů, 2015). Tato pomoc je poskytována postiženému obyvatelstvu zpravidla bezplatně a poskytnutý spotřební materiál se nevrací. Humanitární pomoc lze rozdělit na tři základní formy, materiální, finanční a expertní, kterou lze blíže specifikovat na personální a záchrannářskou. Humanitární pomoc je dále nezbytné rozlišovat na humanitární pomoc poskytovanou na území České republiky a mezinárodní humanitární pomoc.

- **Materiální humanitární pomoc** spočívá v poskytnutí materiálních prostředků, které jsou nezbytné k odstranění následků mimořádné události a k zajištění zásobování a nouzového přežití postiženého, případně evakuovaného obyvatelstva.
- **Finanční humanitární pomoc** představuje poskytnutí finančních prostředků, které slouží primárně k pořízení materiálu nezbytného k řešení mimořádné události a pořízení prostředků nezbytných k zajištění nouzového přežití a základních životních potřeb postiženého obyvatelstva v rámci příslušného regionu. Tato pomoc je rovněž spojena s následným rozvojem regionu a zmírnění negativních dopadů na místní ekonomiku.
- **Expertní humanitární pomoc** lze rozdělit do několika forem. Ve své podstatě spočívá v poskytnutí sil a prostředků nezbytných pro řešení mimořádné události a zajištění nouzových služeb obyvatelstvu. Tato pomoc může spočívat ve vyslání záchranného týmu k odstranění následků mimořádné události, vyslání expertů za účelem

poskytnutí poradenské a organizační pomoci, a ve vyslání speciálně vyškolených osob pro poskytování duchovní a psychosociální pomoci ve prospěch nejen postiženého obyvatelstva, ale i ve prospěch jednotlivých členů zasahujících záchranných složek (Kolektiv autorů, 2015).

HUMANITÁRNÍ POMOC A SOUČASNÁ LEGISLATIVA

Pro poskytování humanitární pomoci v rámci České republiky jsou nejdůležitější zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému, který stanovuje orgány kraje jako hlavní organizační a koordinační orgán při poskytování humanitární pomoci, dále vyhláška Ministerstva vnitra č. 380/2002 Sb., k přípravě a provádění úkolů ochrany obyvatelstva, která umožňuje obcím zřizovat zařízení civilní ochrany pro zajištění nouzového přežití a organizování humanitární pomoci včetně organizačního zajištění tohoto zařízení, a vyhláška Ministerstva vnitra č. 328/2001 Sb., o některých podrobnostech zabezpečení integrovaného záchranného systému, která stanovuje zásady koordinace integrovaného záchranného systému včetně činnosti při poskytování nezbytné humanitární pomoci postiženým osobám a určuje organizování humanitární pomoci jako součást plánu nouzového přežití obyvatelstva v rámci havarijního plánu kraje. Dalším důležitým zákonem je zákon č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů, který určuje zásoby pro humanitární pomoc jako součást systému nouzového hospodářství, pověřuje Správu státních hmotných rezerv jejich vytvářením a určuje orgány kraje jako zodpovědný orgán za přidělování zásob humanitární pomoci. Zákon č. 97/2003 Sb., o působnosti Správy státních hmotných rezerv, určuje způsob poskytnutí humanitárních zásob a umožňuje jejich použití jak na území České republiky, tak i poskytování materiální humanitární pomoci Správy státních hmotných rezerv do zahraničí.

Zahraniční humanitární pomoc je stanovena především zákonem č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému, který stanovuje zapojení České republiky do mezinárodních záchranných operací při mimořádných událostech a poskytování humanitární pomoci do zahraničí, a určuje v této oblasti působnost Ministerstva vnitra České republiky. Zákon č. 133/1985 Sb., o požární ochraně, umožňuje dále Ministerstvu vnitra České republiky soustřeďovat a nasazovat síly a prostředky požární ochrany při poskytování přeshraniční humanitární pomoci. Dále je zahraniční humanitární pomoc stanovena nařízením vlády č. 463/2000 Sb., o stanovení pravidel zapojování do mezinárodních záchranných operací, poskytování a přijímání humanitární pomoci a náhrad výdajů vynakládaných právníckými osobami a podnikajícími fyzickými osobami na ochranu obyvatelstva, která definuje jednotlivé formy zahraniční humanitární pomoci a pravidla pro poskytování a příjem mezinárodní humanitární pomoci. Zapojení České republiky do mezinárodních humanitárních a rozvojových operací blíže stanovují usnesení Vlády České republiky k návrhu Zapojení České republiky do mírových a záchranných operací a humanitární pomoci č. 458 ze dne 9. května 2001 a usnesení Vlády České republiky o Zásadách zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu České republiky do Evropské unie č. 302 ze dne 31. března 2004. Důležitými dokumenty v této oblasti jsou rovněž bilaterální smlouvy mezi Českou

republikou a sousedními státy, včetně Maďarské republiky, které umožňují oboustranné přeshraniční nasazení sil a prostředků určených k provádění záchranných a likvidačních prací při katastrofách a řešení mimořádných událostí.

ORGANIZACE HUMANITÁRNÍ POMOCI

Humanitární pomoc na území České republiky poskytují především orgány státní správy a místní samosprávy, které společně s humanitárními organizacemi také vedou přehled nabídek a požadavků na poskytování humanitární pomoci. Dále ji mohou poskytovat nevládní, neziskové a humanitární organizace, spolky, sdružení občanů i skupiny osob, právnické a podnikající fyzické osoby, nadace, církevní organizace a jednotlivci na základě vlastní iniciativy. Tyto organizace rovněž pořádají veřejné sbírky finančních prostředků, materiálu a dalších specifických prostředků dle aktuálních požadavků v místě vzniku mimořádné události, které jsou nezbytné k jejímu řešení, odstranění jejích následků a pomoci zasaženému obyvatelstvu. Neziskové a humanitární organizace se podílejí zpravidla na organizaci a poskytování dobrovolnické činnosti, monitorace následků mimořádné události a potřeb zasaženého obyvatelstva, poskytování finanční a materiální pomoci včetně jejího transportu a logistického zabezpečení, organizování výdeje humanitární pomoci, poskytování psychosociální a duchovní péče, zdravotní péče, zajištění provozu evakuačních středisek, poskytování pomoci při provádění likvidačních prací a další (Kolektiv autorů, 2015). Mezi nejvýznamnější neziskové a humanitární organizace působící na území České republiky patří Český červený kříž, Armáda spásy, Občanské sdružení ADRA, Maltéžská pomoc, Člověk v tísni a Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska. Některé z těchto organizací rovněž působí jako ostatní složky integrovaného záchranného systému a vytvářejí speciální síly a prostředky, které jsou přímo využitelné při řešení mimořádných událostí a poskytování všech forem humanitární pomoci, například Český červený kříž, který poskytuje v rámci projektu „Připravenost na katastrofy“ humanitární jednotky, které čítají přes tisíc osob (Český červený kříž, 2016). Humanitární organizace a jejich činnost je obecně financována několika způsoby, buď z vlastních zdrojů, které jsou získávány z vlastní činnosti a členských příspěvků, nebo z cizích zdrojů, ze státních dotací a dotací poskytnutých územními celky na základě dotačních řízení, sponzorských darů a příspěvků od nadací a nadačních fondů, tento způsob financování ve většině případů převládá (Bříza, 2014).

Významnými státními orgány a organizacemi při poskytování humanitární pomoci na území České republiky jsou především Hasičský záchranný sbor České republiky, Správa státních hmotných rezerv a v jisté míře i Armáda České republiky. Hasičský záchranný sbor kraje organizuje a koordinuje humanitární pomoc a společně s orgány místní samosprávy zajišťuje jednotlivá opatření nouzového přežití obyvatel. Dále se podílí na zjišťování potřeby humanitární pomoci a následné koordinaci její distribuce. Hasičský záchranný sbor České republiky má také společně s Armádou České republiky značné přepravní a logistické kapacity k přepravě a skladování humanitární pomoci. V rámci zajištění nouzového přežití obyvatel jsou hlavní kapacitou jak Hasičského záchranného sboru České republiky, tak i Armády České republiky

materiální základny humanitární pomoci, které nabízí možnost zajištění nouzového přežití pro evakuované obyvatelstvo při mimořádných událostech, a dále řada speciálního technického vybavení k zajištění například nouzového zásobování pitnou vodou, poskytování náhradní stravy a ošacení, zajištění nouzových dodávek energií, poskytování základních služeb obyvatelstvu včetně psychosociální pomoci, zdravotní péče a další (Kolektiv autorů, 2015). Správa státních hmotných rezerv vytváří takzvané zásoby pro humanitární pomoc, které mohou být využity při řešení mimořádných událostí jak na území České republiky, tak mohou být poskytnuty pro zahraniční humanitární pomoc a humanitární operace.

Humanitární pomoc do zahraničí poskytují jak vládní, tak i nevládní organizace. Nejvýznamnější státními orgány v této oblasti jsou Ministerstvo vnitra – Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky a Ministerstvo zahraničních věcí. Kompetence těchto orgánů je rozdělena geograficky, hlavní orgán pro poskytování humanitární pomoci v rámci Evropy a Evropského hospodářského prostoru je Ministerstvo vnitra a pro zbytek světa rozhoduje o poskytování humanitární pomoci Ministerstvo zahraničních věcí, ovšem obě tato ministerstva vzájemně úzce spolupracují při této činnosti. Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky je zodpovědné za poskytování expertní pomoci, záchranné a materiální včetně logistického zabezpečení. Dále je zodpovědné za příjem humanitární pomoci ze zahraničí, k tomuto účelu zajišťuje Národní styčný bod. Ministerstvo zahraničních věcí rozhoduje především o poskytnutí zahraniční humanitární pomoci do výše 5 milionů korun, o poskytnutí většího objemu peněz rozhoduje na návrh tohoto ministerstva Vláda České republiky. Dále každoročně vypisuje dotační řízení na projekty humanitární pomoci s dotací do dvou milionů korun. Ministerstvo zahraničních věcí také zajišťuje reakci České republiky na globální humanitární výzvy a spolupracuje s mezinárodními humanitárními organizacemi při poskytování mezinárodní humanitární pomoci. Rozpočet na zahraniční humanitární pomoc České republiky činí 73 milionů korun a za posledních pět let nebyl změněn. Pro rok 2016 je tento rozpočet ve stejné výši jako v předchozích letech (Ministerstvo zahraničních věcí, 2016).

PRAVIDLA POSKYTOVÁNÍ HUMANITÁRNÍ POMOCI

Poskytování humanitární pomoci, jak na území České republiky, tak i do zahraničí, by se mělo řídit určitými pravidly, aby tato pomoc byla poskytnuta účelně a efektivně dokázala pomoci obyvatelstvu zasaženému mimořádnou událostí. Humanitární pomoc slouží především k zajištění základních životních potřeb obyvatel a k obnově postiženého území. Humanitární pomoc je poskytována bezplatně a nevrací se. Tato pomoc je organizována formou nabídek a požadavků, které zprostředkovávají humanitární organizace, orgány místní samosprávy a státní orgány. Nakládání s humanitární pomocí je zajišťováno tak, aby nevzniklo její poškození nebo znehodnocení a bylo vyloučeno potencionální zneužití (Bříza, 2014). Humanitární pomoc je rovněž nezbytné poskytovat s rozvahou a v přiměřené míře, aby nedošlo k výraznému přebytku určitých věcných prostředků, například čisticích prostředků při povodních v konkrétní obci, přičemž v sousední může být jejich nedostatek. Je tedy

nezbytné její poskytování a distribuce v takové míře, která dokáže být efektivně využita.

Při poskytování zahraniční humanitární pomoci je nezbytné dbát na požadavky konkrétního státu, který je jejím příjemcem a na vzdálenosti na kterou je pomoc poskytována. V případě poskytování materiální pomoci na velké vzdálenosti vzniká riziko, že cena samotného transportu materiálních prostředků a logistické zabezpečení může převyšovat samotnou cenu humanitární pomoci. Obecně platí, že do 1000 km se materiální humanitární pomoc transportuje pozemní cestou, do 2500 km letecky a nad vzdálenost 2500 km se poskytuje především finanční pomoc. Finanční pomoc je rovněž výhodná z pohledu místní ekonomiky, která byla narušena mimořádnou událostí, protože materiál humanitární pomoci je pořizován přímo v regionu, který byl zasažen, a tím dokáže pomoci místní ekonomice lépe překonat krizové období.

POTŘEBA HUMANITÁRNÍ POMOCI PŘI ŘEŠENÍ MIMOŘÁDNÝCH UDÁLOSTÍ

Při řešení mimořádných událostí a krizových situací jak přírodního, tak i antropogenního původu, obzvláště závažných mimořádných událostí, které mohou svým charakterem zasáhnout rozsáhlé území nebo významné aglomerace a ohrozit velké množství osob na životě, zdraví nebo ohrozit jejich majetek, například radiální mimořádné události a jaderné havárie, únik nebezpečných chemických látek, rozsáhlé požáry, povodně a další události, je vždy nezbytné plánovat se zajištěním základních životních zasažených osob a k tomuto účelu zajistit adekvátní humanitární pomoc. Podstatné je při řešení mimořádných událostí zajistit z časového hlediska správný druh pomoci, v úvodních fázích mimořádné události je zapotřebí zajištění neodkladné pomoci ve formě expertní a záchranné pomoci, jejímž účelem je záchrana lidských životů a provedení neodkladných opatření ke zmírnění dopadů na obyvatele, jejich majetek, infrastrukturu a životní prostředí. Tato pomoc je poskytována v časovém horizontu hodin až dnů od vzniku mimořádné události. Následně, po odeznění mimořádné události, je nezbytné zajištění personální a dobrovolnické pomoci při provádění likvidačních prací a obnově zasaženého území. V tomto období je rovněž nezbytné adekvátní zajištění nezbytné materiální pomoci včetně logistického zabezpečení a transportu, skladování a následné zajištění efektivní distribuce. Tento druh pomoci slouží k provedení likvidačních prací a zajištění nouzového přežití a základních životních potřeb zasaženého obyvatelstva v rozmezí dnů až měsíců od vzniku mimořádné události v závislosti na jejím charakteru. V poslední fázi je nezbytné poskytnutí adekvátní finanční pomoci za účelem obnovy postiženého území a zajištění následného rozvoje (Zaoralová, 2012).

Důležitým aspektem humanitární pomoci při mimořádných událostech je poskytování psychosociální a náboženské pomoci, kterou poskytují psychologové jak základních, tak i některých ostatních složek integrovaného záchranného systému, především psychologická služba Hasičského záchranného sboru České republiky, psychologická a duchovní služba Armády České republiky, humanitární jednotky Českého červeného kříže a další humanitární a náboženské organizace (Kratochvílová,

2005). Humanitární pomoc při mimořádných událostech je nezbytné zajistit v návaznosti na ostatní opatření nouzového přežití obyvatel, které jsou obecně plánovány do dvou dnů od vzniku mimořádné události, do této doby je nezbytné zajistit humanitární pomoc a prostředky nouzového přežití obyvatel z místních zdrojů a zásob, poté lze již předpokládat poskytování humanitární pomoci ze zásob Správy státních hmotných rezerv a humanitárních organizací. Tato pomoc bude poskytována společně s ostatními prostředky nouzového přežití obyvatel po dobu nezbytně nutnou, dokud nebudou odstraněny následky mimořádné události, provedena obnova zasaženého území a umožněn návrat obyvatel do svých domovů. V případě závažné mimořádné události, která svým charakterem neumožní obnovu území a návrat obyvatel, bude nezbytné zajistit dočasné nebo trvalé přesídlení osob do jiné lokality.

ZÁVĚR

Humanitární pomoc představuje důležitý aspekt při řešení mimořádných událostí a její poskytování je jedním z úkolů ochrany obyvatelstva a zajištění nouzového přežití obyvatel. Tato pomoc má řadu specifických forem, které mají odlišný účel a způsob využití při mimořádných událostech, ovšem jejím základním účelem je pomoci postiženému obyvatelstvu překonat tyto události a zmírnění jejich negativních dopadů na obyvatele. Humanitární pomoc je zakotvena v České legislativě, na jejímž základě lze poskytovat a realizovat humanitární pomoc nejen na území České republiky, ale i v zahraničí. Na jejím zajišťování, rozhodování o jejím poskytování a samotné realizaci a distribuci této pomoci se podílí celá řada jak orgánů státní správy a místní samosprávy, tak i neziskových a humanitárních organizací. Poskytování humanitární pomoci má však i svá obecná pravidla, která mají zajistit její efektivní poskytování a využití, přičemž každý druh mimořádné události má svá specifika, ke kterým je nezbytné v konkrétních případech přihlídnout při výběru typu a objemu poskytované humanitární pomoci tak, aby byla poskytnuta adekvátní pomoc v přiměřené míře.

Seznam použité literatury

1. RICHTER, Rostislav. *Výkladový slovník krizového řízení*. Praha: Ministerstvo vnitra - generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky, 2010. ISBN 978-80-86640-54-9.
2. KOLEKTIV AUTORŮ. *Ochrana obyvatelstva a krizové řízení*. Praha: Ministerstvo vnitra - generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky, 2015. ISBN 978-80-86466-62-0.
3. ČESKÝ ČERVENÝ KŘÍŽ. *Humanitární jednotky ČČK*. [Online] 2016. [Citace: 2. 9 2016.] <http://www.cervenýkriz.eu/cz/hj.aspx>.
4. BŘÍZA, Jan. *Ochrana obyvatelstva v případě krizových situací a mimořádných událostí nevojenského charakteru II*. Brno: Tribun EU, 2014. 978-80-263-0724-2.
5. MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ. *Humanitární pomoc v průběhu roku 2016*. [Online] Ministerstvo zahraničních věcí, 2016. [Citace: 3. 9 2016.]

http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/humanitarni_pomoc/humanitarni_pomoc_v_prubehu_roku_2016.html.

6. ZAORALOVÁ, Nicole. *Humanitární pomoc, to není jen pomoc materiální nebo finanční*. [Online] Ministerstvo vnitra - generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky, 2012. [Citace: 8. 9. 2016.] <http://www.hzscr.cz/clanek/humanitarni-pomoc-to-neni-jen-pomoc-materialni-nebo-financni.aspx>.
7. KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše. *Ochrana obyvatelstva*. Ostrava: Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství, 2005. ISBN: 80-86634-70-1.

Kontakt na autora

Ing. Martin Staněk

České vysoké učení technické v Praze

Fakulta biomedicínského inženýrství

Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva

Sportovců 2311, 272 01 Kladno

e-mail: martin.stanek.1@fbmi.cvut.cz

Název: Ochrana obyvatelstva v případě krizových situací a mimořádných událostí
nevojenského charakteru IV

Podnázev: „Zdravotnické a humanitární aspekty řešení krizových situací“

Účel: STUDIA (monografie)

Autoři: Ing. Jiří Halaška, Ph.D., PhDr. Mgr. Rebeka Ralbovská, Ph.D. a kol.

Recenzenti: prof. Ing. Gustav Šafr, DrSc., Mgr. Renata Havránková, Ph.D.

Vydavatel: ČVUT v Praze

Vydání první, Praha 2016

Počet stran: 107

© ČVUT, Fakulta biomedicínského inženýrství

ISBN 978-80-01-05982-1